ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౦.	ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము మాఘఫాల్గునమాసములు.	సంచిక ౬.

వామనునిమతమున రీతికే ప్రాధాన్యము

—కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు-విజయనగరము—

ఇరువదవసంపుటము నాల్గవసంచికలో శ్రీయుత బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు "దండివామనులమతము" అను శీర్షికతో నొకవ్యాసమును బ్రకటించిరి. అందు దండి రీతికిఁ బ్రాధాన్య మొసఁగినను గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁడనియు, వామనుఁడు రీతికిఁ బ్రాధాన్యమిచ్చినను నాతఁడు గుణముల కిచ్చినస్థానమును బట్టియు జాతిజాతిమత్తుల కభేద మెట్లో యట్లే గుణములకు రీతి యభేద ముండుటచేతను గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁడనియుఁ, గనుక సిద్ధులమతమునఁగూడ గుణములకే ప్రాధాన్య మనియు" నుడివియున్నారు.

దండివామనులమత మొక్కటియే యనియు, దండిని వామనుఁ డనుసరించె ననియు వాస్తవమైనవిషయము లని ధ్రువముగఁ జెప్పఁగలను. కాని దండి గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁ డనియు, వామనుఁడు రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినను గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లు యనియుఁ, గనుక, సిద్ధులమతమున గుణములకే ప్రాధాన్యము, అనువిషయ మంగీకరించుట కశక్యముగ నున్నది. కనుక, పైక్రింది దండివామనులమత మొక్కటియే యనియు, సిద్ధులుఁగూడ రీతికే ప్రాధాన్య మొసఁగి రనియు గుణములకు నలంకారాదులకంటెఁ బ్రాధాన్య మొసఁగి రనియు నిరూపించుచున్నాఁడను.

దండి తన కావ్యాదర్శమునఁ గావ్యస్వరూపనిరూపణమునఁ గొంత అలంకారములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చెననియుఁ దాను రీతికే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాననియు నీక్రింది శ్లోకమున స్పష్టపఱచినాఁడు:—

తైశ్శరీరం చ కావ్యానా మలంకారాశ్చ దర్శితాః
శరీరం తావ దిష్టార్థ వ్యవచ్ఛిన్నా పదావలీ.

మఱియు వైదర్భగౌడీయరీతులను రెంటి నుపన్యసించుచు వైదర్భరీతి యందు దశగుణములు సమగ్రముగ నుండునుగాన దీనికి రెంటిలోను నగ్రస్థాన మిచ్చినాఁడు చూడుఁడు:-

అస్త్యనేకో గిరాం మార్గః సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్
తత్ర వైదర్భగౌడీయౌ వర్ణ్యేతే ప్రస్ఫుటాంతరౌ. 1-40.
ఇతి వైదర్భమార్గస్య ప్రాణా దశగుణాః స్మృతాః
ఏషాం విపర్యయః ప్రాయో దృశ్యతే గౌడవర్త్మని-1-42.

ఇచ్చట వైదర్భరీతికి గౌడీయరీతి కన్నఁ బ్రాధాన్యము వచ్చుటకుఁ బది గుణములుకూడ దానియం దుండుటయే కారణము కనుక దండి గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చినట్లని సూచించిరి. కాని దండ్యాశయ మది గాదు. గుణములనుబట్టి ప్రాధాన్యము వచ్చినను గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మనుటకు వీలులేదు, రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చియున్నాఁడు కనుక నింక నలంకారాదులకన్న గుణములకు నగ్రస్థాన మీయఁబడిన దని యాశయము.

తదేత త్కావ్యసర్వస్వం సమాధిర్నామ యోగుణః
కవిసార్థః సమగ్రోపి తమేన మనుగచ్ఛతి.

ఈశ్లోకమున సమాధిగుణము కావ్యసర్వస్వ మని చెప్పినాఁడు గావున సమాధ్యాదిగుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చె నని యనవచ్చు ననిరి. ఇచ్చటఁ గూడ దండి యిచ్చిన ప్రాధాన్య మలంకారాదులకంటెనే గాని రీతులకంటెఁ గా దని తెలియవలయును. మఱియు గుణములలో నెల్ల సమాధిగుణము ప్రధాన మనియు నాతని యాశయము కనుక విచారించి చూచినచో దండిమతమున రీతికే ప్రాధాన్య మనియుఁ దరువాత నలంకారాదుల కన్న గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మనియుఁ దోఁచుచున్నది.

రీతి రాత్మా కావ్యస్య 1-1-6. అని వామనుఁడు గూడ రీతికే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నట్లు చాటుచున్నాఁడు.

భరతుఁడు మొదలగువారు పదిగుణములనే చెప్పుచుండ నీతఁ డిరువది గుణము లని పెంచిచెప్పుటచే వానికిఁ బ్రాధాన్యమిచ్చిన ట్లున్న దనిరి. అట్లైనచో నలంకారములకుఁ బ్రాధాన్యము నిచ్చినభామహాదులకన్న నెన్నో యలంకారములను బెంచి వ్రాసినవా రలంకారములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినవారు కావలసి వత్తురు కాన నది యొకయుక్తిగాఁ దోఁపదు.

కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మాగుణాః-3-1-1.

తదతిశయహేతవ స్త్వలంకారాః-3-1-2.

యువతే రివ రూప మంగ కావ్యం స్వదతే శుద్ధగుణం తదప్యతీవ ।
విహితప్రణయం నిరంతరాభిః సదలంకారవికల్పకల్పనాభిః॥
యదిభవతి వపుస్చ్యుతం గుణేభ్యో వపురివ యౌవనవంధ్యమంగనాయాః
అపిజనదయితాని దుర్భగత్వం నియత మలంకరణాని సంశ్రయన్తే॥

పైస్థలములలోఁ జెప్పిన గుణప్రాధాన్య మలంకారాదులకంటె ననియే స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. అంతియే కాని రీతులకన్నఁ గాదని యీక్రింది సూత్రములవలననే తెలియుచున్నది స్పష్టముగ—

రీతి రాత్మా కావ్యస్య 1-1-6. విశిష్టా పదరచనా రీతిః 1-1-7. విశేషో గుణాత్మా 1-1-8.

మఱియు జాతిజాతిమత్తుల కభేద మట్లుల రీతులకు గుణములకు నభేదమని కొందఱనిరి గాన రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చిన వామనుని మతమునఁ బైన్యాయముచే గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లే యని యభిప్రాయమును సూచించిరి. కాని జాతిజాతిమత్తులకు నభేదము నైయాయికమతమున బ్రసిద్ధముగఁ గనఁబడదు, గాన, శాస్త్రవిరుద్ధ మని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. ఒకవేళ నభేదమున్నదని యొప్పుకొనినను బ్రస్తుతవిషయమున జాతిజాతిమద్భావము నుదాహరణముగ స్వీకరించుటకు వీలులేదు. ఏల యన రెండిటికి సాదృశ్యము లేకపోవుటచేతనే. అవయవావయవు లగుగుణములయొక్కయు రీతులయొక్కయుఁ జర్చలో నవయవావయవులు కాని జాతిజాతిమత్తుల నుదాహరణముగ స్వీకరించుట యుక్తముగాదు. అవయవావయవులనే యుదాహరణముగ స్వీకరింపవలయును గనుక నీయుదాహరణమే యిచ్చుటఁ బనికిరాదు. కావున వామనునిమతమున రీతికే ప్రాధాన్యము. గుణములకు నలంకారములకన్నఁ బ్రాధాన్యము, అంతియె కాని రీతులకన్నమాత్రముగాదు.

ఏతావతా ప్రబంధేనా, దండివామనులమతములలో రీతులకే ప్రాధాన్య మనియు గుణములకు నలంకారాద్యపేక్షయా నప్రాధాన్య మనియుఁ దేలినది. రీతులకన్నఁ బ్రాధాన్య మిచ్చుట నీయఁబడలేదు.

మఱియు నాలంకారికు లనేకులు రీతులకు గుణములకు భేద మున్నట్లు కంఠతః చెప్పుచున్నారు. వాగ్భటాలంకారమున, వాగ్భటుఁడు:—

సాధుశబ్దార్థసంబంధం గుణాలంకారభూషితమ్ ।
స్ఫుటరీతి రసోపేతం కావ్యం కుర్వీత కీర్తయే॥ అనియు,

చంద్రాలోకమున జయదేవుఁడు:—

నిర్దోషా లక్షణవతీ సరీతి ర్గుణభూషితా ।
సాలంకారరసానేకవృత్తి ర్వా క్కావ్యనామభాక్॥ అనియు,

ప్రతాపరుద్రీయమున విద్యానాథుఁడు:—

శ్లేషాదయో గుణా స్తత్ర శౌర్యాదయ ఇవస్థితాః।
ఆత్మోత్కర్షావహా స్తత్ర స్వభావా ఇవ రీతయః॥

అనియు గుణములకు రీతులకు భేద మున్నట్లు చెప్పుచున్నారు.

మఱియు, కావ్యప్రకాశమున, అష్టమోల్లాసమున, గుణప్రకరణమందలి యీ క్రిందిపంక్తులను జూచిన స్పష్టముగ రెండిటికి భేద మున్నట్లు గ్రంథకర్త యంగీకరించుచున్నాఁడని తేటపడఁగలదు.

"యదప్యుక్తం కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మా గుణాః తదతిశయహేతవ స్త్వలంకారాః, ఇతి తదపి నయుక్తం యతః కింసమస్తై ర్గుణైః కావ్యవ్యవహారః ఉత కతిపయైః యది సమస్తైః తత్కథ మసమ స్తగుణా గౌడీపాంచాలీచ రీతిః కావ్య స్యాత్మా".

పైపంక్తులకు వ్యాఖ్యానము చేయుచు వ్యాఖ్యాత * యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు. "వామనేన హి రీతి రాత్మా కావ్యస్య సాచ పదసంఘటనాత్మికా త్రిధా వైదర్భీగౌడీ పాంచాలీచ సర్వగుణవ్యంజకవర్ణవతీ వైదర్భీ ప్రసాదౌజోవ్యంజకవర్ణవతీ గౌడీ మాధుర్యప్రసాదవదక్షరయుతా పాంచాలీ రీతిధర్మా గుణాః శబ్దార్థోభయరూపం కావ్యం శోభయంతి".

కనుక భేదము స్పష్టమే రెండిటికిని.

* భట్టవామనాచార్యుఁడు, బాలబోధినిటీక 571 పుట, పూనాప్రతి.

సముద్రబంధుఁడు వ్రాసినమాట నేను ద్రోసిపుచ్చలేను గాని చాలమందికి విరుద్ధముగ నున్న దని మాత్రము చెప్పఁగలను.

జాతిజాతిమత్తుల రీతిని గుణరీతుల కభేద మని, యానందవర్ధనుని యభిప్రాయముగా, నభినవగుప్తులు నిరూపించి రని వ్రాసియున్నారు. కాని యెచ్చటనో మాత్రము దెల్పకపోయిరి. కాని ధ్వన్యభావవాదిమతములను నానందవర్ధనుఁడు వివరించినాఁడు. రెండవమతమునకు వివరణ వ్రాయుచు నభినవగుప్తులు-వారు చెప్పినట్లు నిరూపించిరి, గాని, యది పూర్వపక్షి యాశయము గాని యానందవర్ధనుని యాశయము గాదని తెలియవలయును.

(ఈవిషయమిఁక మీఁదఁ ప్రకటింపఁబడదు- వ. అ.)

కావ్యాలంకారసూత్రకర్త యెవ్వరు?

—: పిలకా గణపతిగారు — విజయనగరము :—

శ్రీ కవకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు వెనుకటిసంచికలో [సంపుటము 20. సంచిక 4.] "కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి" అను శీర్షికతో నొకవ్యాసము ప్రకటించియున్నారు. అందు 'వృత్తి' యే వామనవిరచితము గాని "కావ్యాలంకారసూత్రములు" వామనవిరచితము గావని యభిప్రాయపడిరి. అందుఁ గొన్ని విప్రతిపత్తు లున్నవి. వాని నీవ్యాసమున విన్నవించుకొనుచున్నాను.

శ్రీ శాస్త్రిగారు "కావ్యాలంకారసూత్రములు" వామనరచితము గావనుటకు ముఖ్యముగ నీ క్రింది హేతువులు చూపిరి. అవి యివి:-

(1) ఇప్పుడు మన కనేకసూత్రగ్రంథము లుపలభ్యమానము లగుచున్నవి. వానిలో సూత్రము లెంత దురవగాహ మయిన యర్థము కలవి యైనను, సూత్రకారునిచే నిర్మింపఁబడిన వృత్తి మొదలగునవి దేనికిని గనఁబడుటలేదు.

(2) ఒకవేళ సూత్రములకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొనినను సూత్రాక్షరములవలన విశదము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగువిషయములనే వివరించును. అంతియకాని సూత్రములవలన సులభముగఁ దెలియు విషయములను దిగి ప్రతిపదార్థముచే వివరింపఁడు.

(3) మొదటిశ్లోకమున "స్వేషాం" అనుటకు బదులు "తేషాం" అనికూడఁ బాఠాంతరము కలదు. దీనినిఁబట్టి వామనుఁ డెవరిసూత్రములకో వృత్తివ్రాయుచున్నాఁ డని యూహింపవచ్చును. తరువాతియాలంకారికులు భ్రాంతిచే వారిరువు రొక్కఁడే యని యనుకొనిరి.

మొదటిహేతువునకు ఉత్తరము. వారు గ్రంథకర్తృకృతవృత్తితోఁ గూడినసూత్రగ్రంథములు లేవనుట యెట్లు సాహసించిరో గాని సంస్కృతవాఙ్మయమున నిట్టి వనేకగ్రంథము లున్నవి. అలంకారగ్రంథములలోనే కొన్ని యిట్టివి గలవు. కావ్యానుశాసనము చూడుఁడు. ఇది. క్రీ. శ. 12వ శతాబ్దపువాఁ డగుహేమచంద్రునిచే రచింపఁబడినది. ఇతఁడు తాను వ్రాసినసూత్రగ్రంథమునకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొన్నాఁడు. ఇంతియ కాదు. అవృత్తికి, వ్యాఖ్యానము కూడఁ దానే వ్రాసికొన్నాఁడు. ఇట్లే వాగ్భటుఁడు కూడఁ దనకావ్యానుశాసనమునకుఁ దానే వ్యాఖ్యానము వ్రాసికొన్నాఁడు. ఇట్టి స్వకృతవృత్తులును స్వకృతవ్యాఖ్యానములును సంస్కృతవాఙ్మయమున నింక ననేకము లున్నవి. వాని నిఁట విస్తరభీతిచే విడిచెదను. దీనినిఁబట్టి వారి మొదటిహేతువు నిరాధార మని తేలినది.

ఇఁక రెండవ కారణము విమర్శింతము. ఎవ రైనను వృత్తి గాని వ్యాఖ్యానము గాని గ్రంథమున కంతకును రచింతురు గాని సులభ మగు వానిని విడిచి కష్ట మగు వానికే వ్యాఖ్యానముల వ్రాయరు. అట్టి నియమము లేదు, సామాన్యముగ సులభ మగు వానికిని స్వల్పముగ వ్యాఖ్యానము చేయుదురు. ఇంకను సులభముగ నున్న "స్పష్టమ్" అని యూరకుండుటయుఁ గలదు. మల్లినాథుఁడు రఘువంశాదులయందు సులభ మగు శ్లోకములకు వ్యాఖ్యానము చేయలేదా ? అట్లే సాధారణముగఁ దన గ్రంథమునకు వృత్తి వ్రాయుచు వామనుఁ డన్ని సూత్రములకును వృత్తి వ్రాసినాఁడు. సులభముగ నున్న చోటుల నొక్కొక వాక్యముతో సరిపెట్టినాఁడు. కొన్నిచోటుల నుదాహరణముఁగ సూత్రములు సమన్వయించినాఁడు. చూడుఁడు- కావ్యానుశాసనమునఁ గూడ సూత్రములు సులభముగ నున్నను వృత్తి వ్రాసినాఁడు. 7 వ యధ్యాయములో—

సూ—విఘ్నేష్వచలం స్థైర్యమ్.

వృ—సత్యపి విఘ్నే ఉద్యమా దభ్రంశః స్థైర్యమ్.

సూ—క్షోభే ప్యనుల్బణం మాధుర్యమ్.

వృ—మహత్యపి యుద్ధనియుద్ధ వ్యాయామాదౌ క్షోభ హేతౌ, అనుల్బణత్వం మధురా చేష్టా మాధుర్యమ్. ఇట్లనేకము లగునుదాహరణము లున్నవి. ఒకవేళ వృత్తికారుఁడు భిన్నుఁ డనుకొందము. అట్టియెడ సులభములగు సూత్రముల కాతఁడు మాత్రము వృత్తివ్రాయుటలో నేమి హేతువు లున్నవి ?

మూఁడవ హేతువు చూడుఁడు. "తమ ప్రాచీనాలంకారికు లందఱును సూత్రకారుఁడును, వృత్తికారుఁడును, నొకఁడే యనుచున్నా రని" వారే చెప్పిరి. "తేషాం" అనుటచే నెవరి గ్రంథమునకో వామనుఁడు వృత్తివ్రాయుచున్నాఁ డని మన మనుకొనవలయు నఁట !! ఇంతమంది యాలంకారికులను భ్రాంతు లనుట యుచితమో, లేక "తేషాం" అను పాఠ మపపాఠ మనుట యుచితమో పాఠకులే నిర్ణయింపఁగలరు. ఇంతియగాక, ప్రాచ్యపాశ్చాత్యపండితులలో నెవరికిని సూత్రములు వామనవిరచితము లనుటలో విప్రతిపత్తి యున్నటులఁ గానరాదు. కావున వీరియీ వాదము భ్రాంతిమూలక మని విన్నవించుకొనుచు ముగించెదను.

(ఈ విమర్శము [illegible] పత్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడెను ప. ఆ.)

ఉత్తరరామచరితము. రసచర్చ.

ఓలేటి వేంకటసుబ్బారాయశాస్త్రిగారు—విజయనగరము.

భవభూతిమహాకవి రచించిన యుత్తరరామచరితములో నంగిరసవిషయమున నిదివఱకే పలువాదములు జరిగినవి. ఆయాప్రమాణానుసారముగ నావిషయము స్థిరీకృతప్రాయమే. ఇటు లుండఁగా (౨౦ సంపుటము. ౪ సంచిక) ఆశ్వయుజకార్తికమాసపు టాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో, ఆవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు "ఉత్తరరామచరితమున ధర్మవీరము ప్రధాన మనువాదమంగీకరించిన నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రంపట్టినట్లు కుదురు ననియు, పంచసంధిసమన్వయమున కేయభ్యంతర ముండ దనియు, వాచ్యముగ ధర్మవీరమునకు సర్వాంశసంస్పర్శము లేకున్న వ్యంగ్యపద్ధతిని గన్పట్టు ననియు, నింక నేమేమొ సమన్వయించి చివరను "కాన ధర్మవీరరస ముత్తరరామచరితములోని దనునంశమును గూడ సహృదయులు కటాక్షించి కరుణశృంగారములను వలె విమర్శించుట కిది సూచన"—అని "ఉత్తరరామచరితములోని ధర్మవీరము" అనువ్యాసమున వివరించిరి. ఇటుల వ్రాయుటలో వీరియభిప్రాయ మేమో తెలియకున్నది. తామే యీవాదమును బ్రారంభించితి మనియు, దానిని దదుపజ్ఞముగా గ్రహించి విమర్శించుట యుక్త మనియు వీరియభిప్రాయమా? లేక విరళముగా నున్న వాదమును వివరించితిమి దానిని విమర్శింపవలయు ననియునా యా? ఈవిషయమును గూర్చి కొంతవివరింతును, సత్యమును గ్రహించు బాధ్యత సహృదయవిమర్శకుల దని మనవి.

శ్రీశాస్త్రులుగారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారిని, వారికవితల నెఱిఁగి యుండు రనుకొందును. వేంకటరాయశాస్త్రులుగారు నుత్తరరామచరితమును దెనిఁగించి దానికి నుపోద్ఘాతము సుమారు డెబ్బదిపుటల గ్రంథమును వ్రాసి, అందు భవభూతిజీవితవృత్తాన్తాదుల వ్రాయుచు రసచర్చను సవిమర్శముగా నిరూపించిరి. ఆరసచర్చలో ధర్మవీరమును గూర్చి కూడఁ గొంతవఱకు వ్రాసియున్నారు. ఆభాగము నిట కొంత సంగ్రహముగా నిరూపింతును. దానిని బరికించి యదుపజ్ఞమో సహృదయులు నిర్ణయింపఁగలరు. వేంకటరాయశాస్త్రులవారి ధర్మవీరరసచర్చ:—

ఈనాటకమునందు రసము ధర్మవీర మనియు, నాయకుఁడు ధర్మవీరుఁ డనియు వక్కాణించువారుం గలరు. అందులకు వారియుపపాదనములు:—

"ఉత్సాహాత్మా భవేద్వీరః త్రేధా ధర్మాజిదానతః,
నాయకో౽త్ర భవే త్సర్వైః శ్లాఘ్యై రనుగతో గుణైః" —వాగ్భటః

"ఉత్సాహాత్మా వీర స్స త్రేధా యుద్ధధర్మదానేషు,
విషయేషు భవతి తస్మి న్నుక్తో నాయకః ఖ్యాతః" —రుద్రటః

"దానధర్మయుద్ధభేదా త్త్రిధా వీరః" —హేమచంద్రః

"వీరశ్చతుర్ధా, దానదయాయుద్ధధర్మై స్తదుపాధేరుత్సాహస్య చతుర్విధత్వాత్"
—రసగంగాధరః.

ఈనాటకమున నాయకునందు ధర్మవీరతాసాధకములయిన వాక్యములు:-

ఆముఖములో అపవాద ప్రస్తావము. ప్రథమాంకమున:- అర్మిలినిగాని-పు. ౪ పద్య (౫) కట్టా! లోకులు ౫ (౮), పుత్రులకునిజ ౮ (౧౫), అకట సీతకు ౧౪ (౩౩) ఏకార్యముచే నైనను (౩౪), ఏ సాధుశుద్ధ (౩౫), నీవలన (౩౬) లోకులకు ౧౫ (౩౭), పిన్నతరి (౩౮), నేరనిముగుదా (౩౯), గోడు గుడువ (౪౦), ఎడను ౧౬ (౪౨).

ద్వితీయాంకమున:- కుడికరము ౨౨ (౧), పెలికి ౨౮ (౯).

తృతీయాంకమున:— ఓయికఠోర ౪౦ (౨౧), చకిత ౪౦ (౨౦) దేవి పాడిడి ౪ (౨౬), సరవి ౪౬ (౩౭), ఎచట (౩౮).

షష్ఠాంకమున:- మొసలజే ౮౧ (౨౪), నిరతిశయంపు (౨౬) ఆకృతి ౮౨ (౩౧), అనుభావ ౮౩ (౩౪).

సప్తమాంకమున:- మహర్షులు ధర్మములను సాక్షాత్కరించినవారు ౮౪, బాల్యమున ౮౬ (౧౫), త్వాయుందెల్లను ౮౭ (౬), కుందు ౮౯ (౧౨).

ఇందు సీతావిరహశోకోద్ధురతాపరములైన వాక్యములు తత్కారణభూత ప్రజారంజనధర్మాభినివేశతాత్పర్యకములు నాటకము ఆదిలోనే అపవాద మూలకము. అంతమున నిరపవాదకరణపరము లోకరంజనము. ఆదిలో త్యాగముచేత, అంతమున తత్సమాకలనపూర్వకతత్ప్రతిబోధనముచేత; ఏతదనుసారముగ భరతవాక్యమందు "త్రుంగంజేసియఘంబు" అనువాక్యము అపవాదనిరసనపూర్వకధర్మనిర్వాహకరముగాను, "శ్రేయముల నందోహంబుఁ బొందించుతగా" అనుట సీతాపునఃప్రాప్తిపరముగాను గావ్యములు; కడమపద్యంబును అట్లె. ఈమతమున వీరరసమునకు అంగికి కరుణవిప్రలంభము అంగము, ధర్మాభినివేశదార్ఢ్యబోధకము.

సీతాపునస్సంప్రాప్తికై వ్యాఖ్యలయందు చేయఁబడునట్టి బీజాద్యారంభాదిముఖాదిసమన్వయముల నెల్ల నిరపవాదసాధనకై చేయవలయును.

ఈయుక్త్యాదులఁ బఠించి సహృదయులు గ్రంథవిషయ మేమాత్రమున్నదో గ్రహింపఁగలరు. లక్షణాదిలేఖన మెందులకో వదలివైచిరి. వేంకటరాయశాస్త్రిగారి రీతిని వ్రాసినఁ గొంతబాగు.

విరళముగా నున్న దానిని వివరించుటఁగాక, ఐనను గ్రంథస్థవిషయములఁ బరిశీలించి దానిని సహృదయులకుఁ దెల్పి విషయనిర్ణయము చేసిన బాగుగాని, ప్రాచీనవిషయములనే చర్చించి నిష్ఫారదశలోఁ దిరుగ నాటికిఁజనుచు వివరించుట యంతముఖ్యము కాదేమో?

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున కమూల్యాలంకరణములఁ జేకూర్చి, గ్రంథపూలసరుల సత్యంతమనోహరరీతి నమర్చి నూతన విమర్శనాంబుధి సంభూత సుధామూర్తిని జేసి యున్నతపదవి నధిష్ఠింపఁజేయవలసిన బాధ్యత విమర్శకులదే కాదు. సహృదయులు గూడ నుచితానుచితతత్త్వవిషయ పరిశీలనాసక్తులుఁ గావలయును. సారస్వతసాగరోధినుండి నూతనరత్నముల నేర్చి కూర్పవలయును. సర్వము సంపూర్ణమైనపుడే మాతృభాషాదేవి సంతసింపఁగలదు. కావున, ఓవిచక్షణులారా! మీయమూల్యమగుకాలమును సారస్వతపారావారమథనమునకై వినియోగించి నూతనాలంకరణరత్నముల నాదేవి కర్పింపుఁడు. తాదృశాలంకరణార్పణ చేయ మీకన్న నెవ్వరు సమర్థులు. విచక్షణులదే యీబాధ్యత యంతయు నని సర్వసమ్మతము. యుక్తివాదనములలో దిగిన "వాదిదౌర్బల్య మేవ, నతు వాదదౌర్బల్య"మను సంగతి జ్ఞాపకము వచ్చును. యుక్తి కేది లొంగకుండునో దానికిధర్మవీరమే యని నియమ ముండ నక్కఱలేదు. ఇంకనగును. కానికవిహృదయమేమో తత్సందర్భము వలన సహృదయగమ్యమే. కవి స్వోక్త్యా చెప్పుట చాలవిరుద్ధము గదా? ఎట్లయినను నాయూరసపరిపోషకసామగ్రివలన సంగిరస విషయము కాక యితరము కొంతస్పష్టమై యుండఁగా నన్యవిషయము చూపరేరా? కాఁబట్టి పైవిషయాదికము పరిశీలింప పునఃపునః ప్రార్థన. సత్యాసత్యములకై యీవ్రాఁతలు గాని వెగటుపుట్టింపఁ గాదని మనవి.

(ఈవిషయమై వచ్చు లేఖ లిఁక నిఁకఁ బ్రకటింపఁబడవు.- ప. అ.)

ఆంధ్రవ్యాకరణములఘోరణివిమర్శనము.

— ముక్కు సర్వేశ్వరరావుగారు, కర్ణశాల. —

శ్రీ ప్రజోత్పత్తి నామసంవత్సర జ్యేష్ఠాషాఢమాసములయందు వెలువడిన "ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక"యందు మ॥రా॥శ్రీ ఎండమూరి వేంకటరమణ బి.ఏ.గారు, "ఆంధ్రవ్యాకరణములఘోరణి" యను వ్యాసమును బ్రకటించిరి. ప్రస్తుతము పూర్వోక్తమగు వ్యాసమునఁ గొన్నియభిప్రాయభేదము లుండుటం జేసి దీని వ్రాయ నారంభించితిని.

శాణము రత్నరాజమునకుఁ దేజఃపుంజము నుద్యోతక మొనర్చునట్లే సారస్వతంబునకు సత్యము నుద్యోతక మొనర్చునది విమర్శనమే. అట్టి విమర్శనము చేయుటకు సర్వంకష మగు పాండిత్యవైభవ మున్నదే కాని శ్రీయుత వేంకటరమణగారు సూచించినట్లు "లఘుసిద్ధాంతకౌముదిపాటి జ్ఞానముతో సంస్కృతనాటకముల నాంధ్రీకరణంబులు చదువుకొనియో కృతార్థులయిన యుభయభాషాప్రవీణులును, కేవలాంగ్లభాషాప్రధానపాఠశాలలలో నధికారావిషయముగా నాంధ్రము నభ్యసించి బాలవ్యాకరణము తక్క నితరవ్యాకరణనామమేని యు వినియెఱుఁగని యాంగ్లపట్టభద్రులును" విమర్శించుట కర్హులు కాఁజాలరు. ఇం దతిశయోక్తి యొంతమాత్రమును లేదు. సంస్కృతంబునకుఁ దెనుఁగునకు నెక్కుడు సంబంధ మునుటంబట్టి రెంటియందును బాండిత్యము గల యుభయభాషాప్రవీణులే విమర్శింప సమర్థులు. వ్యాసకర్తగారు వచించినరీతిగాఁ గేవలులు సిద్ధపడినఁ దప్పటడుగులు వైచుచుందురు. కావున నుభయభాషాప్రవీణు లగుపండితు లాంధ్రవ్యాకరణముల లోకమున కెఱుకపఱుచుట మిగుల శ్రేయస్కరంబు.

౧. "అధర్వణుఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని విశేషములు చాలవ్రాసినను, నచ్చటచ్చట నాయనకుఁ గలవిషయములను ముచ్చటించి యున్నాఁ"డని వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

ఈవాక్యసరణియందుఁ బూర్వాపరవిరోధ మున్నది. దానం జేసి వారు చెప్పఁదలఁచినదానికి స్వోక్తివిరోధము వాటిల్లును. అందువలన నిచ్చటఁ జెం

తామణిలో లేని యని వ్యాఖ్యాకర్తగారియభిప్రాయ మని మన మూహింపవలయును. ఇట లే యనువర్ణము లేకుండుట ప్రమాదము కావచ్చును.

మఱియుఁ "గావున సాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని లక్షణవిశేషములు మాత్రమే యథర్వణకారికలలో నగపడుచున్న వను మ॥ రా॥ శ్రీ॥ వజ్ఝల చిన సీతారామస్వామి శాస్త్రిగారివ్రాఁత "ప్రమాదో ధీమతామపి" యన్నట్లు ప్రమాదజనితము కావచ్చునని వ్రాసిరి.

కాని శాస్త్రిగారి యథర్వణకారికావళివిమర్శనములో "సాంధ్రశబ్దచింతామణిలో లేని" యనియే యున్నది. వ్యాఖ్యాకర్తలు వ్రాసినట్లుగా సాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని యని లేదు. లోని యనుపాఠము వారి కెచ్చట లభించినదో? కారికావళి విమర్శనములో "లేని" యని యుండఁగా దానిని గమనింపక శాస్త్రిగారివ్రాఁత ప్రమాదజనిత మనుట న్యాయ్యము కాదు.

౨. విన్నకోట పెద్దనకృత కావ్యాలంకారచూడామణియందు నేఁటివఱకు వివాదాంశము లైన విషయము లీతఁ డొకటి రెండు స్పష్టపఱచినాఁ డని యు- క. చేరువ కారాంతములదు, కారము పెలిఁగించుచోటఁ గవిపాత్త్రుఁ డనన్, దారుణకర్ముఁ డనంగను, మేరుమహాధన్వుఁ డన నమృతధాముఁ డనన్" అనుపద్యమువలన "విశ్వకర్మునికూఁతు విశదలావణ్యసముజ్జ్వలఁ జేకొని మూఁడిఁబోయి" యనుపద్యమున "విశ్వకర్మునికూఁతు" నను శబ్దము సాధువగుచుండఁగా "విశ్వకర్మకుఁ గూఁతు" నని సవరించుటకుఁ బ్రయత్నించిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారుల మత మనూహ్య మనియు వ్రాసిరి.

విశ్వకర్ముఁ డనురూపము నీతఁడే స్పష్టపఱచి యుండ లేదు. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యథర్వణకారికలచే నీరూపము సాధు వగుచునే యున్నది. కావున నీవిషయ మపూర్వము కానేరదు.

గుప్తార్థప్రకాశికాకారులమత మేల యనూహ్యమో పరిశీలింతము.

బాలవ్యాకరణమునకు విపులవ్యాఖ్య వ్రాసిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు గుప్తార్థప్రకాశిక మొదటిముద్రణమున "విశ్వకర్మకూఁతు" నని సవరించిన గణభంగము కలుగనేర దని వ్రాసిరి. పైపద్యము సీసపద్యపు పాదమగుటచే వారి సవరణ ప్రకారము పాదమున వర్ణము తక్కువయై ఛందోభంగము కలుగు నని విమర్శకు లాక్షేపించిరి. అత్తఱి వారు విశ్వకర్మకుఁగూఁతు నని ఛందోభంగ నివారణార్థమై సవరించిరి. ఆంధ్రశబ్దచింతామణ్యాదులు విశ్వకర్ముఁ డను డుబం

తద్రూపమును సాధించుచుండఁగాఁ జిన్నయసూరి దుబంతరూపములు తనకు లభింపమినో లభించినవి ప్రామాణికంబులు కావనియో విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వంబును విధించియుండెను.

కావున నాసూత్రమునకు వ్యాఖ్యను వ్రాయుచుఁ దన్మతానుసారముగ నట్లు సవరించుటలో నసామాన్యం బెద్దియు నుండఁబోదు. దీనిపై త్రిలింగలక్షణశేషకర్త సూరిగారు విధించిన స్త్రీత్వంబును నిరోధించి సన్నయాదులమతమునే తా ననుసరించి యుండెను. కావున నేఁటివఱకీ ప్రయోగంబున నున్న వివాదంబును గోచరింపకున్నది.

౩. మఱి యొక సందర్భమునఁ "గాని యప్పకవి చింతామణిని దెనిఁగింపఁబూని తద్గతక్రమ "ఉర్త్వస్త్వర"యను సూత్రమును మఱచినాఁడనియు మఱచి రేఫశిష్టమున కుదాహరించుచు నాదిపర్వమునందు ఉ.. "కృత్తియనం తస్యలై" యనుపద్యమునాలవపాదమునందు "రామమూంధాతృరఘుక్షితీశు" లను స్థలమున. మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము కనుకఁ దకారము క్రింద నున్నది వట్రసుడిగాని కారవడి కాదని తప్పుటనుగు వ్రైచినాఁడనియు వ్రాసిరి. "రామమాంధాతృరఘుక్షితీశు" లనుచోట నేసూత్రముచేతను రేఫాదేశము ప్రాప్తించుట లేదు. అట్లయినఁ దప్పటకుగు వ్రైచినాఁడను టెట్లు సరిపడును. వ్యాకర్తగా నుదాహరించిన ప్రసన్నయచింతామణిలోని సూత్రముచేఁ గాని "అనజి వ్యర్గ ఋతో ద్వస్త్వ రేఫః కారిక వేర్త్యతే" యనునథర్వణకారికచేఁ గాని "ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబు విభాష నగు" నను బాలవ్యాకరణసూత్రంబుచేఁ గాని యేతద్వ్యతిరిక్తము లైనయాంధ్రవ్యాకరణముల సూత్రములచేఁ గాని "రామమాంధాతృరఘుక్షితీశు" లను ద్వంద్వసమాసంబునందలి ఋకారంబునకు రేఫంబు రాదు. ఏలయన నీసూత్రముల కన్నిటికి నొక్కటే యుక్రమము. "మాతృపితృ" లిత్యాదుల సిద్ధసమాసప్రక్రియావస్థయందే ఋకారమునకు "అనచ్ ఋతో ద్వస్త్వ"యను పాణినీయసూత్రము చేఁ బ్రాప్తించెడి యానబును బాధించి రేఫము వచ్చును. రేఫాదేశంబు వైకల్పికంబుగానఁ బక్షమున ఋకారంబునకుఁ బూర్వోక్తపాణినీయసూత్రముచే నానబువచ్చును. సంస్కృతమున గీయానబు నచ్చుటకు విద్యాయోనిసంబంధ మును చెలయు నను నియమము కలదు. కావున నాంధ్రవ్యాకర్తలు విధించిన రేఫంబు గూడ విద్యాయోనిసంబంధమున్న నాఁడే వచ్చు నని నిశ్చయింపవలసియున్నది. కావున రామమాం

ధాతృరఘుక్షితీశు లను ప్రకృతవిషయంబున విద్యాసంబంధము కాని యోని సంబంధము కాని యున్న దని చెప్ప నెవరు సాహసింపఁగలరు? ఈయంశ మంతయు గుప్తార్థప్రకాశికయందు వివరింపఁబడియున్నది. ఈవిషయమునే మనంబునం దిడికొని యహోబలపండితుఁడు పూర్వము మన వ్యాసకర్తగా రుదాహరించిన "ఉక్త వద్వేవర" యనుసూత్రవ్యాఖ్యలో "క్షత్రియవంశ్యాస్తై జగతి విఖ్యాదిపర్వతదేవ్య మాంధాతృశబ్దస్య సంయుతాసంయుతపాన త్వేవ ఋకారాంతత్వమేవ, నస రేఫత్వ" మ్మని వచించియున్నాఁడు. కాన లక్షణవేత్తలే యిట్లు రేఫంబు రా దని చెప్పుచుండఁగా రేఫాదేశంబు నప్పకవి మఱచినాఁ డను టెంత యుక్తి యుక్తమో విమర్శకులే యూహింతురుగాక.

తప్పు లుండిన నుండవచ్చును. ప్రమాద మనునది మానవప్రకృతిసహజమే. కావున నప్పకవిపుస్తకమునం దిట్టిదోసంగు లొకటిరెండుకల వని తెల్పిన మనవ్యాసకర్తగారు సర్వలాక్షణికానమ్మత మైనదోసముల వెలువరించుట యుక్తము కాని దోషము కాని మాంధాతృశబ్దరేఫవిషయమున దప్పు [illegible]ఁ దలంచుట న్యాయ్యము కాదు.

౪. రెండియు:—

హరికారికలు శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి ప్రణీతము లనియు బాలవ్యాకరణకారుఁడు వానిని గాంచి దొంగిలి బాలవ్యాకరణ రూపమున నాంధ్రమునఁ బ్రకటించె ననియుఁ బ్రతీతి కలదు. అసత్యమగు చిన్నయసూరి చౌర్యప్రతీతిమాట యటుంచి హరికారికలు పరిశీలింపఁగా శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి ప్రణీతములు కావనియుఁ దేటపడుచున్నది. హరికారిక లధర్వణునికంటెఁ బూర్వుఁడును, నధర్వణునిచేఁ బేర్కొనఁబడినవాఁడును నగు "హరి" యనువానిచే రచింపఁబడినవి. ఉదా-గ్రామ్యాపి గ్రాహ్యతాం యాతి యదార్యత్వవ్యవహారభా'' క్కను హరికారిక నధర్వణుఁడు "అప్రయుక్తత్వ దోషస్తున విరుద్ధో హరేర్మతే" యని వివరించినాఁ డనియు వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

పైయుక్తు లెంతవఱకు హరికారికలు శిష్టు కృష్ణమూర్తి కవి ప్రణీతములు కావనుటకు సరిపడునో పరిశీలింతము.

వ్యాసకర్తలు సత్యముకాని సూరిచౌర్యప్రతీతిమాట యటుంచి హరికారికలు పూర్వుఁ డెవఁడో హరి వ్రాసె ననిన సూరిచౌర్య మసత్య మెట్లగును? సూరికిఁ జౌర్యమును దొలఁగించుట మాకునుసమ్మతమే. హరికారికలను సూరి

గ్రంథములను నిపుణముగఁ బరీక్షించినచో నేకొలఁది భేదమో యుండును గాని మిగిలిన దంతయు సమానమే. కానఁ బూర్వుఁ డనిన సూరిగారి చౌర్య మసత్యము కాదు. సత్యమే యగును. హరికారికామతమును దెల్పెనని యుదాహరించిన కారికలకర్థము తుల్యము కాదు. హరికారికార్థము:- "పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గ్రామ్యంబయినను గ్రహింపఁదగు" ననియు నథర్వణకారికకుఁ "కవులు ప్రయోగింపకపోయినను వ్యాకరణాదూష్యంబు ప్రయోగార్హం"బనియుఁ గావున భేదము స్పష్టమే. దానంజేసి యీ యుక్తి పొసఁగదు.

అథర్వణుఁడు హరిమతమును దెలియఁజేయఁదలఁచినచో నేవ్యాకరణంబులందును లేనిలక్షణవిశేషము లీహరికారికలయం దుండఁగా వానిని విడిచియుండెను. వానిఁ జూపుచుంటిని. "సర్వత్ర సప్రుతః స్వార్థే వ్యతిరేకేతు వా భవేత్, ఉత్తరస్య కొనోర్ధాతోః కం బుధాః కేచి దూచిరే" యని యున్నది. ఈకారికలు చేయుక్కా, చేయుక, పట్టుక యిట్టివిశేషరూపముల సాధించుచుండఁగా వానిని బరామర్శింపక విడుచుట కేమి హేతువును నిరూపింతురు? ఒకవ్వా డిట్టిరూపము లథర్వణునికి సమ్మతములు కా వనినచో నిషేధించియైన నుండవలయుఁ గదా? ఇట్లు లేనిపోని నామములఁ దమసూత్రములయం దేదియో ఘనతకై పేర్కొనుట మనవారియాచారము. బృహస్పతి, కణ్వుఁడు, శారికవి, మున్నగువార లాంధ్రమునకు లక్షణగ్రంథముల వ్రాసి రని చెప్పిన లాక్షణికులు లేరా, వారు వ్రాసినగ్రంథములు లభించునా? కావున నథర్వణునిచేఁ బేర్కొనఁబడినంతమాత్రమునఁ బూర్వ మొకహరి యుండవలయు నను నిర్బంధము లేదు. అట్లుగాక ప్రాచీనుఁడు హరియొకఁ డున్నను వాఁడు రచించిన గ్రంథము మన కిపుడు లభించెడి హరికారికాగ్రంథము కాదు. ఈవిషయమునే కీ॥ శే॥ వీరేశలింగముపంతులుగారు కవులచరిత్రయందు హరికారికలు నవ్యుఁడు వ్రాసినవి కాని పూర్వుఁడు రచించినవి కా వనియు సయుక్తికంబుగ నిరూపించియుండిరి.

వ్యాసకర్తగారు హరికారికల కాద్యంతములయందు రెండుచోటులను వృత్తిని వ్రాయుచుంటి ననియే చెప్పియున్నాఁడు కాని తాను కారికలను వ్రాసినట్లుగాఁ జెప్ప లేదనియు వ్రాసిరి.

"వృత్తిం నాన్నయసూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి రిహా కుర్వే" యని వ్రాసిన కవిగారి వ్రాఁతకు నేమిహేతువును నిరూపింతురు? మఱియు నన్నయసూత్ర

ములకుఁ బూరకముగా వృత్తి వ్రాయుచు, 'తనోతి హరికారికావలీం వృత్తి" మ్మని వృత్తినామధేయమును హరికారికావళి యని వ్రాసియున్నాఁడు. "కృష్ణమూర్తి రిహ కుర్వే" యని వ్రాసిన తరువాత నెవ్వరైన నాతఁడు వ్రాయ లే దందురా ?

కృష్ణమూర్తికవియే హరికారికల వ్రాసెనని తెలిసతరువాత సూరిగారును వీరును సమకాలికు లగుటచే మొదట నెవరు వ్రాసి రనువిషయమున సూరిగారి బాలవ్యాకరణమును జూచి కవిగారు కారికావృత్తిని రచించినట్లు పండితశ్రేష్ఠులచే నిదివఱకు నిరూపింపఁబడుటచే దాని నిచ్చట నిరూపించుట యప్రసక్తమని వ్రాయఁబూనలేదు.

చిన్నయసూరివ్యాకరణమును జూచి హరికారికలు రచింపఁబడుటచే వారు చెప్పఁబూనిన చిన్నయసూరి చౌర్యమును హరించుట కిది యవమార్గము.

౫. మఱియు "నథర్వణుఁడు పేర్కొనిన హరి వాక్యపదీయకారుఁ డగు భర్తృహరి యని ప్రవాదము కలదు. కాని సంస్కృతప్రాకృతములందు లేని గసడదవాదేశమును గూర్చి ప్రసంగించుచు "స్యాత్సిన్నాదేవ తస్మాత్తే వినాద్వాస్త్వం హా కీర్త్యతే"యని చెప్పుటచేసిహరియొక యాంధ్ర వ్యాకరణకారుఁడు కాని వాక్యపదీయకారుఁడు కాఁడని నిశ్చయ మగుచున్న దని వ్రాసియుండిరి.

వాక్యపదీయకారుఁడును నథర్వణునిచేఁ బేర్కొనఁబడిన హరియును నొకఁడు కాఁడనుటకు సంస్కృతమున లేని గసడదవాదేశమును జెప్పినవాఁడు గనుక నాహరి భర్తృహరి కానేరఁ డనుయుక్తి సరిపడునా? సంస్కృతమునకుఁ గారికల వ్రాసినను నచ్చట గసడదవాదేశంబు లేదు కావునఁ జెప్పలేదు. తెనుంగునకు వ్యాకరణంబును వ్రాయునప్పుడు తెనుఁగునకుఁ గల గసడదవాదేశంబును జెప్పఁగూడదా? సంస్కృతప్రాకృతములయందు వైదుష్యము కల వారికిఁ దెనుఁగున నుండఁగూడదా? గసడదవాదేశంబును జెప్పుటచేఁగాఁదా?

మఱియుఁ "జిన్నయసూరి ప్రథమేతరవిభక్తిశత్రర్థకచువర్ణంబులం దున్న యుకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు" నని చెప్పి— నన్నడిగె-నాకొఱ కిచ్చె మొదలయిన వుదాహరించెను. దాని కొఱకున్- కున్ - అనుదానిలోని యుకారమువలె నన్నులోని యుకారము విభక్తిసంబంధమైనది కాదు. నాశబ్దమున కాదేశముగా నన్ను వచ్చినది. నన్ను దీనిమీఁది విభక్తి-ను, దీనిలోని

యుకారము ప్రకృతిసంబంధ మగుటచేఁ బైసూత్ర మిచ్చుటఁ బ్రవర్తింప దని యాంధ్ర భాషానుశాసనకర్తలు వ్రాసినట్లుగా వ్యాసకర్తగారు వ్రాసి వారి నాక్షేపించియున్నారు. చూడుఁడు. పైచిన్నయసూరి సూత్రము కేవల మీతని కల్పితము కాక నన్నయభట్టీయమునందే "అనాదిషువిభక్తిషూత్వో వా" అనియు "శత్రర్థేతూతశ్చనో" యనియు నున్న దని వ్రాసిరి.

కాని సూత్రము చిన్నయసూరికల్పితము కాని నన్నయకల్పితము కాని కావచ్చును. భాషానుశాసనకర్తలయభిప్రాయము సూత్ర మీతఁడే కల్పించెనా ? లేక నన్నయ కల్పించెనా ? యని మాత్రము కాదు. సూత్రములోఁ బొరపాటు కలదని వారి యాక్షేపణ కాదు. ఉదాహరణముగా నిచ్చిన నన్నును గుఱించి గాని వేఱు కాదు. దానికొఱకు వ్యాసకర్తగారు వారికి స్ఫురింపనిది శాస్త్రిగారికి స్ఫురించిన దని వ్రాసిరి. కాని నన్నులోనిది విభక్తియుకారము కాదని శాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. వ్యాసకర్తగారు చింతామణి ప్రక్రియనుబట్టి నన్నులోనిది విభక్తియుకారమని నిరూపించినఁ గార్యసాధక మగును గాని వేఱుగా వ్రాసి శ్రమించుట కార్యసాధక మగునా ?

అహోబలపండితుఁడు గూడ నీసూత్రమున కుదాహరణముల నిచ్చుచు నన్నేలు నని యుదాహరించెను. అహోబలపండితుఁ డుదాహరించుటవలన నీతఁడు నన్నులోని యుకారము విభక్త్యవయవ మని యెంచినట్లు తోఁచెడిని.

కావున వ్యాసకర్తగారు, నా కాదేశముగా నన్ను రా లేదు. నన్నులోనిది విభక్తియుకారమే కాని వేఱుకాదని నిరూపించుట యుక్తము.

చిన్నయసూరిగారి సూత్రమునకుఁ జింతామణియందు రెండుసూత్రము లున్నవి. వాని నుదాహరింపఁగోరి వ్యాసకర్తగా రీసూత్రములఁ జింతామణినుండి "అనాదిషు విభక్తిషూత్వో వా" యని యు "శత్రర్థే తూత శ్చనో" యనియు నిచ్చియున్నారు.

శత్రర్థకచువర్ణంబులం దున్నయుకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగునను సూత్రాదేశమునకు "శత్రర్థేతూతశ్చనో" యనుసూత్రము సరిపడు నని యుదాహరించి యుందురు. ఈసూత్రమున కర్థము శత్రర్థకచువర్ణకము పరముగా నున్నపుడు నుదొక్క యుకారమునకు లోపము కల్గు నని దీనియర్థము. పైసూత్రమునకు వారిచ్చిన సూత్రమునకు నర్థ మెంతసరియో విమర్శకు లూహింతురుగాక.

చిన్నయసూరి సూత్రమునకుఁ జింతామణిలోని సూత్ర మిది "చోర్వా స్య ద్వర్తమాన విహితస్య"

కాన వ్యాసకర్తగారు చింతామణ్యాదులమతముల నిరూపింపక పైమాటలతో విరమించుట సాధకము కానేరదు.

ఆంధ్రభాషానుశాసనకర్తలు అ. వ యనువర్ణములు రెంటిని గ్రహించి యుదివఱకున్న భాషకు లోపమును గల్పించిరని వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

అభివృద్ధిగాంచుటయే జీవభాషకు సహజము. వృద్ధిఁబొందిననాఁడువర్ణములఁ జేర్చుట వెనుకటిభాషకు న్యూనత్వాపాదకము కానేరదు.

ఈనావ్యాసముఖ్యోద్దేశము వ్యాసకర్తగారి వ్యాసమును ఖండించుట గాదు. తత్త్వజిజ్ఞాసయే యుద్దేశము. చదువరులు దోసంగుల విడనాడి గుణంబులనే గ్రహింతురుగాక యని నావ్యాసమును నింతతో ముగించుచున్నాను.

కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తివిమర్శన.

గంటిమహాపాత్రుని గణపతిశాస్త్రులు, చిట్టిగూడూరు.

ఈయేటి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక నాల్గవసంచికయం దన్ననిస్సు లగు కవకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారిచేఁ గావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి విమర్శింపఁ బడినది. అందు వృత్తికారునికన్న సూత్రకారుఁడు భిన్నుఁ డయినట్లు వ్రాసియున్నారు. నేనా వ్రాఁత, నిరాధార మని యెంచి తగురీతిని ఖండన వ్రాయుచున్నాను.

"ప్రణమ్య పరమం జ్యోతి ర్వామనేన కవిప్రియా కావ్యాలంకారసూత్రాణాం స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే" అనుశ్లోకమున "తేషాం" అనుపాఠాంతరము కల దనియు నట్టి పాఠాంతర ముండుటచే వామనుఁడు తా నింకొకరి సూత్రములకో వృత్తి వ్రాసినట్లు తెలియుచున్న దని శాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. అది యవిచారమూలము.

వామనుఁడు మొదట సూత్రములను వ్రాసి వానికిఁ గొంతకాలము పోయిన తరువాత వృత్తి వ్రాసియుండవచ్చును. అప్పుడు తాను జేసిన కారికలను, తచ్ఛబ్దముచేఁ బరామర్శించిన నయ్యది విరుద్ధముగా నేరదు. తచ్ఛబ్దముచేఁ దనగ్రంథమును బరామర్శించుట ప్రసిద్ధము. ఇట్టి "తేషాం" అను పాఠాంతరమువలన సూత్రకారుఁడు వేఱొకఁడనుట కవకాశము లేదు.

ఇట్లు తచ్ఛబ్దముచేఁ దనసూత్రములనే వామనుఁడు స్వీకరించుచుండ వామనుఁడు సూత్రములను వ్రాయలేదనుట కేవలము పొరపాటు.

"ఒకవేళ సూత్రకారుఁడె తనసూత్రములకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొనిన సూత్రాక్షరములవలన విశదము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగు విషయములనే వివరించును. అంతియె కాని సూత్రములవలన సులభముగఁ దెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థము వివరింపఁడు," అని వ్రాసిరి. అట్లు వ్రాయుట కేవలము పొరపాటు, ప్రాచీనులకు సులభముగఁ దెలిసికొనఁదగు సూత్రములకుఁ గాని శ్లోకములకుఁ గాని తిరిగి వివరించుట యలవాటులో నున్నది, చూడుఁడు.

శ్లో॥ వనాంతదేవతా వేణ్యః పాంథస్త్రీకాలశృంఖలాః
మారప్రపీతాసిలతా భృంగమాలా శ్చకాశిరే.

కావ్యాలంకారసంగ్రహలఘువృత్తి 1 వర్గ. ఇచ్చట "వనాంతాః వనైక

దేశాః వేణ్యః కేశపాశాః కాలశృంఖలాః అంతకప్రయుక్తాః ఆకర్షణశృంఖలాః"
అని సులభముగఁ దిరిగి వివరింపఁ బడ్డది.

విరలా స్తాదృశో లోకే శీలసౌందర్యసంపదః
విశాః కియతోఽపి వర్షేఽపి యాస్విందుః పూర్ణమండలః

కా॥ సంగ్రహాలఘువృత్తి 1 వర్గము.

ఇచ్చట "విరళాఃస్వల్పాః తాదృశః పార్వతీవర్తిన్యః యాః శీలసౌందర్య సంపదః తత్సదృశ్యః శీలం సుస్వభావతా సౌందర్యం లావణ్యం" అని వివరింపఁ బడ్డది.

1 ఉవాచచ యతః క్రోధే
2 పుష్యేంద్రనీలవైడూర్య
3 ఉత్తరోఽపత్యకాయస్య
4 బభూవయస్య పాతాళపాతిన్యాం."

కా. స. లఘువృత్తి 4 వర్గము.

ఇచ్చట "క్రోశః సూకరః పుష్యో మణివిశేషః గంధమాదనం పర్వత విశేషః స్వర్ణం కార్తస్వరం ఉర్వీందః పర్వతః సంక్షయః కల్పాన్తః" అని సులభసాధ్య మగుపదములకుఁగూడ నర్థము వివరింపఁబడినది.

"సాఽగ్రిమా క్రాన్త్యాక్షిప్త భవేద్వాక్యసమాసే తద్విశే యథా"

కావ్యప్రకాశ 127 సూత్రము.

ఇచ్చట "అగ్రిమాపూర్ణా" అనియు
పరివృత్త్యలంకారో యథా,
పరివృత్తి ర్వినిమయో యోఽర్థానాం స్యాత్సమాసమైః

కావ్యప్రకాశ 172 సూత్రము

ఇచ్చట "పరివృత్తిః అలంకారః" అనియు, సులభముగఁ దెలియువానికిఁ గూడ నర్థము వివరింపఁబడ్డది. ఇంకను-

శ్లో॥ సరస్వతీ స్వాదుతదర్థవస్తు నిష్యందమానా మహతాంకవీనామ్
అలోకసామాన్య మభివ్యనక్తి ప్రతిస్ఫురన్తం ప్రతిభావిశేషమ్"

ధ్వన్యాలోకము ఉద్యోతము 24 శ్లో.

ఇచ్చట "వస్తుతత్త్వం నిష్యందమానా మహతాం కవీనాం సరస్వతీ అలోకసామాన్యం ప్రతిభావిశేషం పరిస్ఫురంత మభివ్యనక్తి, అని వివరింపఁబడినది.

శ్లో॥ యదపి తదపి రమ్యం యత్ర లోకస్యకించిత్
స్ఫురిత మిద మితీయం బుద్ధి రభ్యుజ్జిహీతే

ధ్వన్యాలోకము 4 ఉద్యోతము 16 శ్లో.

ఇచ్చట:—యదపి తదపిరమ్యం కావ్యశరీరం యచ్ఛ్లోకస్య కించిత్ స్ఫురిత మిద మితీయం బుద్ధి రభ్యుజ్జిహీతే. అని వివరించియున్నారు.

ఈ శ్లిష్టోదాహరణములఁ జూపుటకు స్థాలీపులాకన్యాయముగ రెంటిమూఁటినిఁ జూపితిని గాని సామాన్యముగా సందఱుఁగపులును దమగ్రంథవివరణమార్గమును బాలురకు సులభముగఁ దెలియఁజేయుటకుఁ దిరిగి స్పష్టముగ వివరించుచుందురు. ఇట్లు వ్రాయుటచే సూత్రకారుఁడొకఁడు వృత్తికారుఁ డొకఁడని వ్రాయుట పొరపాటు.

శాస్త్రిగారు కొన్నిసూత్రములకు సులభమగు వృత్తులనుఁ జూపిరి. వానిని విమర్శింతము.

(1) విశిష్టాపదరచనారీతిః, 1-2-7 కా. సూత్రవృత్తి-ఇచట "విశిష్టా" అను పదమునకు "విశేషవతీ" అనియు.

(2) శబ్దస్మృతివిరుద్ధ మసాధు 2-1-5 కా. వృత్తి; ఇచట 'శబ్దస్మృత్యా వ్యాకరణేన' అనియు వివరించివ్రాయుట విరుద్ధము కానేరదు. శబ్దమునకుఁ బ్రతిపదము వ్రాయుట గ్రంథకర్తల కలవాటు, ఇఁక—

"సాత్రిధా, వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీచ, అనుచోట-

" సాచేయం రీతి స్త్రిధా వైదర్భీ గౌడీయా పాంచాలీచేతి 1-2-9 కా. వృత్తి, యని వివరణ మొందుల కని శాస్త్రిగా రడుగుదు రేమో ?

"సా, త్రిధా" అని యే సూత్రము "వైదర్భీగౌడీపాంచాలీచేతి" యనునది పాఠాంతరము, సా త్రిధా యనుపాఠమె చాలపుస్తకములలోనున్నది. ఈపాఠమే సాంప్రదాయికము, ఇచ్చో "త్రిధా" యని త్రిప్రకారదర్శనకు "వైదర్భీ గౌడీయాపాంచాలీచేతి" యని వివరణవ్రాయుట విరుద్ధము గానేరదు.

" ఒక్కొకచోఁ బూర్వము వివరించిన పదమునే తిరిగి వివరించుచుండును. సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దాను వృత్తి వ్రాసికొనిన నట్లు వివరించునేమో యూహింపుఁడు" అని శాస్త్రిగా రొకపదమున కట్లు వివరణఁ జూపి సూత్రకారునికన్న వృత్తికారుఁడు వేఱని చెప్పిరి. శాస్త్రిగా రట్లువ్రాయుటకు నేను విచారించుచున్నాను.

మల్లినాథాదివ్యాఖ్యలయం దొకచో వివరించినపదమే మఱియొకచో వచ్చినఁ దిరిగి వివరణఁ జేయుచున్నారు. దానిని జూచిన గ్రంథ మగు ననుభీతిచేఁ జూపలేదు. ఇత్యాది యుండుటకును దెలిసియే యుండును.

కావున శాస్త్రిగా రిట్టిహేతువులను జూపుచు, సూత్రకారునికన్న వృత్తికారుఁడు వేఱొకఁ డని చెప్పుట యెట్లు సంభవించునో యూహింతురుగాక. ఇంతియగాక.

వామనుఁడు ౮ వ శతాబ్దమునాఁటివాఁడనియు నప్పటినుండియు విద్వాంసు లయినవా రేకగ్రీవముగ వామనుఁడు సూత్రములను దద్వృత్తులను వ్రాసె నని యందఱు శ్లాఘించుచుండ నీనాఁటికి వీరు వామనుఁడు సూత్రములను వ్రాయ లేదనుటలోఁ దగినప్రమాణములు గానరావు. వామనునకు వ్యాకరణము రా దనుట కెట్టిప్రమాణములు నగపడవు. మఱి 750 సంవత్సరముల సూత్రముల వ్రాసినవా రొకరుండ వానికి వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు వామనుఁడు వానిని జెప్పకుండునా?

సూత్రముల కాద్యంతము లుండఁ గవిపేరు గాన్పించ దనుట 50 సంవత్సరములలోఁ గవిపేరు శిథిల మయిన దనుట ప్రమాణములు గానేరవు. అట్లు కవిపేరు శిథిలమే యయినచో వృత్తికారుఁ డగువామనుఁడు కవిపేరు శిథిలమయిన సూత్రములకు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచున్నా నని తాను చెప్పకొనియుండును. అట్లెచ్చటను జెప్పలేదు. ఇంకను 8 వ శతాబ్దాదిని వామనుఁడుండ 50 సంవత్సరముల క్రిందటికవిపేరు, అందును నప్పటికాలమునఁ జెన్దయాలంకారికుని పేరు పుస్తకమున్నను గవిపేరు శిథిల మగుటకును నట్లయినను 50 సంవత్సరములకే తెలియకపోవుటకును దగినదృష్టాంతములు గాన్పింపవు. కానఁ గావ్యాలంకారసూత్రములను దద్వృత్తిని గూడ వామనుఁడే చేసె ననుట నిశ్చయము. ఇది ప్రాచీనాలంకారికసమ్మతము. సర్వజనానుకూలము. సహృదయసమ్మతము గాన శాస్త్రిగా రిట్టివ్యాసములను వ్రాయుచుఁ బాఠకమహాశయులకు వికలితబుద్ధిని గలుగఁజేయకుండుటకు శాస్త్రిగారిని శతధా— వేఁడుకొనుచు నేనింతటితో విరమించుచున్నాను.

గ్రంథరచనాపద్ధతి.

జన్నలమడక మాధవరామశర్మగారు—తాటిపఱ్ఱు అగ్రహారము.

ప్రబంధముల కాత్మ యగు ధ్వని రామాయణమహాభారతాది ప్రబంధముల నంతట నలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యమై ప్రకాశించుట ప్రసిద్ధ మగు విషయమె కాని యది ప్రకాశించుటకు హేతు వెయ్యదియో మన మిప్పు డెఱుంగవలసి యున్నది. అనఁగా ధ్వని ప్రబంధముల వెలయించుకీలిని దెలిసికొనవలయును. కథను బరీక్షించుట, పరీక్షించి యనావశ్యక మగుభాగమును వీడుట, ఆకథను ఫలపర్యంతము నిర్వహించుట, నిర్వహించునపుడ తటను రసవిషయమున జాగరూకత గలిగియుండుట, రసోచితవిభావానుభావముల వర్ణించుట, అలంకారౌచిత్యమును వీడకుండుట యనునివియే ప్రబంధమున నలక్ష్యక్రమవ్యంగ్య ధ్వని ప్రకాశించుట కుపాయములు, వీనిని వివరింతును.

మహాకవి తాను నిర్మింపఁబోవు కావ్యమున కుపాదానముగా నేర్పఱుచు కథాశరీరమును రసవ్యంజకమగునట్లు నిర్మింపవలయును. కావ్యమునకు రసోద్బోధనమె పరమ ప్రయోజన మనుట సర్వసమ్మత మగుసిద్ధాంతముగద. అట్టియెడ నారసోద్బోధనమునకు వీలగునట్లు కథాశరీరమును నిర్మింపవలయుట తప్పనిసరి. కానఁ గథాశరీరమున విభావానుభావసంచారు లుచితభంగి నుండి యుండఁజేఁదములఁ దేవలయును. విభావాద్యౌచిత్యమె రసోద్బోధనసమర్థము. ఇది కథయందు సహజముగ లేకున్నఁ గవి తానే సమకూర్చుకొనవలయును. అనఁగా నొక్కొకయెడ నితిహాసపురాణాదులఁ బ్రసిద్ధ మగుకథయందు విభావాద్యౌచిత్యము లేకున్న దానిని శోధించి యౌచిత్య భంశమును దీసివైచి యాకథను సమంజసముగా నేర్పఱుపవలయును. ఈవిభావాద్యౌచిత్యము కల్పితకథలఁ గూడ నవశ్యసంపాద్యము. ఇట్లౌచిత్యసహితముగా నిర్మింపఁబడిన కథాశరీరమున రసవ్యంజకసామగ్రి సుసంపన్నమై యుండును. కవి తాను బ్రతిపాదింపఁదలఁచిన రసభావాదుల ననుసరించియె విభావాద్యౌచిత్యమును గ్రహింపవలయును. శృంగారమును నిరూపింపఁదలఁచినకవి తదనుగుణముగ శ్రీకృష్ణాదుల విభావములుగ స్వీకరించుట యుక్తము కాని భీమసేనాదుల స్వీకరించుట యుచితము గాదు. ఇట్లే వీరరౌద్రాదులు ప్రతిపాద్యములయినపుడు శ్రీరామభీమసేనాదుల నె గ్రహింపఁదగును గాని యుత్తరకుమా

రాదుల గ్రహింపఁగూడదు. భరతశాస్త్రమున నీవిషయమును విపులముగ నెఱుంగఁదగును. ఆశాస్త్రము ననుసరించియె విభావౌచిత్యము నేర్పఱుచుకొనవలయును. ఇఁక భావౌచిత్యమును గూర్చి విచారింతము. ప్రకృత్యౌచిత్యమె భావౌచిత్యము నేర్పఱుచును. ఆప్రకృతి యుత్తమ మధ్య మాధమములనుమూఁడు తెఱంగులై కాక దివ్యమానుషభేదమున ద్వివిధము. ఈప్రకృతిభేదములను జక్కఁగ గమనించి సాంకర్యము లేకుండ నాయాప్రకృత్యనుగుణమగుస్థాయిభావమును నిబంధించిన నౌచిత్యము చేకూరును. అట్లు గాకున్న ననౌచిత్యమున రసము విచ్ఛిన్నమై రమణీయము గాఁజాలదు. కేవలమనుష్యమాత్రవిషయమున దివ్యోత్సాహాదులఁ గాని దివ్యవిషయమున మనుష్యమాత్రుని యుత్సాహాదులఁ గాని వర్ణించిన నౌచిత్యభంశము గలిగితీరును. అట్లు మనుష్యమాత్రుని వర్ణించుపట్టున సప్తార్ణవలంఘనాద్యమానుషవ్యాపారములు మిక్కిలియవధానమున వర్ణింపఁబడినను ప్రకృత్యనుగుణములు కానోపమి రసవ్యంజకములు కాఁజాలవు.

మహారాజుల ప్రభావాతిశయవర్ణనము చేయఁగూడదని మాయాశయము కాదు. కాని కేవలమానుషప్రకృతి ననుసరించి కథావస్తువును గల్పించుపట్టులందు దేవతోచితవ్యాపారనిబంధనము తగదు. దేవప్రకృతులందె దివ్యౌచిత్యము శోభించును. కేవలమానుషుల కుచితము గాదు. దివ్యమానుషప్రకృతి గలనాయకుని కథయం దుభయవిధౌచిత్యమును వ్యాపారసంయోజనముచే నేర్పఱుపవచ్చును. పాండవాదిదివ్యమానుషప్రకృతులయం దుభయవిధౌచిత్యమును యోజించియుండుట ప్రసిద్ధమె- ప్రసిద్ధకథలయం దాయాప్రకృతుల పూర్వచరిత మితిహాసపురాణాదులయం దెంతిగా వర్ణింపఁబడినదో, తావన్మాత్రము వర్ణించుట చరిత్రానురోధమున వారి కనుగుణముగనె యుండును. శాతవాహనాదులు కేవలమానుషులయినను వారివర్ణనమున, నాకలోకగమనాదులు లోకసామాన్యము లయినను బృహత్కథాదులందు వారిచరితమట్లు యుండుటచే, వానివర్ణనమున ననౌచిత్యము లేదు. అట్టిపట్టులందు వర్ణన మట్లు లేకున్న నాయకున కనౌచిత్యము నాపాదించును. కవులకావ్యము రసవంతము కావలయునన్న నౌచిత్యమె మూలము, రసము భగ్నమగుట కంతట నౌచిత్యనాశమె హేతువు. కావుననె నాటకమునందుఁ బ్రబంధప్రఖ్యాతేతివృత్తమునె గయికొనవలయు ననియు, ప్రఖ్యాతుఁడు నుదాత్తుఁడు నగు నాయకుఁడె

యవశ్యస్వీకార్యుఁ డని యు భరతశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. అట్లు గయి
కొనినచో నాయకుని యౌచిత్యానౌచిత్యములవిషయమునఁ గవి భ్రమప్ర
మాదములకు లోను గాకుండును. అప్రసిద్ధనాయకున కుత్కర్షను గలి
గించుటకై సప్తార్ణవలంఘనాదుల వర్ణించిన నవి సహృదయుల కసంభా
వ్యములుగ నసత్యములుగ దోఁచును గావున రసభంగము వాటిల్లును. కాన
శ్రోతలకు స్వరసవాహిని యగు ప్రతీతిభంగము కలుగనంతవఱకె వర్ణించుట
యుచితము. ఇట్టిలోకాసామాన్యవ్యాపారములు కల్పితనాయకున కుత్కర్షను
దీసికొనిరాఁజాలవు గాన నాటకాదులం దుత్పాద్యవస్తువును గూర్పరాదు.

ఉత్సాహాది స్వభావవర్ణనమునను యీ దివ్యమానుషౌచిత్య పరీక్ష య
వసరము గాని రతిశోకాదుల విషయమునఁ గాదు. భారతవర్షమున కుచిత
మగు నడవడికతోడనె దివ్యులకుఁగూడ రతి వర్ణింపఁదగును. కల్పితేతివృత్త
మును వర్ణించినప్పుడు కవి నాయకున కుత్సాహాదులను వర్ణింపక రత్యాదు
ల వర్ణించినఁ గావ్యము సరసముగానుండును, అని తలంచుట యుక్తముగాదు.
ఆరతివర్ణనమునఁగూడ నౌచితి నతిక్రమించినచో దోష మెక్కుడుగా నేర్ప
డును, ఉత్తమప్రకృతి యగునాయకుని శృంగారమును నధమప్రకృత్యౌచిత్య
మున వర్ణించినఁ గవి యుపహాస్యుఁ డగును, అదియుఁ గాక భారతవర్షమునఁ
గూడ నొక్కవిధ మగు ప్రకృత్యౌచిత్యము లేదు. భారతవర్షమున నుత్తమనా
యకు లగురాజులు మొద లగువారివిషయమున శృంగార మెట్లు వర్ణింపఁబడు
నో యారీతినె దివ్యులవిషయమునఁ గూడ వర్ణింపఁదగును. ప్రసిద్ధనాటకాదుల
నెచటనుగూడ రాజాద్యుత్తమప్రకృతులవిషయమున గ్రామ్యశృంగారము వర్ణిం
పఁబడ లేదు గాన దేవతలవిషయమునఁ గూడ నీయనౌచిత్యమును బరిహరింప
వలయును. కొంద ఱీవిషయమున నిట్లు శంకింతురు.

"నాటకాదు లభినయప్రధానములు గాన నభినయము సంభోగశృంగా
రవిషయమున బ్రసక్తింప దనుట నిర్వివాదము. అందుచే శృంగారవిషయమున
నౌచిత్యవిచార మనవసరము." అనుటయు యుక్తముగాదు. సంభోగశృంగా
రము గన్నులఁజూచుట యసహ్య మయినట్లె చెవుల వినుటయు నసహ్యమె.
అందుచే సంభోగశృంగారవిషయమునఁ గేవల మభినయమె కాక కావ్యము
నసహ్యమె. కావున నాటకములందుఁ గాని కావ్యములందుఁ గాని యుత్తమప్ర
కృతు లగురాజాదుల కట్టివారె యగునాయికాదులతోడ గ్రామ్యశృంగారవర్ణన

మనుచితము. అట్టిది మాతాపితరుల సంభోగమువలె నెక్కిలియసహ్యము. ఇట్లే యుత్తమ దేవతలవిషయమునఁగూడ గ్రహింపఁదగును. సంభోగశృంగారము నకు సురతమె కాక పరస్పరప్రేమదర్శనాదిరూపము లగుచాలప్రకారములు గలవు. వాని నుత్తమప్రకృతివిషయమున నేల వర్ణింపరాదు? కావున నుత్సాహమునందువలె రతియందుఁగూడఁ బ్రకృత్యౌచిత్య మావశ్యకము. ఇట్లే విస్మయాదులందుఁగూడ నెఱుఁగఁదగి. ఇట్టిశృంగారవిషయముల మహాకవులుగూడఁ బరిశీలింపక వ్రాసియుండుట లక్ష్యములఁ గన్పట్టుచున్నది. అది దోషమె యయినను, వారిసామర్థ్యవిశేషమున నది భాసించుటలేదు.

అనుభావౌచిత్యము భరతాదిగ్రంథములందుఁ బ్రసిద్ధము. అయినను గవి భరతాదిశాస్త్రమర్యాదను జక్కఁగాఁ బరిశీలించుచు మహాకవిప్రబంధముల బాగుగాఁ బర్యాలోచనము చేయుచుఁ దనప్రతిభానుసారముగ నవహితుఁడై విభావాద్యనౌచిత్యమును బ్రయత్నపూర్వకముగాఁ బరిహరింప వలయును. ఔచితీసహితముగ స్వీకరించిన నుత్పాద్యకథయైనను రసవ్యంజక మగును. ప్రాకృతజనులు రసవంతము లనుకొనువివిధము లగుకథలునితిహాసాదు లెన్నియే నున్నను విభావాద్యౌచిత్యము గలకథాభాగములనె స్వీకరించుట యుచితము. కవికల్పితకథయం దత్యంత మవహితుఁడై యుండవలయును. అచటఁ గొంచెపుదోస మున్నను గవి యవ్యుత్పన్నుఁ డనుసంభావన యేర్పడి తీరును.

“ఊహ నుత్పాద్యవస్తునై యొప్పుచుండు
కథశరీరమ్ము రచియించువిధమునందు
రసతరంగమ్ము లంతట నెసఁగి రుచిర
తమముగాఁ దోఁచునట్లు చేఁతయె విధంబు.”

ఈరసవ్యక్తీకరణవిషయమునఁ జక్కఁగా విభావాద్యౌచిత్యానుసరణమె యంతట నుపాయము. ఈయౌచిత్య మిదివఱకె చూపఁబడినది.

మఱియు సిద్ధరసములను ప్రఖ్యాతినొందిన రామాయణాదుల కథాశ్రయము లగునితిహాసార్థములతోడి స్వేచ్ఛఁగూర్పరాదు. అనఁగా వానిలో నితివృత్తము నవలంబించి కావ్యనిర్మాణ మొనర్చునపుడు కథవిషయమున మార్పు లొనరింపరాదు. ఒక్కొకచో స్వేచ్ఛను గూర్పవలసివచ్చినను నది రసవిరోధి మాత్రము కాఁగూడదు. కాళిదాసు శాకుంతలములో దుర్వాసశ్శాపవిషయమున స్వేచ్ఛనుపయోగించినను మూలప్రసిద్ధ మగుశృంగారవిరోధిగాఁ గూర్చ

లేదుగదా! ఆస్వేచ్ఛా వియోగసంపాదనద్వారకముగ శృంగారరసపోషకము గనె యున్నది. విప్రలంభ మున్నంగాని శృంగారమునకుఁ బుష్టిలే దనుట యందఱకువిదితమె. ఉత్తరరామచరితమున భవభూతి కొనరించినమార్పు లన్నియుఁ గరుణరసము నుద్బోధించి విజృంభింపఁజేయునవె.

ఇతిహాసమెచ్చట నైన రసానుగుణముగా నున్న దానిని వీడి యభిమతరసాభివ్యక్తి కనువగు కథ నూహించి మధ్య గూర్పవలయును. పారిజాతాపహరణాదులందు రసానుగుణముగఁ గల్పన యున్నది గదా! కవి ప్రబంధముల నిర్మించునపుడు సర్వవిధముల రసపరుఁ డగుట యావశ్యకము. అప్పు డితివృత్తమున రసానుగుణ మగు నేర్పాటున్నచో దాని భంజించియైన స్వతంత్రముగాఁ గథాంతరము నేర్పఱుపవలయును. ఇతిహాసములవలననే కథ తెలియును గాన నితివృత్తమాత్రమును మరల వ్రాసినఁ బ్రయోజన ముండదు గదా! ప్రబంధము రసవ్యంజకము గావలయునన్న ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁబోవు దానిని గమనింపవలయును. ముఖ ప్రతిముఖ గర్భావమర్శనిర్వహణము లనుసంధులనుగాని యుపక్షేపాదిసంధ్యంగములఁ గాని రత్నావళియందువలె రసవ్యంజనము నభిలషించియె కూర్పవలయును. శాస్త్రమును బాటింపవలయును గదా యని కూర్చుట యుచితము గాదు. వేణీసంహారద్వితీయాంకమునఁ గవి ప్రతిముఖసంధ్యంగ మగు విలాసమును గూర్చినాఁడు. భరతమునిమతము ననుసరించుటను మాత్రమె యపేక్షించి యావిలాసము గూర్పఁబడినది. ఇదిప్రకృతమగు వీరరసమున కనుగుణము కాదు గదా! కాన నిట ననౌచిత్యమున రసభంగ మేర్పడుచున్నది.

అవసరము ననుసరించి రసోద్దీపన ప్రశమము లుండినఁ బ్రబంధము రసవ్యంజకము కాఁగలదు. ఈవిషయమున రత్నావళి యుదాహరణము- మఱియు నారబ్ధవిశ్రాంత మగుసంగిరసము ననుసంధించుటయు రసవ్యంజకము. తాపసవత్సరాజ మిందుదృష్టాంతము.

ప్రబంధవిశేషము లగునాటకాదులు రసవ్యంజకములుగ నొనర్పవలయునన్న నీవిషయమును ముఖ్యముగా గమనింపవలయును. అలంకారములఁ గూర్చుసామర్థ్య మెంతయున్నను గవి వానిని దగునట్లుగనె కూర్పవలయును. ఒక్కొకవేళ నలంకారనిబంధనమున సామర్థ్యము గలకవి యావ్యసనమువలన రసబంధము నుపేక్షించి ప్రబంధము నారంభించును. తదుపదేశమునకై యిట్లు

చెప్పవలసివచ్చినది. అలంకారబంధమునందె దృష్టి నుంచి రసము నపేక్షింపక ప్రబంధముల నిర్మించినకవు లనేకు లున్నారు.

ఉ. తెప్పల బోరుతల్పు లిసిరింతలు వారకు చూపు గుంచియుం
త్రిప్పి తపస్స్థనం దెఅచి తిన్నని మోమునఁ గాయు వెన్నెలల్
ముప్పిరిగొన్న మెం ప్రకలు మూసిన సిగ్గసియాడఁ బ్రీతి నీ
వప్పరమేశుఁ జూచి తను వర్గము గొంటి పావంగ నంబికా.

(అంబికాశతకము, రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడు) ఇందు మొదటిరూపకము రసవ్యంజకము గాదు. ఇఁక నపరిహార్య మగు నిదియొకటి. కవి తాను వర్ణించుదానిని రసోద్బోధనసమర్థముఁ జేయవలయును. కావున నతని శ్రమకుఁ బ్రయోజన ముండను. తన కావ్యము తా నేరీతి నిర్మించిన రసవ్యంజక మగునో యావిధానమును బాగుగ నెఱుంగవలయును. రసమనునది సామాజికుల చిత్తవృత్త్యాత్మకము. మనయీ భారతదేశవాసుల కెట్టిసంఘటనము లెట్టి వర్ణనములు రసోద్బోధకము లగునో యెఱుంగవలయును. మనదేశమునందు గ్రంథములను వ్రాయుట యీ భారతీయులకే కాని పాశ్చాత్యులకుఁ గాదు. అందును దేశభాషలయందు వ్రాయఁబడు గ్రంథము లాభాషల నెఱుంగనివారి కుపయోగించునవి కావు. రసికుల కాదరము గలుగునట్లు వర్ణనము లున్నను గ్రంథములు రసవ్యంజకములు కాఁగలవు. కాని యవివాహితు లగు స్త్రీపురుషు లిద్దఱు సాయంకాలమున సముద్రతీరమందు సంచరించి రని, యుద్యానవిహారము సలిపి రని, యేకాంతమున సంలపించి రని వర్ణించిన నవి భారతీయులకు రసోద్బోధనసమర్థములు కాఁజాలక వెగటును బుట్టించుటయే గాక వైముఖ్యమును గలిగించును. అట్టివర్ణనలు పాశ్చాత్యదేశవాసవాసనావాసితాంతఃకరణులకు రుచించుఁగాక! పవిత్రభారతవాసులకుఁ గాదు. అందుచే మన గ్రంథములు మనకనుగుణముగ నుండుటకే కవి ప్రయత్నింపవలయును.

ఇట్టిరచనావిధానముల నింకను సరసహృదయలోకము సముచితముగ నాలోచించి కావ్యరచనకుఁ దొడంగిన నారచన సర్వసమాదరణీయమగును.

కడుపుతీపు.

పి. అన్నాజీశర్మగారు.

క. నెఱిషోడశవర్షాయుః, పరిమాణు మృకండుతనయు బ్రతికించి, యముఁ గ్
గరువంబణఁచిన శంభుని, స్థిరకరుణాన్వితు "కడుపుతీ"పని యుంటిన్.

మృకండుఁడు:—

శా. గౌరీనాథునిగూర్చి ఘోరతపముం గావించి విన్నంటి నా
కారుణ్యాబ్ధి విధించ నీ వొగి మనంగా షోడశాబ్దంబులే!
యారీతిం బదునేనువత్సరముల ప్రాయౌ బిడ్డ డొక్కఁ డీవ
ద్వారాశిం దరిగాన లేదు విలపింపన్ హేతు వో పుత్రకా! ౧

శా. ఖద్యోతాశ్వములన్ రథోత్కటుల వెన్నంబెట్టి నీసంపదల్
విద్యుత్తుల్యము లింతలోఁగనె పదార్థింపన్ షోడశాబ్దమ్ము లా
రాధ్యుండా హరుసాన, యింకిటను మా ప్రారబ్ధ మెట్లున్నదో?
విద్యున్నాశకృతాంతపాశమంబు లోఁగి నీదిం దప్పునో తప్పునో? ౨

ఉ. వచ్చియు రానిమాటలను బల్కుచు నంకముఁ జేరి నవ్వుచుం
జెచ్చెర గడ్డముంటఁ జిఱుచేతులఁ జాఁపుటఁ గాంచి కాలముం
బుచ్చుచు నుంటి నీవనుకఁ బోవుచునుంటివె? మాదుకన్నునం
జిచ్చును బెట్టి మా కిఁకను జెల్లిన వాఁడవె కా కుమారకా! 3

చ. వనరుహవైరిబింబమున వంకలు దిద్దఁగఁ జాలి వాక్సుధల్
పెనఁగొన నవ్వులగ్గు లరవీసము గానఁగరాని నక్షుల్
గని చిఱునవ్వు వెన్నెలలఁ గాయుచు నష్టదపుత్రశోక మ
ఘనతమసంబు వాపినముఖేందుఁడు మా కిఁక దూర మయ్యెనున్. ౪

గీ. సంతతియె దొల్త లేక నిశ్చింతచుండ, వచ్చెఁగా కేరికిని జరాభారమునను
నక్కటా! పుత్రశోకంబు ననుభవింప,నగునె? మరణాంబెకొంత మే లనఁగవచ్చు!

మార్కండేయుఁడు:—

ఉ. వేదవిదుండ విట్టియవివేకము కూడునె దేహధారికిన్
మేదినిఁ జావుఁబుట్టుకయు నిక్కము, నైజమె కా! నలాది భూ
మీధవు లెందఁ జేగిరి? సమిద్ధతపోధను లెందఁ జేగి రీ
నాఁడిరిఁ గంట నీ రిడ సమంజసమా? జనకా! వచింపుమా! ౬

శా. ఏలా చింతిల నింతమాత్రమునకే క్షేమువ్వ వాటిల్లె నీ
లీలం బ్రాకృతునట్లు బిట్టుగ దివ్యల్లెందం బనేమున్న దా
నాళీకోద్భవుఁ డానతిచ్చెనవిధీ గాకేను సర్పించుచోఁ
గాలుం ద్రొక్కఁడు గాఁడు సర్వసురసంఘం బేది నన్నాఁకునే ? ౭

శా. దా వివ్వారికి దాఁటరానిదిక దా చర్చింప నేవేళనో
జీవంబు ల్వెడలు న్నిజంబు గిరిజాసీమంతినీచిత్తరా
జీవాలోలమిళిందు నాహరువరశ్రేష్ఠంబునంబుట్టి వా
గ్దేవుంగంటి నిఁకేమికావలయు ముక్తిం గందు నిశ్చింతగన్. ౮

మరుద్వతి:—

చ. మతినుతు లెవ్వరేని నిను మచ్చిక ము గ్గడనీయుచున్న న
మ్మతి మతి లేక నీబదులు మాటలు వచ్చినయట్టి నేన యీ
వితమతిధీరచిత్తనయి ప్రేముడి యాతయు నీడి నృత్యదే
వత కలిగించబలెం బదుపఁ బాల్పడ నామెఁ గదా కుమారకా! ౯

సీ. తమ్మిపూరేకు బొమ్మల కొంకట విశాలతఁజూపు లోచనయుగంబు
కొదమతుమ్మెదపిండు నదలించుముంగురుల్ వ్రాలివిలంబించుఫాలతలము
సంతతపరిహాసచంద్రికల్ ప్రసరించు మందితముఖచంద్రమండలంబు
మృదుమృణాళావళిం గదిమి నెమాఁ గ్రొమ్మిఁదికిం జాలినై వాలు కేలుదోయి
పల్లవంబులఁ గోమలత్వమున గెలిచి, పాగి చలిచీమఁ ద్రొక్కనిచరణయుగము
నక్కటక్కట యెటు మఱుగున నాకు, నెట్టు జీవింతు నింక దిక్కేది బుసుత!

ఉ. నీకుదయాసమృద్ధిని జనించెను మామకగర్భపు న్నభో
వీథి సుపుత్రశీతకరబింబము గాంచె నజానితామృతం
బీదట కాలరాహుభుజగేంద్రము దంష్ట్రిలుపాచె నింగఁ బ్రా
పేది మదీయసూను విడిపింపుము నీకుకు మారునింబలెన్. ౧౧

ఉ. నీకవిశంబుభర్త్రుఁడు, మునిస్తవనీయుఁ డనూన సద్గుణా
నీకవిరాజితుండు గరుణింపఁగ జాగిటు సేయనేల దో
షాకరుఁడంచు నెంచినను సమ్మతమే తగనిల్ప నీవు దో
షాకరుఁ దాల్పవే తల నజస్రము నీకిది క్రొత్తలే? ప్రభూ! ౧౨

మార్కండేయుడు:—

శా. శోకింపం బనిలే దిఁకేశ్వినను నెచ్చోఁ దప్పనే చావు నే
ప్రాకుం జెప్పఁగలట్టివాఁ డనొకో? భూమీనిర్జరుల్ దేవతా
నీకశ్రేష్ఠుఁ డపత్యమాడుదురె? యుగ్రోదక్రమల్లాడి నా
శోకాగ్రాఖ్యులు దప్పినన్ గతులు వేఱే చింతలేలా యికన్? ౧౩

మ. గిరిజానాథ తదార్చనారతున కక్షీణాక్షిణిన్ క్ష్యాములా
వరుఁ డన్నన్ భయముం దిండుకయు నావాక్యంబు లాలించి సు
స్థిరధైర్యంబు వహింపుఁ డేటికిటు చింతింపంగ నాయాన సుం
దరయున్ సంతతసంకటాత్ములకు ధైర్యంబే శరణ్యం బగున్. ౧౪

నారదుఁడు:—

మ. హరుఁ డార్తావనుఁ డంగజాంతకుఁడు నీహారాద్రిరాట్పుత్రికా
వరుఁ డుర్వీధరకార్ముకుండు కరుణాపాథోధి మృత్యుంజయుం
డురగానీకవిభూషణుండు సురరాట్సంభావితుం డెందు సిం
ధురచర్మాంబరుఁ డంధకారి సురవంద్యుం డెంతయుం బాలకా! ౧౫

క. అలిగినచో విధినైనం, దలక్రుంచు నిజంబు మీఁద దయదలఁచినచోఁ
దలఁదాల్చు నెపుడు వేడుక, లలరగురుద్రోహినైన ననఘుఁడో పుత్రా.

మ. పురవిధ్వంసిపదారవిందయుగళీపూజావిధానోల్లస
ద్వరమార్తాండమహోగ్రచారుకిరణవ్రాతంబుచేఁ గాక తో
నరనాథోత్తమపుత్రి! నీయముని నన్యాయక్రియాయుక్తి దు
స్తరవిస్తారనితాంతఘోరకలుషధ్వాంతౌఘము ల్వాయునే? ౧౬

మ. బలభిన్మౌళిమణిప్రభావిసరశుంభద్దివ్యపాదద్వయుం
బలవద్వైరినిశాచరాంబుదజగత్ప్రాణున్ ఫణీంద్రాంగదున్
నళినాప్తేందుకృశానులోచను సువర్ణగ్రావకోదండు నిం
గలుపారిం గలుషాత్ముఁ డాతని గొలుంగన్ శక్యమే బాలకా! ౧౭

ఉ. కావున నీవు మాతృజనకాదులయం దిఁకఁ జింతమాని గౌ
రీవరుఁ బోలు దైవ మిల లేఁడని రూఢిగనమ్మి చేరి మా
పావనగౌతమీతటిని భద్రతపం బొనరింతువేని రా
జీవహితార్చకుండు నినుఁ జేరఁ డిఁకేటికి సంశయింపఁగన్. ౧౮

మార్కండేయుఁడు:—

చ. మునులు మహానుభావులు నమోఘవచస్కులు మీర లిట్లు దీ
వన లిడిరంతెగా కటులె వాగ్భవుఁడుం బలికెఁ గాన నే నొన
ర్చునది తపంబు సర్వరిపుసూదనుఁడౌ నిటలాక్షుఁ గూర్చి య
య్యనజుఁడు తేటిచూడఁగలఁడే నను దగ్గతి సంయమీశ్వరా! ౨౦

నారదుఁడు:—

చ. తప మొనరించు నిన్నుఁ గని తానొక శాసనకర్త పోలికం
దపనతనూజుఁ డొక్కరుమదంబున నిర్వరఁగందఁజేయు బల్
కపటి యతండు లేనియధికారముఁ జూపును గాని నీ వధ
ర్మపదక బుద్ధిఁ జెప్పుము మ తాతనితో ట వదల్చు నీసుఁడే. ౨౧

శా. ఉద్యోగాంధతఁ గన్నుఁగానక నితాంతోద్రేకుఁడై మత్తుఁడై
ఖద్యోతాత్మజుఁ డొక్క పెట్టున మహాగాంభీర్యముం జూపు నా
మద్యాసక్తుని గాంచి భీతిలకు సుమ్మా! పుట్టి మున్నుం జుమా
యాద్యంతంబుల నొక్క చందమున ధైర్యంబూని వర్తింపుమా! ౨౨

మృకండుఁడు:—

గీ. పలుకుపలఁతి మగండును బాడబులును, నిన్నుఁగోరెచి పలికినవన్ని నిక్క
వంబులై మిత్తినుండి కాపాడ మఱల, మమ్ముఁజేరి శతాబ్దముల్ మనెదుగాక!

మరుద్వతి:—

సీ. ధైర్యంపులక్ష్మి నీదండ నిల్చునుగాక గుండెతాల్చుఁగని మది చెదరనీక
భానునిశాకరుల్ పాలింత్రుగాక యహర్నిశల్ తాపమ్ము నందనీక
గంగాభవాని నిస్తరుణించుఁగాక శైత్యము పైత్యమంగమం దంటనీక
ధారుణీదేవి నిన్ దయఁ జూచుఁగాక కోమలశరీరము శ్రమనలయనీక
యాశ్రితావనపరుఁ డాగమాంతచరుఁడు
హిమధరాధరజావరుఁ డిందుధరుఁడు
హరుఁడు రక్షించుఁగాక దీర్ఘాయు వొసఁగి
నిన్ను; నేను బతివ్రతనేని గుట్ట!!! ౨౪

విన్నపము.

ఘండికోట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, నరేంద్రపురము.

(విశాఖపట్టణములోఁ బరిషత్సభలోఁ జదివినది.)

పూర్వము మనయాంధ్రదేశమున శ్రీకృష్ణరాయాది విద్వత్ప్రభువుల చేతను పోతనామాత్యాది కవిపుంగవుల చేతను పోషింపఁబడి సులలితపదగుణాలంకారభూషితమై ప్రకాశించుచు నీమధ్యకాలంబున దుర్దైవముచే నట్టి విద్వత్ప్రభువులు లేమిం జేసి కొంతవఱకుఁ గృశించియున్న యాంధ్రభాషాయోషను మరల మనయాంధ్రలోకము, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదాదిసాధనములచేఁ బరిపుష్టాంగినిగాఁ జేయుట కుద్యమించుట యత్యంతము శ్లాఘనీయము. ఇట్లే తత్తద్దేశములలోఁ దత్తద్భాషాంగనల యభివృద్ధికై తత్తద్దేశీయు లందఱును దగుప్రయత్నములను జల్పుచుండి రనువిషయము మహాశయు లందఱకును విదితమే. నత్త్వివదనారవిందనిస్సృతయగువాగ్దేవత సర్వభాషలలోను సమరసయే కాని యాంధ్రవాణిమాత్రము విశేషముగా సర్వాంగసుందరి యని చెప్పక తప్పదు. ఈమె కుండు సర్వాంగసౌందర్యమునకుఁ గారణము సకలలోకైకసంసేవ్య యగుగీర్వాణవాణితో నత్యంతపరిచయము కలిగియుండుటయే. ప్రాయశః నరసకవివరులని సుప్రసిద్ధినొందిన ప్రాచీనాంధ్రకవిపుంగవుల గద్యపద్యాత్మకయగుకవితాకన్య గీర్వాణవాణీసాహచర్యముచేతనే సకలజనమనోహారిణి యగుచున్నది. ఇంచుక సంస్కృతభాషాపరిచయము కలిగియో కలుగకయో కేవలాంధ్రభాషాజ్ఞానమాత్రమే కలిగియున్న కొందఱగు నాధునికులచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రగ్రంథములఁజూచినచోఁ బాఠకమహాశయులకు సర్వమును విదితము కాఁగలదు. కాన సంస్కృతభాష సకలదేశభాషలకును జననియై యున్నది. ఏతత్ఖండమందలి దేశభాషలకే కాక పాశ్చాత్యదేశభాషలకుఁ గూడ నిదియే మాతృదేవత యని సర్వజ్ఞుండగు వేదవ్యాసమహర్షి భవిష్యపురాణంబున, "ఫాల్గునా త్ఖబ్రవర్యభూత్" ఇత్యాదిశ్లోకములచే నిరూపించెను. ఏభాషాబాలికకు సర్వథా జననీసాహచర్య ముండునో యట్టిబాలిక పరిపుష్టాంగియై సర్వజనకమనీయయై యుండుట సుప్రసిద్ధముకదా? అట్టితఱి సర్వదేశములలో సర్వభాషాపోషకమండలము లుద్భవించుచున్నవి కాని మాతృభాషాపోషకమండలము లెచ్చటను గానరావు. ఉత్కలదేశమున నుత్కలసాహిత్యపరిషత్తు,

ఉత్తరదేశమున హిందీసాహిత్యసమ్మేళనము, ద్రవిడదేశమున ద్రవిడసాహిత్య సమ్మేళనము. ఇట్లే సకలదేశములలోను సకలభాషాసాహిత్యసమ్మేళనము లున్నవి కాని, యేభాష సకలదేశభాషలకు నాలవాలమో యేభాషలో మన కవశ్య కర్తవ్యము లగు సంధ్యావందనాద్యశ్వమేధాంతసకలశ్రౌతస్మార్తకర్మలు మహర్షులచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడెనో సకలధర్మబ్రహ్మబోధకమై సర్వప్రమాణశిరోమణి యగువేదమే వాఙ్మూలకమైనదో శిల్పనీత్యాచారవ్యవహారాది సకలవిషయ బోధకము లగుస్మృతీతిహాసపురాణతంత్రాగమకావ్యాదు లే భాషలో విలసిల్లుచున్నవో, యట్టిసంస్కృతభాషను బ్రధానముగాఁ బోషించుసంఘము లత్యంత విరళము లైనవి. కాన నోపండితశిరోమణులారా! ఈయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునందు సంస్కృతసాహిత్యమునకుఁ గూడఁ గొంతయవకాశము నిచ్చి యీ పరిషత్తులో దానినిఁ గూడ నొకప్రధానశాఖగా నెంచి యాంధ్రభాషాభివృద్ధికై యెట్లు విమర్శనములు వ్యాసములు గ్రంథరచనములు భాషాంతరీకరణములు మొదలగునవి చేయుచుందురో యట్లే సంస్కృతభాషలోఁగూడ వ్యాస విమర్శనగ్రంథరచన భాషాంతరీకరణాదులం జేయించుచు నీసంఘమునకు "సంస్కృత" అనుపదమునుఁ గూడ నామాదియందుఁ జేర్చి యుభయభాషలు వృద్ధి నొందుకార్యముల నెఱవేర్చుచుండుట కీపరిషత్తును సవినయముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అట్లు జరిగించినచో నీపరిషత్తు సకలభాషాసాహిత్యపరిషత్తులలో నగ్రస్థానము నలంకరింపఁగలదు. మఱియు నీపరిషత్తునకును నాంధ్రవిశ్వవిద్యాలయాధికారులకునుఁ గొంతసంబంధ ముండును, గాన, నాంధ్రదేశమునం దున్న సకలవిద్యాలయములలోను హిందూమతధర్మబోధకము లగుగ్రంథములను పాఠ్యగ్రంథములనుగా నియమించుట కీసభవారు ప్రయత్నింపఁ బ్రార్థితులు. కలికాలవశమున నాధునికవిద్యార్థులకుఁ బాశ్చాత్యమతవ్యామోహ మధికమయి స్వమత మేదియో స్వధర్మము లేదియో యెఱుంగక స్వమతధర్మముల విడనాడి కాలేకాలే ధర్మతత్పరు లేమైన ధర్మముల బోధించినను వానిని బరిగణింపక కుయుక్తులచే వానిని ఖండించుచు నైహికాముష్మికసుఖదూరులగు ననేకుల నిక్కాలమున మనము చూచుచున్నారము. ఇందులకుఁ గారణము స్వమతధర్మజ్ఞానాభావమే, కాన నోమహాశయులారా? ఎంతవిజ్ఞానమును సంపాదించినను దానిఫల మైహికాముష్మికసుఖముల కొఱకుఁగదా? అది లేనిచో నీవి

జ్ఞానమున కేమి ప్రయోజనము ? కాన నట్టి యైహికాముష్మికసుఖజనక మగు విజ్ఞానము లోకమున కెట్లు లభించునో యట్టికార్యోపాయముల నాలోచించి పట్టణములలోఁ బల్లెలలో నుండు పాఠశాలలలో స్వమతధర్మబోధకము లగు గ్రంథముల నవశ్యపఠనీయములనుగా విద్యాశాఖాధికారులద్వారా నియమింపఁ జేయుట యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు ముఖ్యకర్తవ్య మై యున్నది. అట్లు చేయించినచో హిందూమతధర్మముల నిలిపి యాధునికులను మహామోహాంధకారమునుండి యుద్ధరించిన మహాపుణ్యముఁ బొందఁగలరు. మఱియు నీతిమతబోధకములగు నాపాశ్చాత్యగ్రంథములు సంస్కృతభాషనుండి యాంగ్లీకరింపఁబడినవియును, కేవలసంస్కృతవాఙ్మయములును గూడ నయియుండవలయును. అందువలన నీసంఘము వా రత్యంతదీక్షతో సంస్కృతమున నుండు నీతిమతగ్రంథముల నాంగ్లీకరింపఁ జేయుట కుపక్రమింపఁ బ్రార్థితులు. అట్టి యాంగ్లీకరణాదులకు సంస్కృతసాహితీసంపాదన మత్యావశ్యకము, సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మధికముగా నుండినంగాని గీర్వాణవాణీభావంబులను జక్కగా గ్రహించి గ్రంథముల నాంగ్లీకరించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారముఁ జేయుట శక్యము కాదు. అనేకతంత్రజ్ఞానముండనిచో వాగ్దేవతాస్వరూపాశయావబోధమత్యంతదుర్లభ మని ఋగ్వేదమున సరస్వతీసూక్తములో 'ఉతత్వఃపశ్యన్ = నువాచః' అనుఋక్కు బోధించుచున్నది. కాన సంస్కృతభాషాజ్ఞానము నత్యధికముగా నార్జించిన మనుజుఁడు గ్రంథముల వాస్తవాభిప్రాయములను గ్రహించి యనేకగ్రంథముల నాంగ్లీకరించి, యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారముం జేయఁగలఁడు. కాన నోసభ్యమహోదయులారా ! మన కేగ్రంథ మెవ్వఁడు పుట్టిననేమి ? ఏకవి యెప్పటివాఁ డైననేమి ? ఇఁకఁ బ్రస్తుతకర్తవ్యాంశము లన్ననో, 'భాష యభివృద్ధి నొందుటెట్లు ? తద్వారా లోకమునకు విజ్ఞాన మెంత వఱకుఁ గలుగుచున్నది ? సంస్కృతభాషలో నున్న యేయేయపూర్వవిషయములు భాషాంతరీకరణమూలముగా లోకమున కవగతము లగుచున్నవి ? దానివలన లోక మెట్టిఫల మనుభవించుచున్నది ?' ఇత్యాదివిషయములను సర్వదా విమర్శించుచు నీయుభయభాషాజ్ఞానద్వారా లోకంబునకు సద్గుణంబు లలవడునట్లు యత్నించుచు దేశము నుద్ధరించుదురు గాక యని జగదేకపండితోత్తమను లగు నీసభాధ్యక్షులను సకలభాషాపాండిత్యధురీణు లగు నీయాహ్వానసంఘాధ్యక్షులను, ద్రవ్యాదిమూలకముగా నీసంఘమునుఁ బోషించు విద్వత్ప్రి

భువులను, నానా క్లేశములను సహించుచు భాషాసేవఁ జేయుచున్న సకలశాస్త్రనిష్ణాతులను సహస్రప్రణామ పూర్వకముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

శ్రీమద్విక్రమదేవవర్మనృపతి స్సంపోషకో యత్రవా
తాతోపాభిధ సుబ్బరాయ విబుధోత్తంసస్సభాధీశ్వరః
శ్రీలక్ష్మీనరసింహపండిత వరశ్చాహోన్వసంఘాధిపః
సభ్యాస్సర్వకళావిలాసచతురా స్సైషాసభావర్ధతామ్.

స్వస్త్యస్తు.

నిజధర్మముల మాని నిష్ఠావిహీనులై హీనులై యుపకారమొకటి లేక
భగవద్ధరామరభక్తి దూరులై దూరులై సుకృతికి ద్రోహకలిత
మానసంబుల నభిమానసంగులై సంగులై యనృతవాచాళులైన
కలిమానవులఁ ద్రుంచి కాలావశిష్టుల శిష్టులఁ బ్రోవ విశేషమహిమ
వఱల నవమానవమూర్తివై వారు వేఁడు, వేడుకలనిచ్చి కలికివై వెలయుదేవ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ ౧౦౦

(11) నీతిదశకము.

గణపతి నుతియింపఁ గల్గు నిర్విఘ్నంబు విఘ్నంబుల కతండు విభుఁడు గాన
గురుని ధ్యానింపఁ జేకూరు సత్కార్యంబు కార్యంబుల కతండు కారణుండు
జనవిభునాజ్ఞచేఁ గొనసాగు ధర్మంబు ధర్మంబుల కతండు దలఁప విభుఁడు
పత్నీసమేతుఁడై పడయు సత్కర్మంబు కర్మంబులకు నధికర్త యగుటఁ
జేరి నిన్నెన్నఁ గల్గు విశేషముక్తి, ముక్తికాంతావినోదసమ్మోది వగుటఁ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౨
వర్ణాశ్రమాచారవాసమే ధర్మమౌ ధర్మమావర్గప్రధాన మండ్రు
న్యాయభావార్జితంబైనదే యర్థమౌ యర్థమౌ రెండవసార్థమండ్రు
ఋతుకాలమునఁ బత్నినెనయుటే కామమౌ కామమూఁడవదియనండ్రు
దారేషణాదులఁ దలఁగుటె మోక్షమౌ మోక్షమౌ నాలవదియనండ్రు
రీచతుర్విధపురుషార్థసూచకంబు, కంబుభృత్పాణి నీభక్తిఁ గలుగఁగాదె
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౩
ధరఁ గన్నతల్లియే పరదైవ మనవచ్చు మనవచ్చు గురుని మార్గ మరసి
తండ్రియే సద్గురుతతి మెఱుంగ నవచ్చుఁ గనవచ్చుఁ బూరునికరణి యశము
తరుణియే పతివిపత్తారక యనవచ్చు నెనవచ్చు బసవాసు నింద్రుతోడ
రమణుఁడే సతికి సర్వస్వమం చనవచ్చుఁ జనవచ్చు జానకీసరణి దివికి
నిన్ను సర్వోత్తముఁడనంచు నెన్నవచ్చు, వచ్చుగితలపనినపివ్వచ్చుకరణి
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౪
తల్లిదండ్రులఁ బ్రోవఁ దలఁచు శాంతనయుండు తనయుండు తగుఁ దులాధారునట్లు
అగ్రజాజ్ఞావర్తియైనసోదరుఁడు సోదరుఁడు శోభిలు రాముతమ్మునట్లు
వరు నెడఁ బాయని వదనాంబుజాయుత జాయ తనర్చు నచ్ఛాయయట్లు
ఆపద నెడలించు నట్టి సంబంధుండు బంధుండు దగు మద్రభర్త యట్లు

యుష్మదారాధనముగల యురుని సేవి, సేవిదగు భాగవతునట్లు శేషశయన
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౫

క్షితి నన్ను మెచ్చి రక్షించువానిను గన్నఁ దనుఁగన్న తండ్రిగాఁ దలఁపవలయుఁ
పాలిచ్చి పెంచిన ప్రజ్ఞాపతల్లిని దల్లిగా నాత్మఁ దలఁపవలయుఁ
గష్టంబు నెడఁ బాపుననఁగ తాకులముతోఁ గులముతోఁ బుట్టుగాఁ దలఁపవలయు
సన్మార్గ మెఱిఁగించు పదయుని దరిఁ జేర్చు దరిఁ జేర్చు గురునిఁగాఁ దలఁపవలయు
భువనభర్గుఁడ వగు నిన్నుఁ బుణ్యదేహ
దేహపరమంచు నిభుఁ డంచుఁ దెలియవలయు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస
వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౬

కులవృత్తి తప్పక కూర్చుపంపాద్యంబు పాద్యంబు నిడి పెట్టు ప్రాశనంబు
కాయ మస్థిర మని చేయు వ్యాపారంబు పారంబు ముట్టఁగాఁ బలుకుచదువు
లానుపూర్వికకృతం బైనసంబంధంబు బంధంబు వీడినబలుతపంబు
దీనుల రక్షించు వాని భావిభవంబు విభవంబు గలవాని వితరణంబు
స్వామి భవదంకితం బైన సత్కృతికృతి, కృతినందక సజ్జనగినుతిగాంచుఁ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౭

పరవధూగమనంబు బహుజన్మపముఃయసముదయసుకృతనాశకరంబు
పరధనహరణంబు చిరకాలసంతతి సంతతిస్ఫుటకీర్తిసంహారంబు
పరజనాన్నాదంబు వరసదాచారప్రచారప్రమేయనివారణంబు
పరదూషణంబు తత్ప్రతికృతిసంపాదితాపాదితకర్మ సంపాదనంబు
పరనరాంకితకావ్యంబు బహుళజన్మ, జన్మకృతదివ్యపుణ్యసంచయ హరంబు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౮

ఆత్మార్థమైన సత్యము కాని వాదని వాఁడనిమేషభావజ్ఞతుల్యుఁ
డపుడహింసావృత్తి నెసఁగిన ప్రజ్ఞాని ప్రజ్ఞానిరూఢ తాపసనముండు
కలనైన నన్ను మీఁగలసత్క్రియాఖ్యాతి యాఖ్యాతిశయ దిలీపాదినిభుఁడు
చనువేళనైన లోఁగనుసంతతధ్యాని తధ్యానితరమన స్తపసిసదృశుఁ
డాపదలనైన హితసహర్యాదిభక్తి, భక్తి నినువేఁడువాతండె భాగవతుఁడు, చారు
దాత్మత్వమునకు శాంతము సంక్రమించిన మించినపైఁడి వాసించినట్లు
చదివించుగురువు ప్రాశన మీయఁ గలిగినఁ గలిగిననేయి పొల్గలసినట్లు

పతిభక్తి సౌందర్యవతికిఁ జేకూరినఁ గూఁతునమణి పావనఁడీఁటినట్లు
సుగుణంబు వ్యవహారశూరునిం బొందినఁ బొందిన శశిజోడుఁ బూనినట్లు
నీదుభజనంబునకు మనోనియతియమర, నమరశతులకు సంతానమబ్బినట్లు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౧౦

జ్ఞానసంప్రాప్తి కాచార్యోక్తదేశంబు దేశంబు లెన్నేనిఁ దిరిగి కొనిన
జీవనప్రాప్తికి శ్రీశివస్నానంబు మానంబు వదలించు మమత గొనిన
తనసుఖప్రాప్తి కాత్మస్త్రీవిలోలంబు లోలంబు గలిగించు జాలిగొనిన
సుగతిసంప్రాప్తికి సుతుఁ డిచ్చుభువనంబు భువనంబు త్రిష్వ లాఘవముఁ గొనిన
భుక్తిముక్తులు గొన భవద్భక్తి గాక, గాక మున్నుంగతిని గొన్నఁ గలదె తెలియఁ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౧౧

సురుచిరాపస్తంబసూత్రవిప్రాగ్రజాగ్ర ప్రాజ్ఞాగ్ర శ్రీపైఁడిపాటికులజా
గ్ర శరమర్షణయుతిగోత్రధర్మాగ్ర ధర్మాగ్ర సూనృతరతము పెం పు
గనిన లక్ష్మీపతికవిఘనాఘనునకు ఘనుఁకు సుతుఁడ వేంకటనృసింహ
నామధేయుఁడ భవన్నర్తనచరితంబు చరితంబు నొకపీసశతకకృతిని
జెప్పి యర్పించితి సుధీ విశేషదాని, దాని విని నన్నుఁ గైకొను దైవరాయ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.

ఇది బళ్లారిమండలము, హరపనహళ్లిలోని
బ్ర॥ పాలపూఁడి నృసింహశాస్త్రిగారి తాళపత్త్రగ్రంథమునుండి
సంపాదింపఁబడినది.

౮-శ్రీతిరుమలగిరి వేంకటేశ్వరశతకము.

శ్రీమత్తిరుమలనల్లాన్ చక్రవర్తి వంశజ్ఞుపూర శ్రీనివాసవేంకటాచార్యకవి.

(ఏకప్రాసకందములు)

సిరులవలంతిఁ జేర్చిన నీ,యురమున నే నేను నిరతమొనరించెడి భ
క్తిరసప్రార్థనఁ జేర్పుము, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧

హరి! పరమాత్మా! నాదగు, మొర నాలింపుము భరంబె పోషుట వనో
పరమకరుణావిలాసా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౨

ధరణీసుతామనోహర! పరమమునీంద్రార్చితాంఘ్రిపద్మయుగళ! భా
సురకరుణాసాంద్రా! శ్రీ, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩

సురసిద్ధసాధ్యవిద్యా, ధరకిన్నరయక్షపూజితమనోహరస
చ్చరణారవిందయుగళా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪

వరణీయకాంతితరణీ! ధరణీభామానసాబ్జతరణీ! భూమీ
శ్వరహారనాయకమణీ! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫

నిరుపమగుణధుర్యా! సా, గరశయనా! తుంగశాంగ! కరివరదా! ప్రో
వర మాధవ! ధరణీధవ! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౬

దురితహరణ! కమలచరణ! నిరుపమమణిహారి! యసురనికరవిదారీ!
హరమిత్రా! నుతిపాత్రా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౭

శరణాగతసంరక్షక, బిరుదాంకితమూర్తి! భాగ్యవిమానసపం
కరుహాదివాకర! భాస్వర, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮

నిరతము నిను సేవించుట, కొఱకై నీకొండనెక్కి కోరికతో నం
దఱు వచ్చి మ్రొక్కులిడెదరు, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯

ధర మనక వారిఁ బ్రోచెను, కరుణాకరమూర్తి వాటఁ గాఠిన్యమునా
తటి పీడివరము లిత్తువు, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦

కరము ముదంబున వేంకట, గిరిని నధిష్ఠించినావు కృపధాత్రిన్
నరులను బ్రోచుచు నుంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౧

గిరిపై నెలకొను కమలా, కరము భవచ్చరణధనము గావున భవపా
పరహితుల నొనర్చుచు మము, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౨

హరి ! నీకొడుకుఁ గృష్ణా, పరిజంతర మపుడు నుండఁ జనునని యిట ద్వా
రరహితుఁడ వయివెయుంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౩

సురలోకము నీశీర్షము, నరలోకం బౌను నీకు నాభిస్థలి నీ
చరణంబు లధోలోకము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౪

సరసిజాప్తుఁడు, చంద్రుఁడు, నిరతము నపసవ్యసవ్యనేత్రము లహా ! నీ
చరిత మగోచరమయ్యా ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౫

సురనాథుఁడు వైశ్వానరు, లరయఁగ నీవదనజన్ములఁట మహిఁజూడం
గరువలి ప్రాణోద్భవుఁ డఁట, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౬

వరద ! ద్విజరాజవైశ్యా, వరగులజులు నీకువదనబాహూర్వంఘ్రుల్
వరుసగ స్థానము గల్గిరి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౭

పరహరి ! సర్వజగముల ను, దరమున నిడికొంచుకొనిన దంటవు గావా ?
హరసన్నుత ! విధిసన్నుత ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౮

పరివారశేరు శౌరీ, ధరణీశం గాన నీపదంబులె నాకున్
శరణంబు లందు నమ్మితిఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౯

సిరితోఁబుట్టువగుచుఁజే, ధరించితివి నీకు శంఖంబుకన్ ముదమున న
క్షరుణాపోషితదీనా ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౦

మురమున జయింపఁగను న, న్నరికిని శక్యంబుగాని వైరిగణములన్
ధరఁగూల్చెడి చక్రమునం, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౧

అరిభీకరరణరంగా ! పరమేష్ఠినమస్కృతాంఘ్రిపంకజయుగళా !
కరమునఁ జక్రముఁ దాల్చిన, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౨

అరిగణమున కైన న్నీ, పరమపదం బీయఁగలస్వభావముతోడం
బరఁగెడిమంగళమూర్తివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౩

తరణిసదృశప్రకాశా ! ధరణీజాహృన్నివేశ ! దానవనాశా !
వరకరుణారసవాశా ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౪

ధరధర్మములన్ విడి నీ, శరణొందిన నఘముకులిచి సంరక్షింపన్
వరద ! ప్రతిజ్ఞంగొంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౫

వరసాధులరక్షింపఁగ, ధరఁగూల్పఁగ దుష్టతతుల, ధర్మము నిలుపన్
బొరిఁ బుట్టుదు నంటి వహో, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౬

గిరులదొరముద్దుఁగూఁతురి, వరుఁడగుముక్కంటికైన బ్రహ్మకునైనం
దరమే గట్టిగ నిను గనఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౭

గిరిసుతయు నీ నామముచే, నిరతము భజియించుచుండ్ విని ర్మలమునన
చ్చరితమ్ము గల్గినాఁడనా, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౨౮
గరువముగల రక్కసులను, బరిమార్చితి ప్రోవ లేదె బ్రహ్మర్షులం
బరమకరుణాత్ముఁడవుటను, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౨౯
సురలం జేయవె సంతత, జరామరణరహితులుగను శ్రీధర! నాపైఁ
గరుణయు రాదా! నాదా?, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౦
నిరతము సద్భక్తిని ముని, వరు లెందఱో తపముఁ జేసి ప్రార్థింపంగాఁ
గరుణం బ్రోతువు వారినిఁ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౧
శరనిధిఁ జొరి సోమకుసం, హరించి నిగమములఁ దెచ్చి యజునకునీవే
గురుఝషరూపధరుఁడవై, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౨
శరనిధిలోఁ గ్రుంగినమం, దరకుధరము కూర్మరూపధారివగుచు నా
గిర నెత్తి కొనవె వీఁపునఁ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౩
కరముబలంబున నసురుఁడు, ధరణిని జుట్టి తన చంకఁ దాఁ బెట్టుకొనఁడం
బరిమార్చవె క్రోడమవై, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౪
ఉఱిపిడి హిరణ్యకశిపుని, బరిమార్చితివయ్య స్తంభభవుఁడ వగుచు శ్రీ
నరసింహసంజ్ఞఁ జేకొని, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౫
కుఱుచవయి యాచించను, బలిని బాధించి యాశచీపతికిం బ్రే
మరతిం బట్టముగట్టవె, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౬
పరశుపుఘాతములచే, వరుసగ క్షత్రియుల నెల్లఁ బరిమార్చితి న
ద్ధిర! పరశురాముఁడ వనం, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౭
ధరలో రావణుఁ ద్రుంచియు, సురలను ముదమొందఁ జేయుచుఁ బరఁగితె సుం
దర! శ్రీరాముఁడవనం, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౮
పసనపి నల్లనిపుట్టము, ధరియించి యదుకులము దుదయమైన నీవుం
బరఁగితి బలరాముఁడనాఁ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౯
ధర నధికారము లేక, ధ్వరమును బెను హింసఁ జేయు వారిని మాన్పన్
గరిమను బుద్ధుఁడవైతివి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౦
కరవాలముఁ జేపట్టుచు, దురితాత్ముల గీటడంపుము వగాదే భా
సురమైన కల్కిరూపునఁ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౧
నరలోకమిక్షువంశమె, పరమపవిత్రం బటంచు భావించుచు నీ
ధరఁ బుట్టితివా ముదమునఁ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౨

గిరిరాట్పుత్రీప్రియపతి, శరాసనవిదళనబాహుశక్తి దళితన
శ్వరపాథవమదపటలా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౩

గిరిజాపతివిల్విఱిచియు, ధరణీసుతహస్తముం దగఁ గరముం దే
ర్చిరహా వివాహమాడితి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౪

చరణము రాతికిఁ దగులఁ, గరితయగుచుఁ బ్రతినిల్వఁగా నీదే నీ
చరితమ్ము నెన్నశక్యమె, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౫

సరగన్ విభీషణునకున్, శరణాయితివి నిన్నుఁ బ్రార్థనము సేయఁగ సు
స్థిరరాజ్యపద మొసంగితి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౬

సురల కపకార మొనరిం, చు రావణాసురునిఁ జంపి స్తుతినందవె భూ
సురవరులచే సురలచేఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౭

పరమాత్మా! నాకిపుడు, దురితాత్ములబాధ వేగఁ దొలఁగింపుమనం
ద్వరఁ గృష్ణకీవె వలువలు, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౮

తరుణులు విలాసముగ వ, స్త్రరహితలై జలకమాడుతఱి నాచీరల్
సరగన్ బుచ్చిలి యుంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౯

గరువముగల శిశుపాలునిఁ, బరిమార్చవె రాజసూయపాలన సేయన్
గిరిధర! సత్కృప రాదా, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౦

సురనాథుగర్వ మడఁపఁగ, గిరి నెత్తుచు యాదవులకొగిన్ గోవులకుం
గరముగ సౌఖ్యముఁ గూర్చవె, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౧

నరకాసురుఁ ద్రుంచియు నీ, ధరణీభారంబు మాన్పి తాల్పవె పేరు
న్నరకాంతకుం డటంచును, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౨

పెఱవారియిండ్లలోపలఁ, జోరఁబడి వెన్నఁదిన వారుమూఁగి నినుం బ
ట్టి రయమునఁ బాఱిపోవే, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౩

సరసీరుహలోచన! పా, పరహిత సచ్చరిత! దేవ! పాండవవంశో
ద్ధరణా! నినుభజియింతును, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౪

కరిరాజును బలముగను మ, కరి పట్టఁగ దానిఁ జంపి కావవె కరినా
తురతం గమలానాథా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౫

వరుస నీ నామంబుల, ధరణీస్థలి నొక్కగడియ తగవచియింపన్
మఱిజన్మలు గలుగుఁ గాదా, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౬

ధరమునక నీదునామము, స్మరియించెడి సుజనతతి నజస్రము నీవుం
బరిగాఁ బ్రోతువు గాదే, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౭

కరము బలవంతుఁడైన నీ, తరులం గొట్టుటన మిగులఁ దప్పగువారిన్
సరగునఁ గొట్టెద నీవహ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౫౮

నిరతము నిన్ను నుతింపని, నరుఁడున్ మోక్షమును గొన ననర్హుఁడు కాన
న్నరకమునకుఁ బోవలయును, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౫౯

వరణీయచిత్రములు గల, పురములు శాలలును నిలయములును న్నిర్మిం
తు రవి యశాశ్వతములె కా, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౦

ధరలోఁ బుట్టింపఁగ మము, సరిగాఁ బోషింపఁగా వెసం గిట్టింపన్
వరుసను నీవే కర్తవు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౧

ధర నిలుగు గలిగి నపుడే, మొరలిడి నినుగొల్చి పిదప ముదికల్గిననిన్
స్మరియింప రెండు లోకులు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౨

స్మరణవిడి యున్నవారిక, దరుగూర్చి త్వదీయగిరికి లాగుదువు గదా
మరల వెలఁబెట్టి వారలఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౩

ధరణీజనులకు నీకా, స్మరణ మొసర్చుచుఁ ద్వదీయసన్నిధిఁ జేరం
బరమానందకరంబగుఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౪

హరి ! నిను దర్శింపఁగ నే, ర్పఱచితి మాకుఁ గనుదోయి వ్యర్థపదార్థాం
తరదృష్టి మానినాఁడను, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౫

చరణములు నీదుసన్నిధి, కరుగం గల్పించినాఁడ నటుగాక స్థలే
తరముల కేగుట పాపము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా! ౬౬

కరయుగము భవత్పూజా, పరతం దనరార నేరుపఱచితి పూహిం
పరటులు లోకులుమూఢతఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౭

వరదా ! నాఘ్రాణము నీ, చరణకమలగతసుమాళి సత్పరిమళ మే
దరిఁ జేర్చు నితరమొల్లదు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౮

నిరతము నీనామము నీ, చరితముఁ బఠియించుటే నిజంబుగ జిహ్వా
ధరములు గల్గిన పుణ్యము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౯

పరమాత్మ ! త్వదీయగుణ, స్మరణామృతపానరతి యమరు నటు సతమున్
ధర భవమున ముంచితి విటు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౭౦

ధరలో జన్మంబందెడి, వఱకేనా నన్నుఁ గనుట భావ్యంబేనా
తరువాతఁ గనకయుండుట, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౭౧

శిరమున నీచరణంబులఁ, గరములతోఁ బట్టి నేను గరముముదమునన్
ధరియింతును గరుణింపుము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౭౨

ముచ్చిచ్చు, పలుదెసలు, మొదలయినవి ద్విగుసమాసములు. వానకాలము, పండువెన్నెల, మొదలయినవి కర్మధారయములు. తేటిపిల్ల, మల్లెపువ్వు, మొదలైనవి తత్పురుషములు. వాలుఁదమ్ములు, కుంచెకాళాంజులు, మొదలయినవి ద్వంద్వములు. అలరువిలుతుఁడు, కలికంఠుఁడు మొదలయినవి బహువ్రీహులు. మెఱుఁగుఁబోఁడి, మచ్చెకంటి మొదలయినవి యుపమానములు. జవాదిసెట్టి, పచ్చళ్ళబాఁపత మొదలైనవి యుత్తరపదలోపములు. మోవిపండు, కేలుదమ్మి మొదలయినవి రూపకములు. ఆదిశబ్దముచేత, తావిమొల్ల, ఉప్పునీళ్లు మొదలైన మతుప్సమాసములును గలవు. అంతవిధయశ్చ=సమాసాంతవిధులును, లోపవిభక్తికవత్=లోపవిభక్తికవర్ణముల వంటివి. కార్యాః=చేయఁదగినవి (గ్రహింపవలయును.) అలరువిలుతుఁడు (విల్తుఁడు) అనుచోట-తకారము; నలువ, అనుచోట హ్రస్వము; కలికంఠుఁడు, అనుచోట కవర్ణము; ఇత్యాదులు సమాసాంతవిధు లని తెలిసికొనునది. తెలుఁగున తకారము లేకున్నను స్వభావసిద్ధము కాదు గనుక శబ్దయోగము గాని తెలియునది. సమాసకాంగేషు=సమాసముపేరు తెలుఁగున సమాసకము. సమాసకమున కంగములైన, శబ్దేషు=శబ్దములయందు, విభక్త్యాదేః=విభక్తిమొదలైనవానికి, లోపశ్చ=లోపమును, స్యాత్=అగును. వేలుపులయొక్క-దొర వేలుపు(ల)దొర. కైదువయొక్క-దారి కైదువదారి. ఇట్టులె యున్నిట విభక్తి లోపము చేయునది. విభక్తిలోప మైనను దదాశ్రితములైన నిలలకు లోపము లేదు. ఆదిశబ్దముచేత తమ్మినంటి కన్నులు గలది, అనుచోట నుపమానలోపమున, తమ్మికంటి-జవాది యమ్మెసెట్టి జవాదిసెట్టి, గరము కంఠమునందుఁ గలవాఁడు కలికంఠుఁడు మొదలయిన యుత్తరపదాదిలోపములును గలవు.

కేవలవికృతిపదై ర్య స్సమాసకం తం బ్రువన్తి వాక్యజ్ఞాః
సంస్కృతవైకృతశబ్దైర్మిశ్రసమాస స్సఏవ విజ్ఞేయః. ౧౮

ఇది రెండుసూత్రములు. యః=ఏదయిన, కేవలవికృతిపదైః=సంస్కృతపదము లేక తెలుఁగుపదములచేతనే సమసించిన, తం=దానిని, వాక్యజ్ఞాః=వాక్యములను దెలిసిన పెద్దలు, సమాసకం=సమాసక మని, బ్రువన్తి=చెప్పుదురు. నిండుపున్నమ, జాఁలివెన్నెలతేట, పేరామనిచిగురుఁ, గ్రొమ్మావితోఁట-

ఇత్యాదులు సమాసకములు. సంస్కృత వైకృత శబ్దైః=సంస్కృతశబ్దములును, తెలుఁగుశబ్దములును గూడినవి, మిశ్రసమాసః=మిశ్రసమాస మని, స ఏవ=అదియే, విజ్ఞేయః=తెలియఁదగినది. షష్ఠ్యాకరపుఁదావిచెలువు; సమాసము వేళ మూఁడు పూవచ్చు నని మునుపే చెప్పినారము గనుక షష్ఠ్యాకరపు అయినది. సైరైశ్వర్యలక్ష్మినెళవు, గట్టుదొరపట్టికామనీయకమః—ఇత్యాదులుమిశ్రసమాసములు.

సంస్కృతపదేన పరిమిత మాచ్ఛికపదం కర్మధారయో భవతి
స్వస్వవిభక్తివికారై ర్బహవశ్చ యథాతథం సమస్యన్తే. ౧౯

ఇది రెండుసూత్రములు. పరిమితం=స్వల్పమైన, ఆచ్ఛికపదం=తెలుఁగు శబ్దము, సంస్కృతపదేన=సంస్కృతశబ్దముతోఁ గూడి, కర్మధారయో భవతి=కర్మధారయ మౌను. కలికిభుజంగకన్యలు, వేలుపువీరభటవర్గము, బహవశ్చ=అనేకశబ్దములు, యథాతథం=తెనుఁగు సంస్కృతములు, సంస్కృతము తెనుఁగులుఁ గలయఁగూడి, స్వస్వ విభక్తివికారైః=తనుతమవిభక్తివికారములతోఁ గలసి, సమస్యన్తే=సమసించును. వికారము లనఁగా నొకవిభక్తికాములు. నేటిముని రాజు, బ్రహ్మదండపుఁగైదువ, మున్నూఁటిగేహినిపుట్టినింటిసంపత్తిపెంపు. ఇత్యాది.

శా. ఆమ్నాయప్రతిపాద్యహృద్యమహిమన్యాసాళిశిష్టైకసే
వ్యామ్నాయార్థరతానుభావ్యకులకన్యాభవ్యగర్భాఖండిత
ద్యుమ్నాభీప్సితదానదక్షిణాజగత్పూజ్యాంఘ్రిపంకేరుహా
నిమ్నాసన్తవిశోభినాభితనుమధ్యేజకృపావైభవా.

గద్యము—ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్ట విరచితాంధ్రశబ్దచింతామణియందు సకలకవితాస్వతంత్రభట్టారక మొలకూచి బాలసరస్వతి కవిమహోపాధ్యాయప్రణీత మైన శబ్దానుశాసనటీకాగ్రంథంబునందుఁ జతుర్థం బైన హలంతపరిచ్ఛేదము.

క్రియాపరిచ్ఛేదము.

ఉపకృతి పరిణతి సంవృతిభేదా త్రివిధా క్రియా* పుమస్త్వాదిః
ఉపకృతి రథ భూజ్యాదిః పరిణతి రన్యాతు రజ్జే వసాదిః ౧

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఉపకృతి=ఉపకృతి యని, పరిణతి=పరిణతి యని, సంవృతి=సంవృతి యని, భేదాత్=భేదమువలన, క్రియా=ధాతువు, (క్రియాపదములు) త్రివిధా=మూఁడువిధములు కలది. పుమస్త్వాదిః=పుమపుష్టొ, కుస్తతొ మొదలైనవి, ఉపకృతిః=ఉపకృతి క్రియ లనిపించుకొనును. అథ=అటావల (తరువాత) భూజ్యాదిః=భూసత్తాయాం, జిజయే మొదలయినవి, పరిణతిః=పరిణతి క్రియ లనిపించుకొనును. అన్యాతు=కడమది, సంవృతి క్రియ, రజ్జవసాదిః=రజ్జరాగే, వసనివాసే మొదలయినవి-అనఁగా-సామాన్యముచేత సకల క్రియాపదములును గొన్నియుపకృతిసంజ్ఞ కలవి, కొన్ని పరిణతిసంజ్ఞకలవి, కొన్ని సంవృతిసంజ్ఞ కలవి యనుట.

స్యాదుపకృతిః కృదన్తా సా పరిణతి రయవరన్వితైవ భవేత్
సంవృతి రహతాకారా జ్ఞేయం త్రివిధాసు చ క్రియా స్వేవమ్. ౨

పూర్వార్ధము రెండును నుత్తరార్ధ మొకటియుఁ గూడి మూఁడుసూత్రములు. పూర్వసూత్రములచేత సామాన్యాకారముగాఁ జెప్పిన క్రియాస్వరూపములనీసూత్రములలో విశేషించి చెప్పుచున్నాఁడు. ఉపకృతిః=ఉపకృతి క్రియ, కృదన్తా=క్తిన్, ఘఞ్ మొదలైన కృత్తులతోనే నిల్చియుండునది, స్యాత్=అగును. పోషించు ననిన "పోష" అని ఘఞన్తమయియే నిలుచును. నుతించు ననిన "నుతి" అని క్తిన్నన్తమయియే నిలుచును. విధించు ననిన కి ప్రత్యయాన్తము. ఇత్యాది- సా=ఆ, పరిణతిః=పరిణతి క్రియ యనునది, అయవరన్వితైవ=అయ్, అవ్, అర్ అనునంతములతోఁ గూడియుండునదియే, భవేత్=అగును- జయించె-అయ్; ప్రభవించె-అవ్; హరించె-హర్ అని యుండును. సంవృతిః=సంవృతి క్రియ యనునది, అహతాకారా- అహత=చెడకున్న, ఆకారా=ఆకారముగలది. ఉపదేశకాలమందేదో యా స్వరూపముతోనే యుండును. రంజించె,

---

* త్రివిధాః క్రియాః—అనియుండ [illegible] నున్నది. అర్థమున కనుగుణముగ బహువచనములోనే యున్నది.

వసించె. త్రివిధాసు చ=మూఁడువిధములయిన, క్రియాసు = క్రియలయందు, ఏవం=ఈప్రకారమున, జ్ఞేయం=తెలియఁదగినది.

తద్ధర్మ్యవర్తమానాతీతాగామ్యర్థకాః క్రియా జ్ఞేయాః
తత్ర ద్వితీయతుర్యౌ యా స్తస్తా సానుబన్ధకావేవ. 3

ఇది రెండుసూత్రములు. తద్ధర్మ్యవర్తమానాతీతాగామ్యర్థకాః= తద్ధర్మము, వర్తమానము, అతీతము, ఆగామి యనువర్థములు గలవిగా, క్రియాః= క్రియలు, జ్ఞేయాః=తెలియఁదగినవి. తత్ర=ఆనాలుగింటియందు, ద్వితీయ, తుర్యౌ=రెండవదియు నాలుగవదియు నగు వర్తమానాగామ్యర్థము లనునవి, యాః=ఏవో, తాః=అవి, సానుబన్ధకావేవ=క్రియాంతరాపవాయులే (అనుబంధకములు లేక యుండునవి కావు) స్తః=అవును. అనుబంధక మనఁగా నేట్టిదో చెప్పుచున్నాఁడు.

వసతి రనుబన్ధకస్స్యా ద్యత్ర లడర్థో వివక్షితస్తత్ర
అస్తి రనుబన్ధకస్స్యా ద్యత్ర ల్యృడర్థో వివక్షితో ధాతోః. ౪

ఇది రెండుసూత్రములు. యత్ర=ఎందైనను (ఎక్కడ) లడర్థః=వర్తమానార్థకము, వివక్షితః=వివక్షిత మౌనో (చెప్ప నిచ్ఛయింపఁబడుచున్నదో) తత్ర=అక్కడ, వసతిః=ఉన్న, (వస నివాసే) అను వసధాత్వర్థకము, అనుబన్ధకః స్యాత్=అనుబంధక మౌను, యత్ర=ఎందు, ల్యృదర్థః=భవిష్యదర్థము, వివక్షితః=వివక్షిత మౌనో, తత్ర=అందు, ధాతోః=క్రియలకు, అస్తి=కల, (అస భువి) అను వసధాత్వర్థము, అనుబన్ధకః స్యాత్=అనుబంధక మౌను. అనఁగా లడర్థసూచక మైన వర్తమానార్థమును చెప్పు క్రియాపదమునకుఁ బయిని "ఉన్న" అను వర్ణకమును ల్యృదర్థసూచక మైన భవిష్యదర్థమును చెప్పు క్రియాపదము పయిని "కల" అను వర్ణకము నుండును.

భవతి క్రియాపదానాం త్రివిధానా మిందుగాగమో నేచ్ఛ
అనుబన్ధప్రార్థనయో స్తూ వ్యతిరేకాదికేచ చోః వ స్స్యాత్. ౫

ఇది రెండుసూత్రములు- త్రివిధానాం=ఉపకృతి, పరిణతి, సంవృతి యనుమూఁడు విధములైన, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకును, ఇంచుగా

గమః=ఇంచుక్ అనెడి యాగమము, భవతి=అగును. అనఁగా, సకర్మకములు గాని క్రియలకు స్వార్థమున నించుగాగమము వచ్చును, ణిజంతముల మీఁదను వచ్చును. ణేశ్చ=ణిచ్ ప్రత్యయమునకును, ఆదేశరూప మై యగును. త్రివిధములకే యన్నాఁడు గనుక దేశీయ క్రియలకు లేదు. చేయు, వ్రాయు-ణిచ్చునకైనమొదల దేశీయ క్రియలమీఁదను గూడ వచ్చును. చేయించు, వ్రాయించు. ఇంచుక్ లో కకారము "హలన్త్యం" అను వ్యాకరణసూత్రముచేత లోపము కాఁగా "ఇంచు" అని యుండెను. "ఆద్యన్తౌ టకితౌ" అను వ్యాకరణసూత్రముచేత నిది కిత్తు గనుక అంత్యావయవ మై వచ్చును. అనుబన్ధప్రార్థనయోః=అనుబంధార్థ ద్వయమందును, ప్రార్థనార్థమందును, వ్యతిరేకాదికే చ=వ్యతిరేకము మొదలైన యర్థములయందును, ణౌ=ణిచ్చునకు వచ్చునది పరమై యుండినను, చోః=ఇంచుగాగమములోని చు అనెడియక్షరమునకు, పః స్యాత్=పకారము వచ్చును. ఘటింపుచున్నాఁడు, ఘటింపఁగలఁడు-అనుబంధములు. ఘటింపుము, ప్రార్థన. ఘటింపించె-ణిచ్చు. ఘటింపఁడు-వ్యతిరేకము. ఆదిశబ్దముచేత ఘటింపఁబోవు మొదలైన తుముణ్ ప్రత్యయార్థములకును పకారము వచ్చును.

* ఈ చెప్పినసూత్రములచేతవచ్చిన క్రియారూపము లుదాహరించుచున్నాము:

పుష పుష్టౌ, ణుస్తుతౌ అన్న ధాతువుల మీఁదను ఘఞ్ ప్రత్యయమును స్త్రియాం క్తిన్ ప్రత్యయమును గూర్చిన కృదంతములై యుపస్థితిసంజ్ఞలు గలవై, పోష, నుతి, యని యుండిన నాపైని వర్తమానార్థవివక్షగలిగి "భవతి క్రియాపదానా మించుగాగమః" అని యించుగాగమము వచ్చిన, పోషించు అనియుండిన, "చు రితి క్రియాపదానాం" అను నుక్తసూత్రముచేత చు అనువర్ణకము వచ్చి యాపైని "వసతి రనుబన్ధకః స్యాత్" అనుసూత్రముచేత వసత్యర్థక మైన యాంధ్రపదము "ఉన్న" అని యుండిన "పోషించుచున్నా" అనియుండిన "వ్యతిరేకార్థే ల్పటిలటి డుక్ స్యాత్" అను వక్ష్యమాణసూత్రముచేత డుక్ వచ్చిన, "అనుక్తమన్యవత్" అనున్యాయముచేత, "హలన్త్యం" అనువ్యాకరణసూత్రముచేత కకార మిత్తైపోయి "సానునాసికోచ్చారణం జిత్" అను ప్రాకృతసూత్రముచేత దాపల నర్ధబిందువు వచ్చిన, పోషించుచున్నాఁడు, అని లడ్రూప ముండును. "అనుబన్ధప్రార్థనయోః" అనుసూత్రముచేత నొకవేళ ననుబంధకము పరమై యుండిన, పకారము వచ్చునన్నాఁడు గనుక, పకారము వచ్చిన, పోషింపుచున్నాఁడు, నుతింపుచున్నాఁడు, అని కలదు. ఈలాగుననే స్తుతింపుచున్నాఁ

డు, ప్రస్తుతింపుచున్నాఁడు, అనుమతింపుచున్నాఁడు, సంతోషింపుచున్నాఁడు, పరితోషింపుచున్నాఁడు- మొదలైన క్రియాపదములు తెలిసికొనునది. ప్రాకృతమునందు "శోషస్స" యనుసూత్రముచేత షాకు సాదేశము వచ్చును గనుక సంతోసిల్లుచున్నాఁ డని రూపము వచ్చెను. ఈలాగుననే కేవలాంధ్రములు చూచుకొనునది. తెక్కించుచున్నాఁడు, తేలించుచున్నాఁడు, ఆలించుచున్నాఁడు, తూలించుచున్నాఁడు, మన్నించుచున్నాఁడు, ఆరగించుచున్నాఁడు మొదలైన క్రియాపదములు ప్రయోగవశమువలన గ్రహించుకొనునది.

ఇదిత్తులు, ఈదిత్తులు, ఉదిత్తులు, ఊదిత్తులు నైనధాతువులకును నీలాగుననే క్రియాపదములు ప్రయోగవశమువలనఁ దెలిసికొనునది. 'చదికోపే' 'ఇదితో నుమ్ధాతోః' అను వ్యాకరణసూత్రముచేత నుమాగమము వచ్చిన, చండింపుచున్నాఁడు, ఖండింపుచున్నాఁడు, తుండింపుచున్నాఁడు, ఆకంపించుచున్నాఁడు, చుంబింపుచున్నాఁడు- మొదలైనవి చూచుకొనునది. ఈదంతములకుఁ బ్రయోగము (?)"టునది సమృద్ధౌ" ధాతువు మీఁదను నందింపుచున్నాఁడు. ఉదిత్తులకుఁ బ్రయోగము—క్రము పాదవిక్షేపే- క్రమించుచున్నాఁడు. శము ఉపరమే- శమించుచున్నాఁడు. భము చలనే-భమించుచున్నాఁడు. ఊదిత్తులకు:—గుపూరక్షణే-భూసత్తాయాం- గోపించుచున్నాఁడు, అనుభవించుచున్నాఁడు-ఇదిత్తుల కుదాహరణములు:—షద్లృవిశరణగత్యవసాదనేషు—ఆసాదించుచున్నాఁడు, షద్లృగతౌ—ఆపాదింపుచున్నాఁడు, సంపాదింపుచున్నాఁడు. అదంతములకు: —ష్ఠాగతినివృత్తౌ—ప్రతిష్ఠించుచున్నాఁడు, మాన అభ్యాసే—మానింపుచున్నాఁడు. ఈలాగున నజంతధాతువులు చూచుకొనునది.

కేషాంచి దపి ధాతూనా మిల్లుగాన్వక్తే ప్రకీర్త్యతే
కేషాంచి దపి ధాతూనాం రిల్లు క్విగ విసమ్మతే॥

అను నథర్వణవచనమువలనఁ గొన్నిధాతువులమీఁద నిల్లుగాగమము గలదు. ఉదాహరణము:—ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు, రంజిల్లుచున్నాఁడు, భాసిల్లుచున్నాఁడు.

కేషాంచిద్దేశ్య శబ్దానాం నించు గిల్లుగ కీష్యతే
చురేన వర్తమానార్థే కవిభల్లట సమ్మతే॥

అనుః అథర్వణవచనములవలనను, ఇంచుగాగమ, ఇల్లుగాగమములుకొన్ని క్రియలకు లేకయే చుమాత్రమే వచ్చును. ఉదాహరణము. పలుకుచున్నాఁడు,

చూచుచున్నాఁడు, వినుచున్నాఁడు, కనుచున్నాఁడు. అథర్వణాచార్యులును, "అకర్మకేషు తు నాస్త్యేంచుకో లోపో విధీయతే" అని యున్నాఁడు గనుక యించుగాగమ మకర్మకధాతువులమీఁద రాదు. ఇంక నే మనిన, ఇల్లుగాగమము వచ్చును. భాసిల్లు, ప్రవహిల్లు. "త్రివిధానా మించుగాగమః" అన్నాఁడు గనుక కొన్ని దేశ్యక్రియలమీఁదను, ఇంచుగాగమము రాదు. వచ్చుచున్నాఁడు, కనుచున్నాఁడు, వ్రాయుచున్నాఁడు—ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. ఇంక నేమంటేని, ఉపకృతిపరిణతిసంవృతిరూపములయిన సంస్కృతక్రియారూపముల మీఁదనె యించుగాగమము లనుట- ణేశ్చ. హేతుమతిచ, అను నుత్తరసూత్రములచేత హేతుమణ్ణిచ్చులయందు, అంధ్రక్రియలయం దైనను గాని యించుగాగమము వచ్చుచున్నది. పొసరె, పొసరించె; ఒసరె, ఒసరించె; అని భూతార్థక్రియ లున్నవి గనుక, పోరుచున్నాఁడు, పోరించుచున్నాడు; అమరుచున్నాఁడు, అమరించుచున్నాఁడు; పొదలుచున్నాఁడు, పొదలించుచున్నాఁడు; ఇగిరించుచున్నాఁడు, ఇగిర్పించుచున్నాఁడు- ఇత్యాదిరూపములు చూచుకొనునది. పఠింపించుచున్నాఁడు మొదలైనసంస్కృతణిజంతములు నీలాగుననె చూచుకొనునది. వినిపించుచున్నాఁడు- మొదలయిన తెనుఁగుణిజంతములును నీలాగుననె చూచుకొనునది.

ఇంకఁ బరిణతిక్రియాపదములం జెప్పుచున్నాము:—

"అథ భూవాద్యాః పరిణతిః" అన్నాఁడుగనుక 'భూసత్తాయాం', 'జి జయే' మొదలైన యజంత, హలంతధాతువులకు వర్తమానార్థవివక్ష గలుగుచుండఁగా, "వర్తమానే లట్" అను వ్యాకరణసూత్రముచేత లట్ప్రత్యయము వచి "కర్తరిశప్" అని శప్ప్రత్యయము వచ్చి, "సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోః" అని గుణము వచ్చి "ఏచోయవాయావః" అని అవాదేశము వచ్చిన- "భవ"-అని యుండ, "సా పరిణతి రయువరస్వైత్రైన భవేత్" అన్నసూత్రముచేత- అవ్ అని యంతము గలది గనుక పరిణతిసంజ్ఞ గలుగుచుండఁగా నుపకృతిధాతువులయందువలెనే, ఇంచుగాగమము, చువర్ణకము, అనుబంధకము, డుజ్ మొదలయినవి యన్నియు వచ్చిన- నుపసర్గపూర్వకమైన, ప్రభవించుచున్నాఁడు, ప్రభవింపుచున్నాఁడు, అనుభవించుచున్నాఁడు- అని రూపము లాయెను. ఈలాగుననె జయింపుచున్నాఁడు, నయింపుచున్నాఁడు, క్షయింపుచున్నాఁడు, స్రవింపుచున్నాఁడు, ద్రవింపుచున్నాఁడు, ఆశ్రయింపుచున్నాఁడు; సంశ్రయింపుచు న్నా

డు, మొదలైన, అయంతి-అవంతములును, అపహరింపుచున్నాఁడు, అలంకరింపుచున్నాఁడు, సంస్కరింపుచున్నాఁడు, సాక్షాత్కరింపుచున్నాఁడు, మొదలైన అరంతములును జరిణతిక్రియలు.

సంవృతిక్రియలను జెప్పుచున్నాము:—

“అన్యాతు రఞ్జి వస్యాదిః” అన్నాఁడు గనుక, రఞ్జరాగే, వస నివాసే, మొదలైన ధాతువులం బుట్టిన క్రియాపదములు సంవృతిక్రియలు-అదేమంటని-“సంవృతి రహితాకారా” అన్నాఁడు గనుక యీధాతువుల యకారములు లుప్తములు గాక యుండునవి గనుక, ఈలాగుననే యేయేధాతువులు వికృతిం బొందక స్వరూపముచేతనే యుండునో యాధాతువులం బుట్టిన క్రియ లెల్ల సంవృతిక్రియ లనిపించుకొనును- రఞ్జరాగే, వసనివాసే, అర్థయాచ్ఞాయాం, గర్వదర్పే, గణసంఖ్యానే, గుణమంత్రే, చిత్రశేత్యే, నివాసస్థితౌ, రచకృత్యాం, వర్ణస్తుతౌ, లిఖలేఖనే, రాజృదీప్తౌ, భజసేవాయాం, నటగతౌ, దీపిదీప్తౌ, లపభాషణే, ఫలనిష్పత్తౌ, ఇవిమొదలైన ధాతువులమీఁద, నుపకృతిపరిణతిక్రియలకుంబలెనే వర్తమానార్థవివక్షయందు, ఇంచుగాగమమును, చువర్ణకమును, ఉన్నానుబంధకమును, డుజ్ను వచ్చిన, రంజించుచున్నాఁడు, వసించుచున్నాఁడు, అర్థించుచున్నాఁడు, గర్వించుచున్నాఁడు, గణించుచున్నాఁడు, గుణించుచున్నాఁడు, చిత్రించుచున్నాఁడు, నివాసించుచున్నాఁడు, వర్ణించుచున్నాఁడు, లిఖించుచున్నాఁడు, భజించుచున్నాఁడు, రచించుచున్నాఁడు, దీపించుచున్నాఁడు, విలపించుచున్నాఁడు, ఫలించుచున్నాఁడు, ఇటువంటి రూపము లగును. ఈసంవృతిక్రియలయందుఁ గొన్ని ధాతువులకు, ఇల్లు గాగమము వచ్చిన రాజిల్లుచున్నాఁడు, ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు, ప్రాపిల్లుచున్నాఁడు-అనికలవు. వికృతిపదములుకొన్ని యీలాగుననె, అంపిల్లుచున్నాఁడు, దురపిల్లుచున్నాఁడు, తారసిల్లుచున్నాఁడు, ఓరసిల్లుచున్నాఁడు మొదలైన శబ్దములు కలవు.

ఈచెప్పిన యుపకృతి పరిణతి సంవృతి క్రియలకు భేదమేమంటని-ఉపకృతిక్రియలు సకర్మకధాతువులమీఁదనే కాని పుట్టవు. పరిణతిసంవృతిక్రియలు కొన్ని యకర్మకక్రియలమీఁదను వచ్చునని తెలిసికొనునది.

యథాప్రసిద్ధి ర్ధాతూనాం ప్రయోగస్సమ్మతో భవేత్
వినోపపదభాజస్స్యు స్సాధవో ధ్వాదయః క్రియాః.

అను నథర్వణవచనమువలనఁ గొన్ని ధాతువుల కుపపదము లుండిననే

కాని యాంధ్రమునందుఁ బలుకవు. అది గనుక - కరింపుచున్నాఁడు, భరింపుచున్నాఁడు, మొదలైనవి ప్రయోగింపరాదు. చురాదులమీఁదను నించుగాగమము గలదు, విజ్ఞాపించుచున్నాఁడు, ఆజ్ఞాపించుచున్నాఁడు, సంజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. కొన్ని ద్విగర్మకధాతువులమీఁదను, నీలాగుననే రూపములు గలవు. శిష్యుని వేద మధ్యాపించుచున్నాఁడు, రిపుల నాపదఁ బెట్టుచున్నాఁడు, ఆపదఁ బెట్టించుచున్నాఁడు-వికృతియుంగూను-కొడుకుచేతఁ గాటఁ గాడించుచున్నాఁడు-కొన్నిచోటులఁ దృతీయ వచ్చును. శిష్యునిచేత వేదము చదివించుచున్నాఁడు, బంట్లచేత రిపులఁ బాధింపించుచున్నాఁడు. "లఘువ్యక్షరధాతూనా మింటుగాస్సంధి ముచ్యతే" అని విశేషవచనమువలన లఘుద్వ్యక్షర ధాతువులమీఁద సంధి వికల్పముగ వచ్చును. హరించె, హరియించె; ధరించు, ధరియించు, భజించు, భజియించు; "యాంతానాం నవికల్పస్స్యా దితి శ్రీకవిసమ్మతే" అన్న వచనమువలన యకారాంతధాతువులకు సంధి వికల్పము లేదు. నయించు, జయించు, ఇత్యాదికము చూచుకొనునది- "స్త్రీత్వే పున స్తదీభవతి" అను వక్ష్యమాణసూత్రముచేత దుప్పు నపనయించి స్త్రీవాచకక్రియలకు ది వచ్చును. నటించుచున్నది, నటియించుచున్నది; "జడానాం చ దుదీ స్యాతా మితి శ్రీకవిసమ్మతే" అని జడాదులకు దుదీ యనునవి వచ్చును. వృక్షము ఫలించుచున్నది. ఫలియించుచున్నది. కుసుమించుచున్నది, ఇగిరింపుచున్నది.

బహుత్వే వర్తమానార్థే రువాన్య ద్విత్వే తథైవహి
స్త్రీజడానాం రువీ స్యాతాం ద్విత్వే చాపి తథైవహి.

అను విశేషవచనమువలన, బహువచనములైన- రు వచ్చును. పోషించుచున్నారు, ప్రణుతించుచున్నారు, రంజిల్లుచున్నారు- స్త్రీవాచకములకు నీలాగుననే వచ్చును. లక్ష్మీగౌరీసరస్వతులు రక్షించుచున్నారు. ద్వివచనములకు నీలాగుననే రు వచ్చును. రామలక్ష్మణులు రక్షించుచున్నారు, గౌరీసరస్వతులు పోషించుచున్నారు. తిర్యగ్జడాదులకు వి వచ్చును- వృక్షములు ఫలించుచున్నవి, చలింపుచున్నవి. మధ్యమపురుషమైన- వు, రు- అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గనుక నాప్రకారరుకారములే సిద్ధంబగు ధాతువు, వచ్చిన మొదల, నీవు పోషించుచున్నావు, మీరు పోషింపుచున్నారు. అనివచ్చును. ధన్నుకు నీలాగుననే వచ్చును. రామలక్ష్మణులారా! మీరు పోషించుచున్నారు. ఉత్తమ

పురుషమైనయెడల, "సుజసోర్మమా" అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గనుక, ఆ నుకారమకారములతో మిప్పుకును మస్సుకును వచ్చిన, నేను సంతోషించుచున్నాను, మేము ప్రకాశింపుచున్నాము, భాసిల్లుచున్నా మని వచ్చును. వ్యతిరేకాదికే చ చోః న స్యాదత్ "అనిచెప్పినాఁడు గనుక నీచెప్పిన క్రియల కన్నింటికి వ్యతిరేకార్థము వాచ్యమైన- పుకారము వచ్చినప్పుడు "వ్యతిరేకార్థే భావిని చాత్స్యాత్"అను వక్ష్యమాణసూత్రముచేత,అకారము వచ్చిన, ఘటింపఁడు, ఘటింపింపఁడు-ఆదిశబ్దముచేత, ఘటింపలేఁడు, ఘటింపరాఁడు, ఘటింపకున్నాఁడు, ఘటింపవచ్చును, ఘటింపనయ్యె, ఘటింపఁగ- ఇత్యాది తుమున్నర్థములు చూచుకొనునది. "ఏడింశ్చ వర్తమానార్థే ఇంచుక్స్యాపి క్వచి ద్భవేత్" అను విశేషవచనమువలన వర్తమానమునందు నొకవేళ నించుగాగమమును గలదు. పోషించెడిఁ, రక్షించెడిఁ, పోషెడిఁ, వచ్చెడిఁ, ముగ్గెడిఁ, తేలెడిఁ- ఒకవేళ నిల్లుగాగమమును గలదు. రంజిల్లెడిఁ- ఈలాగున వర్తమానార్థమందు, నీచెప్పినమూఁడు విధముల క్రియాపదములు యోజించుకొనునది. ఈచెప్పిన వర్తమానార్థములు ముందరి సూత్రముచేతఁ జెప్పుచున్నాఁడు. బుద్ధిమంతులయినవారేక వాక్యత చేసికొనునది-ఇంక భవిష్యద్భూతతద్ధర్మ క్రియానిరూపణము చేయుచున్నాఁడు. *

(** ఈపూర్వులమధ్యవిషయము 4095 సంఖ్యప్రతిలో లేదు.)

వ్యతిరేకాదా భావిని చాత్స్యాత్క్త్వా భూతయోః క్రియాన్తస్యేత్
ప్రథమైకవచనలోపస్తద్ధర్మాతీతయోః క్రియాణాం స్యాత్. ౭

ఇది మూఁడు సూత్రములు. వ్యతిరేకాదౌ= వ్యతిరేకాదులయందును, భావిని=భవిష్యదర్థమందును, అత్, స్యాత్= క్రియలకు, అకార మగును. ఘటింపఁడు, ఘటింపక- ఆదిశబ్దముచేత ఘటింపఁబడును, ఘటింపలేఁడు. అని కర్త్రాదులయందును నాను- ఘటింపఁగలఁడు, భవిష్యదర్థము. క్త్వాభూతయోః= క్త్వ ప్రత్యయమందును భూతార్థమందును, క్రియాన్తస్య= క్రియయొక్కతుదకు, ఇత్ స్యాత్ =ఇకారము వచ్చును. క్త్వాప్రత్యయము, ఘటించి. ఘటించిరి, భూతార్థము. ఏకవచనమున కేత్వము చెప్పుచున్నాఁడు:- క్రియాణాం= క్రియలకు, తద్ధర్మాతీతయోః= తద్ధర్మభూతార్థములయందు, ప్రథమైకవచనలోపః= ప్రథమపురుషైకవచనమునకు లోపము, స్యాత్ =అగును. కను,

విను, ప్రోవు, త్రోవు- ఇటువంటిది తద్ధర్మార్థము, ఘటియించు, ఘటియించె-

[వ్యతిరేకాదా భావిని చాత్స్యాత్- వ్యతిరేకాదా=వ్యతిరేకాద్యర్థములు పర మగుచుండఁగా, భావిని= అస్త్యనుబంధకవత్తైన భవిష్యదర్థము పరమగుచుండఁగాను, క్రియాంతస్య= క్రియాపదములయొక్క యంత్యవర్ణమునకు, అత్=అకారము, స్యాత్= అవును. అనఁగా వర్తమానార్థక్రియలకుం బలెనె, ఉపకృతి పరిణతి సంవృతి క్రియలకు మూఁటికిని, ఇంచుగాగమము వచ్చి, కల యను ననుబంధకము వచ్చి, "వ్యతిరేకార్థే లృటి లటి డుఙ్ స్యాత్" అను సూత్రముచేత డుఙ్నువచ్చి "వ్యతిరేకాదా భావినిచాత్స్యాత్"-అనుసూత్రముచేత, డుకారోపరి ఉకారమును గొట్టి అకారము వచ్చిన, పోషించఁగలఁడు, పోషింపఁగలఁడు- వీనికిఁ గళానంజ్ఞ లేదు. ద్రుత ప్రకృతికార్యము వచ్చినఁ బోషింపఁగలఁడు, అనికలదు. ఇల్లుగాగమము వచ్చిన- భాసిల్లఁగలఁడు.

"కేషాంచి ద్దేశ్యశబ్దానా మించుగిల్లు గపీష్యతే" అని యించు గిల్లుగాగమములు, రాకుండిన- చేయఁగలఁడు, వేయఁగలఁడు, పాయఁగలఁడు- అని వచ్చును. వ్యతిరేకార్థములయందు, అకారము వచ్చినందుల కుదాహరణము:- ఘటించఁడు, ఘటింపఁడు. చేయఁడు- అదిశబ్దముచేత, చేయవచ్చును, రక్షించఁబోవును- ఇత్యాదికము చూచుకొనునది.

ఉఙ్ స్యా ద్భవిష్యదర్థేవా బహుత్వేతు దురుర్భవేత్
తిర్యగ్జడాదికర్తృత్వే వాస్యా దున్నితి భల్లటః.

అను విశేషవచనము వలన, "ఉన్ను" వచ్చిన- పోషించుఁ, భజనసేయుఁ, పోషించుదురు, భజనసేయుదురు, అని కలదు. స్థావర తిర్యక్కులఁ జెప్పిన- వృక్షములు ఫలించఁగలవు, సింహములు రాఁగలవు, వృక్షములు ఫలించుఁ, సింహములు గర్జించుఁ- అనియును వచ్చును. వీనికి సూత్రప్రాప్తులు ముందరఁ జెప్పెదము. క్త్వభూతయోః క్రియాన్తస్యేత్ - క్త్వ= క్త్వాప్రత్యయములయొక్క, భూతయోః=భూతార్థములయొక్క. క్రియాన్తస్య= క్రియాపదములయొక్క అంత్యవర్ణమునకు, ఇత్ =ఇకారము వచ్చును. క్త్వాప్రత్యయమున కుదాహరణము:- ఘటించి; పోయి, వచ్చి, చేసి, పసి, కొసి- ఇత్యాదికము చూచుకొనునది. భూతార్థమున కుదాహరణము బహువచనము చూచుకొనునది. ఏకవచనమైన- "ప్రథమైకస్యేద్భవేచ్చ భూతార్థే" అని యుత్తర సూత్రము వలన, ఎత్వము వచ్చుచున్నది. పోషించె, నుతించె. "అద్యః క్రియా

సు భూతార్థద్యోతిత మాద్యగం వినా సర్వః" అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గను
క భూతార్థద్యోతిత క్రియయందు యకారమున కెత్వము వచ్చుచున్నది. అభూ
తార్థక్రియలు, లఘుపూర్వకములై నాంతము లౌనైనా ఎత్వవిశిష్ట యకార
ము గలవి యగును. చనియె, వినియెఁ, కనియె, కొనియె, మనియె- కొన్నిచో
టుల లఘుపూర్వకనాంతము గాకున్నను వచ్చుచున్నది. పోయె "ఎత్వంభూత
క్రియాయాం స్యా దేకత్వే పీంచుగిల్లుకా" అను విశేషవచనమువలన, భూతా
ర్థకవచనమునందు ఇంచుగాగమమును వచ్చుచు. అపయిని ఎత్వము వచ్చును.
పోషించె, నుతించె, అనుభవించె, భజియించె, జయించె, అర్థించె, సంహరిం
చె, పఠింపించె, ఏలించె, దున్నించె, రాజిల్లె, భాసిల్లె- ఇత్యాదికము చూచు
కొనునది. బహువచనములైన, "సర్వేషాం బహువచనే రుః" అను నుత్తరసూ
త్రముచేత, రు వచ్చిన, ఆపైని "త్వాభూతయోః క్రియా స్తస్యేత్-అని ఉకార
మును గొట్టి ఇకారమువచ్చిన, పోషించిరి,నుతించిరి,అనుభవించిరి,అర్థించిరి, పలి
కిరి,వినిరి,కనిరి,అని యగును. తద్ధర్మాతీతయోః=తద్ధర్మమునందును, భూతార్థ
ము నందును, వచ్చునటువంటి, క్రియాణాం=క్రియాపదములకు, ప్రథమైకవ
చనలోపః=ప్రథమపురుషైకవచన లోపము, స్యాత్=అగును. అనఁగా-తిబా
దులు లోపమైనయెడల, ఘటించెనతఁడు, కనియెనితఁడు, అని యుంచె యుంచు
న్నది గాని పైని ప్రత్యయాదేశములైన డుఙాదులు రావనుట- ఇంక నిక్కడ
డుఙాదులు వచ్చు ననిన, వచ్చుస్థలము లుత్తరసూత్రమున విధించుచున్నాఁడు.]

వ్యతిరేకార్థే లృటి లటి డుఙ్ స్యాత్ త్ర్యర్థకేపున రుదీ భవతః-

ఇది మూఁడు సూత్రములు. వ్యతిరేకార్థే=వ్యతిరేక మందును, లృటి=
భవిష్యదర్థమందును, లటి=వర్తమానార్థమందును, డుఙ్ స్యాత్=డుఙ్వర్ణక
మగును. ఙకారలోప మగును. ఇత్తుగనుక, అర్ధబిందుయుక్త మౌను. పూర్వ
సూత్రానువృత్తిచేతఁ బ్రథమైకవచనమున కని తెలియునది. ఘటింపఁడు, ఘటిం
పఁగలఁడు, ఘటింపుచున్నాఁడు. "చుటితి క్రియాపదానాం" అని చువర్ణకము
వచ్చినది. త్ర్యర్థకేపునః=త్రికర్తృకమైనపుడు, రుది=రుది అనునవి, భవతః=
అగుచున్నవి. వ్యతిరేక లృడర్థములయందు, రువర్ణకమును లడర్థమందు దివర్ణ
కమును నగు ననుట. ఘటిరు, ఘటింపఁగలరు, ఘటింపుచున్నది. త్ర్యర్థ
మనుమాట యమహాత్ములకెల్ల నుపలక్షణముగాఁ దెలియునది.

[వ్యతిరేకార్థేల్ప్లృలటి ముఙ్న్యాత్ స్త్ర్యర్థేపుంస స్సుదీభవతః,
అన్యస్మాచ్చాధాతోర్ధాతుత్వ వివక్షయైవ భవతీంచుక్.

ఇది మూఁడుసూత్రములు. వ్యతిరేకార్థే = వ్యతిరేకార్థమందును, ల్ప్లృటి = భవిష్యదర్థమునందును, లటి = వర్తమానార్థమునందును, ముఙ్న్యాత్ = ముజ్ఞు అవును, అనఁగా నేకవచనమందు లకారములొంకొట్టి ముకారాగమువచ్చును- స్త్ర్యర్థేపుంసః = స్త్రీవాచకము కర్తయైనపుడు, సుదీ భవతః = సు ది అనువర్ణకములువచ్చును, వీని కుదాహరణము:- కాంత ఘటింపదు, చేయదు, పోషింపఁగలదు, రాఁగలదు- "వ్యతిరేకాద్ఘా భావిని చాత్స్యాత్" అని యకారము వచ్చినపు డీరూపములు వచ్చిన వని గ్రహించుకొనునది. వర్తమానార్థమున కుదాహరణము:—కాంత ఘటించుచున్నది, చేయుచున్నది- ఈస్త్రీశబ్దము తిర్యగ్జడములకు నుపలక్షణము. అందుచేత, చిలుక భావింపఁగలదు, పలుకఁగలదు; భావించదు, పలుకదు; ఇత్యాదిశబ్దములు భవిష్యద్వ్యతిరేకార్థముల యందుఁ జూచుకొనునది. వర్తమానార్థమునకైన, చిలుక పలుకుచున్నది- అని దివర్ణకము చూచుకొనునది. "సుదీ తిర్యగ్జడస్త్రీషు తేష్వర్థే ష్వేకతాం గతే" అని యధర్వణవచన మున్నది గనుక నీప్రయోగము లీలాగున గ్రహించుకొనునది. "తచ్ఛబ్దస్యాన్వయో వాస్య ద్భవిష్యద్వర్తమానయోః" అను విశేషవచనము వలనఁ దచ్ఛబ్దార్థము గలుగుటచేతను, ఘటింపఁగలవాఁడు, ఘటించుచున్నాఁడు, ఘటింపఁగలయది, ఘటించుచున్నయది-అని రూపములు గ్రహించుకొనునది. అనవుడు, నావుడు, అడ్డముగుడు, ఇత్యాదిరూపములు వర్తమానార్థమందు, ఇంచుగాగమము లేకయే "లటిముఙ్న్యా"త్తని ముజ్ఞు వచ్చిన దయిన వని తెలిసికొనునది. "కేషాంచి ద్దేశ్యశబ్దానా మించుగిల్లుగ షిష్యతే" అని యించుగాగమము రాకపోయినది. అన్యస్మాచ్చాధాతోశ్చ, అన్యస్మాత్ = తద్భవములమీఁదను, అధాతోశ్చ = ధాతువు గానటువంటి మఱియొకశబ్దము మీఁదను, ధాతుత్వవివక్షయైవ = ధాతుస్వరూపముగానె వివక్షింపుటచేత, ఇంచుక్ = ఇంచుగాగమము, భవతి = అవుచున్నది. అస్తమించుచున్నాఁడు, అంతరించుచున్నాఁడు, అస్తమింపఁగలఁడు, అస్తమించెడిని, అస్తమించుట, అస్తమించెను, సుఖించెను, కరుణించెన్, పల్లవించెను-ఇత్యాది. ఉరవడి, ఇనుమడి, ముప్పడి, తుఱఁగలి, చెంగలి, తొలకరి, తల్లడ-ఇత్యాది దేశ్యశబ్దముల మీఁదను, నీసూత్రముచేతనే యించుగాగమము వచ్చినది. ఉరవడించె,

ఇనుమడించె, ముమ్మడించె, తులఁగలించె, చెంగలించుచున్నది, తొలకరింపఁగలదు, తల్లడించుచున్నాఁడు. ఈసూత్రముచేతనే తద్భవశబ్దములమీఁదను నించుగాగమము గలదు. త్రుళ్ళించె, వక్కలించె-ఇత్యాది. అన్యస్మాత్ అన్నాఁడు గనుక తద్ధర్మముమీఁద నించుగాగమము గలదు. అది యేలాగున నంటేని-ఉపపాదించుచున్నాఁడు:-"క్రియాత్రయాగోచరార్థ స్తద్ధర్మ ఇతి కథ్యతే, ధాతోర్ధర్మ ఇతి ప్రోక్తో వికృతౌ పూర్వసూరిభిః"అను విశేషవచనమువలన, భూతాద్యర్థత్రయవిలక్షణమైన యొకానొకధర్మము తద్ధర్మ మనిపించుకొనును. అదియేదంటేని, వాచ్యార్థమాత్రమైన ధాతుధర్మమే. అటువంటి ధాతుధర్మముమీఁదను,"అన్యస్మా...భవతించుక్"అని యించుగాగమము వచ్చిన, పోషించు-అని యుండ, "ప్రథమైకవచనలోప స్తద్ధర్మాతీతయోః క్రియాణాం స్యాత్" అని ప్రథమైకవచనలోపము వచ్చి "పోషించు" అని తద్ధర్మక్రియారూప మాయెను. ఈలాగుననే, జయించు నతఁడు, అనుభవించు నితఁడు, సంహరించు భవుఁడు, అర్థించు యాచకుఁడు- అని యుకక్ృతిపరిణతిసంవృతిక్రియల తద్ధర్మరూపములు చూచుకొనునది.]

తిర్యగ్జడేషు కర్తృషు బహువచనం త్వైకవచనమేవ స్యాత్
భూతే తద్ధర్మే చాన్యత్ర వువీ* ప్రాగ్వ దేకవచనంతు.

ఇది మూఁడుసూత్రములు. తిర్యగ్జడేషు=తిర్యగ్జంతువులును, అప్రాణులును, కర్తృషు సత్సు=కర్తలై యుండిన, భూతే తద్ధర్మే చ=భూత తద్ధర్మములయందు, బహువచనం=ప్రథమపురుష బహువచనమును, ఏకవచనమేవ=ఏకవచనమే, స్యాత్=అగును. చిలుకలు రంజిల్లె, రంజిల్లు, చివుళ్ళు విలసిల్లె, విలసిల్లు. అన్యత్ర=వ్యతిరేకసానుబంధములయందు, వువీ=వు, వి- అనునవి వచ్చును. ఏకవచనం=ఏకవచనము, ప్రాగ్వత్=మునుపు చెప్పిన స్త్ర్యర్థములకువలె నేయగును. వ్యతిరేకభవిష్యదర్థముల బహువచనములకు వు వర్ణకమును, వర్తమానబహువచనమునకు, వివర్ణకము నగు ననుట. చిలుకలురంజిల్లవు, చిలుకలురంజిల్లఁగలవు, చిలుకలు రంజిల్లుచున్నవి. ఏకవచనమునకు డుదివర్ణకములు వచ్చును. రంజిల్లదు, రంజిల్లఁగలదు, రంజిల్లుచున్నది.

[తిర్యగ్జడేషు-తిర్యక్=పశుపక్షిమృగాదులును, జడేషు= తరుశైలాదు

---

* రెండవప్రతిలో- స్త్రీవదేకవచనంతు.

లును, కర్తృషు=కర్తలగుచుండఁగా, భూతే=భూతార్థమునందును, తద్ధర్మేచ= తద్ధర్మమునందును, బహువచనం చ= ప్రథమపురుషబహువచనము, ఏకవచనమేవ స్యాత్=ఏకవచనమే యగును. ధేనువులు రంజిల్లు, చిలుకలు వర్ధిల్లు, మేఘములువర్షించు- అని తద్ధర్మమున కుదాహరణములు. ధేనువులు రంజిల్లె, చిలుకలు వర్ధిల్లె, మేఘములు వర్షించె, వృక్షములు ఫలించె, శిలలు చలించె, వీణలు పలికించె (తంత్రులు)-అని భూతార్థమున కుదాహరణములు. గోవులు మేయవు, చిలుకలు పలుకవు, గోవులు మేసి, చిలుకలు పలికి, అని వికృతిక్రియల కుదాహరణములు. "యద్యన్యసమాయోగస్యాత్ప్రాప్తమేవతు విద్యతే" అను పథర్వణవచనము వలన, మహత్సమాయోగమైన, బహువచనమే యగును. ఉదా-కాంచిరి తామరయు నెలయు ఘనకవివృత్తుల్. అన్యత్ర=వ్యతిరేకార్థభవిష్యదర్థవర్తమానార్థములయందు, వునీ=వు అనువర్ణకమును, ది అనువర్ణకమును వచ్చును. అనఁగాఁ దిర్యగ్జాతులు కర్తలయిన, వర్తమానార్థక్రియాబహువచనము ది అనియు, వ్యతిరేకభవిష్యదర్థక్రియాబహువచనము వు అనియు వచ్చు ననుట. వృక్షములు ఫలించుచున్నవి, వృక్షములు ఫలింపఁగలవు, చిలుకలు రంజిల్లఁగలవు, చూతములు పూయఁగలవు-ఇత్యాది. స్త్రీవదేకవచనంతు-ఈయర్థములయందె యేకవచనము, స్త్రీవత్=స్త్రీలింగములకుం బలెనే యుండును. అనఁగా- "స్త్ర్యర్థే పునర్దుడీ భవతః" అని చెప్పినాఁడు గనుక నాలాగుననే వర్తమానార్థమునందు ది యనువర్ణకమును వ్యతిరేకభవిష్యదర్థములయందు, దు అనువర్ణకమును వచ్చుననుట. చిలుక రంజిల్లుచున్నది, రంజిల్లఁగలదు, రంజిల్లదు, వృక్షము ఫలించుచున్నది, వృక్షము ఫలింపఁగలదు, ఫలింపదు.]

ఉత్వయుతౌ వనకారౌ స్యాతాం మధ్యోత్తమైకవచనానామ్
సర్వేషాం బహువచనే రు ఇతి స్యాదుత్తమస్యతు భవేన్మః. ౯

ఇది మూఁడుసూత్రములు. మధ్యోత్తమైకవచనానాం=వ్యతిరేకాదుల యొక్క మధ్యమ పురుష, ఉత్తమ పురుషైకవచనములకు, ఉత్వయుతౌ=ఉత్వముతోఁ గూడిన, వనకారౌ=వకార నకారములు, స్యాతాం=అగును. ఘటింపవు, ఘటించుచున్నావు, ఘటింపఁగలవు, ఘటింతువు. ఇవి మధ్యమపురుషలు- ఘటింపను, ఘటింపఁగలను, ఘటించుచున్నాను, ఘటింతును, ఇవి- యుత్తమపురుష

లు. సర్వేషాం=సమస్తమైనయర్థములకును, బహువచనే=బహువచనమందు, రు ఇతి=రు- అను వర్ణకము, స్యాత్=అగును. ఉత్తమస్య తు=ఉత్తమపురుష బహువచనమునకు, ము- భవేత్=ము వర్ణక మగును. వీరలు ఘటియించుచున్నారు, మీరలు ఘటించుచున్నారు, మేము ఘటించుచున్నాము, మీరలు ఘటింపరు, మీరలు ఘటింతురు, వీరలు ఘటించిరి, మీరలు ఘటించితిరి, మేము ఘటించితిము- భూతార్థమందు, ఇట్లని చెప్పినాఁడు. వీరలు ఘటింపఁగలరు, మేము ఘటింపఁగలము, మీరుఘటింపరు.

[సర్వేషాం=ఉపకృతి, పరిణతి, సంవృతిమొదలైన సమస్తక్రియలకును, మధ్యోత్తమైకవచనానాం=మధ్యమపురుషయొక్కయు, నుత్తమపురుషయొక్కయు, నేకవచనములకు, ఉత్వయుతౌ=ఉకారముతోఁ గూడుకొనినటువంటి, వనకారౌ=వకారనకారములు, స్యాతాం=అగును. అనఁగా మధ్యమ పురుషకు వుకారమును, ఉత్తమపురుషకు నుకారమును, వ్యతిరేకవర్తమాన భవిష్యత్తద్ధర్మవాచకక్రియలకు వచ్చుననుట. వీని కుదాహరణములు. వ్యతిరేకార్థమునకు- ఘటింపవు, ఘటించవు, చేయవు, వ్రాయవు. వర్తమానమునకు- ఘటించుచున్నావు, ఘటింపుచున్నావు. భవిష్యదర్థమునకు- ఘటింపఁగలవు, ఘటించఁగలవు, చేయఁగలవు. తద్ధర్మమునకు- ఘటింతువు, చేయుదువు. ఇవి యన్నియు మధ్యమ పురుషోదాహరణములు. ఇంక నుత్తమపురుషోదాహరణములు చెప్పుచున్నాము. వ్యతిరేకార్థమునకు-ఘటింపను, ఘటించను, చేయను. వర్తమానార్థమునకు- ఘటించుచున్నాను, ఘటింపుచున్నాను, చేయుచున్నాను. భవిష్యత్తద్ధర్మములకు- ఘటింతును, చేయుదును, అని యుండును. సర్వేషాం=సమస్తమైనక్రియలకును, బహువచనే=భూతభవిష్యద్వర్తమాన తద్ధర్మార్థబహువచనములయందు, రు ఇతి స్యాత్=రు అనువర్ణకము వచ్చును. ఈ రు అనువర్ణకము ప్రథమపురుష మధ్యమపురుషలయందే యని గ్రహియించుకొనునది. "ఉత్తమస్యతు భవేన్మః" అని విశేషించి యుత్తమపురుషకు ముకారము చెప్పినాఁడు గనుక వీనికుదాహరణములు:-వర్తమానార్థమందు ప్రథమపురుషకు:- వారు ఘటించుచున్నారు వీరు రక్షించుచున్నారు. మధ్యమపురుషకు:- మీరు ఘటించుచున్నారు. భవిష్యదర్థమునకు:-వారుఘటింపఁగలరు, రక్షింపఁగలరు, మీరుఘటింపఁగలరు, పోషించఁగలరు. తద్ధర్మమునకు:-వారుఘటింతురు. వ్యతిరేకార్థమునకు;-వారుఘటింపరు, మీరుఘటింపరు. భూతార్థమునకు;-

"క్త్వాభూతయోః క్రియాన్త్యస్యేత్" అని యికారము వచ్చుచున్నది గనుక వారుఘటియించిరి, మీరుఘటించితిరి- అనియుండును. ఉత్తమస్యతు=ఉత్తమపురుషకు, ము=మువర్ణకము, భవేత్ = అవును. మేము ఘటింపుచున్నాము. ఘటింపఁగలము, ఘటింతుము. "క్త్వా భూతయోః క్రియాన్త్యస్యేత్" అని యికారమువచ్చి ఘటించితిమి, అనివచ్చును. ఏకవచనమునకును, "ఉత్వయుతౌవనకారా" అను సూత్రమువలన నుకారము వచ్చిన, నాపైని "భూతాదుకాం పరేషామిత్" అను నుత్తరసూత్రముచేత నిత్వమువచ్చి-ఘటించితిని అనివచ్చును.]

ఏకత్వేథ బహుత్వే ముడుకౌ సంప్రార్థనార్థకేషు స్తః
డాచోర్లుక్తదర్థే ప్రథమైక స్యైద్భవేచ్చ భూతార్థే. ౧౦

ఇది మూఁడు సూత్రములు. సంప్రార్థనార్థకేషు = ప్రార్థనార్థములయందు, ఏకత్వే = ఏకవచనమునందును, అథ = ఆవెనుక, బహుత్వే = బహువచనమునందును, ముడుకౌ = ముడుబ్వర్ణకములు, స్తః=అవును. ఘటింపుము, ఘటింపుఁడు. జిత్తు గనుక బిందువు. తదర్థే=తదర్థార్థమందు, చోః=ఇంచుగాగమచుకారమునకు, డా=డువర్ణకము పరమైన, లుక్=లోప మగును. ఘటింతు, నటింతు. దకారమునకు తకారమువచ్చుచున్నది. భూతార్థే=భూతార్థమందు, ప్రథమైకస్య=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, ఎత్=ఎకారము, స్యాత్=అవును. ఘటించె, చేసె.

[అథ=అతర్వాతను, సంప్రార్థనార్థకేషు=సంప్రార్థనార్థకములు వివక్షితము లగుచుండఁగా, ఏకత్వే=ఏకవచనమందును, బహుత్వే=బహువచనమందును, ముడుకౌ=ముపర్ణకడువర్ణకములు, స్తః=అవును. అనఁగా- నేకవచనమునకు ముకారమును బహువచనమునకు డుకారమును వచ్చుననుట. నన్నుఁ బోషింపుము, నన్నుఁబ్రోవుము, అని ముకారమున కుదాహరణము. నన్నుఁబోషింపుఁడు, నన్నుఁబ్రోవుఁడు, అని డుకారమున కుదాహరణము. తదర్థే=తదర్థార్థమునందు, డా=డు పరమగుచుండఁగా, చోః=ఇంచుగాగమ సంబంధియైనచుకారమునకు, లుక్=లోపము వచ్చును. ఈలోపము మధ్యమోత్తమపురుషలకే యని గ్రహించుకొనునది. "మధ్యోత్తమైకవచనానాం" అని చెప్పినాఁడు గనుక-ఉదా:—ఘటింతువు, ఘటింతును, నటింతువు, నటింతును. ఈత

కారమునకు ముందరఁ జెప్పఁబడుచున్నది. భూతార్థే=భూతార్థమునందు, ప్రథమైకస్య=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, ఎత్=ఎకారము, భవేత్ = అగును. "ప్రథమైకవచనలోపః" అనుసూత్రముచేతఁ బ్రథమైకవచనలోప మగును. ఉదా:-చనియె, కనియె, వినియె మొదలైనవి.]

దుతివర్ణకౌ క్రమాత్ స్తో నాద్యస్యాదేర్ద్వయోశ్చ భూతార్థే
బిందుపరస్య తకారో దోస్స్యాద్భూతా దుతాం పరేషామిత్. ౧౧

ఇది యైదుసూత్రములు—దుతివర్ణకౌ=దు, తి, వర్ణకములు, క్రమాత్=క్రమమున (తద్ధర్మభూతార్థములకు) స్తః=అగును. ఆద్యస్య=తద్ధర్మమునకు, ఆదేః=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, న=లేదు. భూతార్థే=భూతార్థమందు, ద్వయోశ్చ=ప్రథమపురుషైకవచన బహువచనములకు రెంటికిని, న=లేదు. ఘటించు, ఘటింతురు, ఘటింతుము, ఘటించె, ఘటించిరి, ఘటించితివి, ఘటించితిరి, ఘటించితిమి. ఇత్యాది- బిందుపరస్య=సున్నకుం బరమైన, దోః=దువర్ణకమునకు, తకారః=తకారము, స్యాత్=అగును. ఘటింతు, ఘటింతురు. "డాచోర్లు" క్కని చు లోపమైన మొదల బింద్వయుతత్వము. భూతాత్=భూతార్థమువిూఁదను, పరేషాం=పరమైన, ఉతాం=ఉవర్ణకోకారములకు, ఇత్=ఇత్వమగును. ఘటించితివి, ఘటించితిరి, ఘటించితిని, ఘటించితిమి. వు ను రు ముల కిత్వము వచ్చినది.

[దుతివర్ణకౌ క్రమాత్ స్తః-తద్ధర్మభూతార్థములయందు, మధ్యమపురుషకును, ఉత్తమపురుషకును ఏకవచనములందు- అని పూర్వసూత్రము వలన నధ్యాహరించుకొనునది; క్రమాత్=క్రమమువలన, దు తి వర్ణకౌ=దువర్ణకమును, తివర్ణకమును, తద్ధర్మార్థ మధ్యమోత్తమ పురుషైకవచనములకు, దు అనువర్ణకమును తిఅనువర్ణకమును వచ్చుననుట-ఉదా:—తద్ధర్మమునకు, నీవు పోషించుదువు, చేయుదువు, నేను పోషించుదును, చేయుదును. భూతార్థ మధ్యమోత్తమ పురుషైకవచనముల కుదాహరణము:—నీవు పోషించితివి, నేను పోషించితిని, అనుశబ్దములు. నాద్యస్యాదేః=ఆద్యస్య=తద్ధర్మవాచక ప్రథమపురుషయొక్క, ఆదేః=ప్రథమైకవచనమునకు, న=దువర్ణకము లేదు. ఉదాహార:—పోషించును, చేయును మొదలైనవి, భూతార్థే=భూతార్థమునందు, ద్వయోశ్చ=ప్రథమపురుషైకవచన బహువచనములు రెంటియందును, న=తివర్ణకము లేదు.

ఉదా:—పోషించె, చేసె, పోషించిరి, చేసిరి, మొదలైనవి, బిందు...స్యాత్, బిందుపరస్య—బిందు=బిందుప్రకంటుకు, పరస్య=పరమైనటువంటి, దోః=మువ ర్గసంబంధి యైన హల్లాద్యమునకు, తకారః=తకారము, స్యాత్=అగును. అనఁ గా "ఛాదోస్తు తద్ధ్యర్థే" అను పూర్వసూత్రముచేత, ముకారలోపము గలుగు చుండఁగా బిందుపరత్వము దకారమునకు సిద్ధించుచున్నది. కనుక, అటువంటి దకారమునకు తకారము వచ్చుననుట, ఉదా:—నేను ఘటింతును, నీవు ఘటింతువు. భూతా...మిత్- భూతాత్=భూతార్థమునందు, పరేషాం=పరమై యున్న-ఉతాం=ఉకారములకు, ఇత్=ఇకారము వచ్చును. ఉదాహరణ:—నీవు ఘటించితివి, నేను ఘటించితిని. మీరు ఘటించితిరి. మేము ఘటించితిమి.

ప్రార్థనార్థే మురిర్వకర్త్రే కథ్యతే మధ్యమార్థకః
విభాషాం తం వదన్త్యేకే నహ్యాశేను కదాపిచ

అను సభర్వ్యాణవచనమువలన ముకారలోపము మధ్యమపురుషకుఁ గలదు. అచ్చుపరము నుండిన లోపము లేదు. ఉదా:—సుఖము ఘటింపు, ముముఁ గరుణఁ జూడు. అచ్చు పరమై యుండిన, ఘటింపుము సుఖము—ఇత్యాదికము చూచుకొనునది.

తద్ధర్మ ప్రథమస్యేతాం డుడివర్ణౌచ నాంతకౌ
దోస్తు భేదకతాపి స్యాత్ ఇతి కేచిదుదీరితమ్
డుడ్యాదివర్ణౌ భూతార్థే చాపి తద్వద్భవేత్సదా.

అను సభర్వ్యాణవచనము వలనఁ దద్ధర్మప్రథమైక వచనమందు, డు, డి, యను వర్ణకములు నాంతములై వచ్చును. డువర్ణకమునకు భేదకత వచ్చును. ఉదా:—వచ్చెడుఁ, పోషించెడుఁ, వచ్చెడిఁ, పోషెడిఁ, రక్షించెడిఁ, విశేషణములకు దాహరణము:—సర్వ రాజిల్లెడు మోము, అభీష్ట మొసఁగెడు దేవుఁడు. ఇత్యాది. ఈ డుడ్యాదివర్ణకములు భూతార్థమునం దైన నిత్యమే వచ్చును. పాడెఁ, పీడెఁ, వినఁబడెఁ, ఇత్యాది.]

లఘ్వేకాక్షరపూర్వ క్రియాన్తమస్యానయోధ వే ఇదాన్త
త్రిష్వధ్యనామకాః స్యుర్మధ్యమపురుషాశ్చ యే రమాన్తాశ్చ. ౧౨

ఇది రెండుసూత్రములు. అనయోః=అయ్ వఁగాలి లేవి, లఘ్వేకాక్షరపూర్వక్రియాన్తమస్య=లఘువయిన యేకాక్షరము పూర్వమందుఁ గల క్రియ

యొక్కతుదకు, ఇత్=ఇకారము, వా=వికల్పమున వచ్చును, ఘటించె, ఘట్ అనునది లఘ్వేకాక్షరపూర్వమును అచ్ లేనిది గనుకను దీని తుది టకారము మీఁద నిత్వము వచ్చిన నింతుగాగమము, ఇకారము, ఆపైని ప్రత్యేకము నిల్చెను. ఘటియించె, ఘటించె, వికల్పము గనుక నటియించె, నటించె-లఘుపూర్వమైనఁగాని యేకాక్షరము కాదు గనుక కరుణించె, కరుణించె నిత్యాదుల లేదు. ఏకాక్షరమైనఁ గాని లఘుపూర్వము గాదు గనుక సాధించె, బోధించె, నిత్యాదుల లేదు. అనయః అన్నందుచేత జయించె, క్రయించె నిత్యాదుల లేదు. మధ్యము పురుషాశ్చ=మధ్యమ పురుషలును, రమాన్తాః=రుము, రిమి, యును నవి యంతమందుఁ గలవియు, యే=ఏవో, అవి యున్నియు, తిఙ్ధ్యనామకాః=తిఙ్ధ్యములను పేరుగలవి, స్యుః=అగును. తిఙ్ధ్యములు ద్రుత ప్రకృతులు గావు గనుక ఘటించి రుత్సవము, ఘటించితిరి కుశలములు, చూతురు ప్రభువుల, చనిరి పురికి, వింటిమి పురాణములు, కొలుతుము పరమేశ్వరుని-ఇత్యాదుల కెల్లఁ బ్రవేశము లాదెను. ఇవి ప్రథమామాత్రములు గనుక వినరుగాక, చూచితిమిగదా ఇత్యాదుల గసడదవలు రాను.

[అనయః=అయంతము గానటువంటి, లఘ్వేకాక్షర పూర్వక్రియాన్తిమస్య-లఘు=లఘువైనటువంటి, ఏకాక్షర=ఒక యక్షరము, పూర్వ=పూర్వము నందుఁ గల, క్రియా=క్రియాపదముయొక్క, అన్తిమస్య=అంతిమవర్ణమునకు, వా=వికల్పమున, ఇత్=ఇకారము, భవేత్=అవును. ఉదాహర:—ఘటించె, ఘటియించె, నటించె, నటియించె, లఘ్వేకాక్షరపూర్వము కాకుండిన వికల్పము లేదు. రంజించె, అనియే కాని రంజియించె నని లేదు. ఏకాక్షరము కాకున్నను వికల్పము లేదు. కరుణించె. అయంతమైన వికల్పము లేదు. జయించె, నయించె. "న ప్రాద్యవ్యయ సంబంధస్తన్నిషేధే ప్రయోజకః" అను నథర్వణ వచనమువలనఁ బ్రాదులచేత నేకాక్షరపూర్వకత్వము లేకున్నను వికల్పము కలదు. ఉదా:-విఘటించె, విఘటియించె, ఉత్తరించె, ఉత్తరియించె-ఇత్యాది. తిఙ్ధ్య ....రమాన్తాశ్చ-మధ్యమపురుషాశ్చ=మధ్యమపురుషలును, రమాన్తాశ్చ=రేఫాంత మకారాంతములును, యే=ఏవిగలవో యవి, తిఙ్ధ్యనామకాః=తిఙ్ధ్యనామకములు, తిఙ్ధ్య లను సంజ్ఞ కలవి. స్యుః=అవును. ఈ సంజ్ఞకు ఫలమే మంటేని, "తిఙ్ధ్యశేషవత్స్థి" అను సూత్రమునందుఁ గళాసంజ్ఞ గలుగుట.

రంజిల్లితిరి, చేసితిరి, ఘటించితిరి, ఘటించితిమి, చేసితిమి. ఇత్యాదికము లయినవి రమాంతములు]

చో రాత్మనేపదార్థే కృష్ణౌతా వాగమస్య వేత్వంస్యాత్
రక్షతి ఘట్యాదీనాం బిన్దోశ్చస్యాపి లావుభౌ భవతః. ౧౩

ఇది రెండుసూత్రములు. ఆత్మనేపదార్థే=ఆత్మనేపదార్థమయిన, కృష్ణౌతౌ=గ్రహీధాత్వర్థము పరమైనప్పుడు, ఆగమస్యచ=ఇంచుగాగమముయొక్క, చోః=చుకారమునకు, వా=వికల్పమున, ఇత్వం స్యాత్=ఇత్వము వచ్చును. ఘటించుకొని, ఘటించికొని, క్రియాఫలము కర్తృగామి యైన క్రియ గనుక నాత్మనేపదము "కొని" యనునది గ్రహీధాత్వర్థము. ఈయిత్వ మించుగాగమము లేని దేశ్య క్రియలకును వచ్చును. నేర్చికొని, అంటికొని రక్షతి ఘట్యాదీనాం=రక్ష రాగే, ఘట సంఘటనే మొదలయినధాతువులయొక్క, బిన్దోః=ఇంచుగాగమములోని సున్నకు, చస్యాపి, చవర్ణమునకును, లౌ=లకారములు, ఉభౌ=రెంటికి రెండు, భవతః=అవును. రెండులకారములు గూడి సంయుక్తమైన, రంజిల్లు, ఘటిల్లు, వర్తిల్లు, వర్ధిల్లు-ఇత్యాది.

[ఆత్మనేపదార్థే=ఆత్మనేపదమున కర్థమైనటువంటి, కృష్ణౌతౌ=కృష్ణౌతి ధాత్వర్థము పరమైయుండఁగా, ఆగమస్య=ఇంచుగాగమముయొక్క, చోః=చుకారమునకు, వా=వికల్పమునను, ఇత్వం=ఇకారము, స్యాత్=అగును. "స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే," అనువ్యాకరణసూత్రమువలనఁ గ్రియాఫలము కర్తృగామి యగుచుండఁగా, నాత్మనేపదము వచ్చినది గనుక నిక్కడ కృష్ణౌతి కర్థమైనటువంటి "కొని"యన్నశబ్దము కర్తృగామి గనుక దానికి "ఆత్మనేపదార్థే" అని విశేషణము పెట్టినారు. అటువంటి కొనియనుశబ్దము పరమైయుండిన నించుగాగమ చుకారమునకు, ఇకార ముండును. ఇకారము వచ్చుననుట. ఉదా:-ఘటించికొనియె, ఘటించుకొనియె- ణిజర్థమైన- ఘటింపించికొనియె, ఘటింపించుకొనియె, కావించుకొనియె, కావించికొనియె- నిత్యాదికములు. ఇంచుగాగమము లేకున్నను గాని యీవికల్పము వచ్చును. నేర్చుకొనియె, నేర్చికొనియె; అందుకొనియె, అందికొనియె. రక్షతి... భవతః-రక్షతి ఘట్యాదీనాం=రక్షతి, ఘటి, మొదలుగాఁగల, అకర్మకధాతువులయొక్క, బిన్దోశ్చస్యాపి=ఇంచుగాగమసంబంధియైన బిందువునకును, చకారమునకును, ఉభౌ

లోభవతః=లోపములవలనను లాదేశములై వచ్చును. ఉదాహరణము:--రంజిల్లు, ఘటిల్లు, విస్తరిల్లు-అపిశబ్దమువలన-వర్ధిల్లు, వర్తిల్లు, శోభిల్లు, సంధిల్లు, రాగిల్లు, అనురాగిల్లు, మత్తిల్లు మొదలయినవి గ్రహించుకొనునది. ఒకానొకచోట నించుగాగమమును వచ్చును. చింతిల్లె, చింతించె; సంతోషించె, సంతోషిల్లె; ఉద్భవించె, ఉద్భవిల్లె; సంభవించె, సంభవిల్లె; వికసించె, వికసిల్లె; ప్రకాశించె, ప్రకాశిల్లె; అతిక్రమించె, అతిక్రమిల్లె. తద్భవములయందు లాదేశద్వయమే వచ్చుచున్నది. ఉప్పతిల్లె, పొప్పసిల్లె, సొంపిల్లె, తత్తతిల్లె, దద్దతిల్లె, దోరగిల్లె, అవటిల్లె, నివ్వటిల్లె-తత్సమములయందును గొన్నిచోట్ల వర్ణలోపవర్ణాగమములు వచ్చును. తేజరిల్లు, ప్రజ్వరిల్లు- అనుచోట "రలయో రభేదః" అని కొందఱు రకారస్థానమందు రేఫవ్యవహార మన్నారు. "తత్రోభయోర్భవే దేకో లకార ఇతి కేచన" అనునథర్వణవచనము వలనఁ గొన్నిచోటుల నేకలకారమే వచ్చును. పాటిలు, వర్తిలు, అవతరిలు-ఇత్యాది].

నతు లౌ భవేచ్చలోపో ణ్యర్థే యోవర్తతే పరత్రాస్య
పునరాగమః క్రియాణాం పర్యాప్తో మన్మతేతు సంకేతః. ౧౪

ఇది మూఁడు సూత్రములు. లౌ=ణిజర్థమైన యించుగాగమము పరమైనయెడల, న=లకారములు లేవు. ణిజర్థ మనఁగాఁ గ్రియ మఱియొకరిచేతఁ జేయించునది. రంజించె, ఘటించె నిత్యాది- లోభ్వే అని ణిప్పునకించుగాగమము వచ్చినది. స్వభావపుటించుగాగమము అనంతరసూత్రమున లోప మైనది. ణ్యర్థే=ణిజర్థమందు, యః=ఏయించుగాగమము, వర్తతే=వర్తించునో, పరత్ర=అది పరమయినయెడల, అస్య=స్వభావపుటించుగాగమమునకు, లోపః=లోపము, భవేత్=అవును. రంజించె. ఉత్తరసూత్రము సంప్రదాయవేద్యము.

[ఇదినాలుగుసూత్రములు-నతులౌ భవేచ్చ-లౌ=ణిజంతమునందు, నభవేచ్చ=లాదేశద్వయమురాదు. ఇంకనేమంటేని-ఇంచుగాగమమే వచ్చును. రంజించె మన్ను, ఘటించె సత్కార్యము, జల ముత్పాదించె, ఘూర్ణించె రిపుల, రంజించె నాశ్రితుల- లోపో ణ్యర్థేయో వర్తతే పరత్రాస్య-ణ్యర్థే=ణ్యర్థము, పరత్ర=పర మగుచుండఁగా యః=ఏయించుగాగమము, వర్తతే=వర్తించునో, అస్య=ఈ యించుగాగమమునకు, లోపః=లోపము వచ్చును —

ఒనర్చె, తనర్చె, నిత్యాదికము చూచుకొనునది. కొన్నిశబ్దముల కర్థవిశేషము గలుగుచుండఁగా సకర్మకత్వము వచ్చుచున్నది, గనుక, వాని మీఁద ణిజర్థము వచ్చిన, ఘటింపించె, వర్ధింపించె-ఇత్యాదిరూపములు వచ్చును. "కేచిత్తు ణిచమిచ్ఛన్తి ధాతో రివ" అను నథర్వణసూత్రమువలన నించుగాగమరహితమైనట్టి ధాతువుమీఁదను గొన్నిచోటుల ణిజర్థము వచ్చును పురనుల చేలుకాఁపులు ధాన్యరాసులు పండును(!) ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. పునరాగమః క్రియాణాం- క్రియాణాం=క్రియలకు, పునరాగమః=విశేషాగమము వచ్చును ఇక్కడఁ బునశ్శబ్దము విశేషార్థవాచకము. ఉదాహరణము :—అవధరింపుమా యనుచోట-"అవధారు" అనిపదము. మస్తకే=నామసకేమునందు, సంకేతః=శిష్టప్రయోగానురూపశబ్దము, పర్యాప్తః=సుప్రసిద్ధము. అనఁగా నీ శాస్త్రము దిక్ప్రదర్శనమాత్రముగాని, యాంధ్రమునకు సంకేతితమైనపదము ప్రయోక్తవ్య మనుట]

సంప్రార్థనార్థకా దీదేదాతౌ ప్రశ్నలక్షణౌ భవతః
ఏదోతౌ వ్యతిరేకా దపి సంప్రార్థనపరౌ క్రియాణాం స్తః. ౧౫

ఇది మూఁడుసూత్రములు. సంప్రార్థనార్థకాత్=సంప్రార్థనార్థకమయిన క్రియాపదము మీఁద, ఈత్=ఈకారము వచ్చును. రక్షింపుమీ, ప్రోవుమీ, ఏదాతౌ=ఏకారాకారములు, ప్రశ్నలక్షణౌ=ప్రశ్నలక్షణములైన స్వభావములు, భవతః=అగును. నను బ్రోవవే గౌరి, చేపట్టవా యంబ, చేయవే, చనియెదా, ఏదోతౌ=ఏకారౌకారములు, వ్యతిరేకాదపి=వ్యతిరేకముమీఁదను, సంప్రార్థనపరౌ=సంప్రార్థనార్థప్రధానములు, క్రియాణాం=క్రియలకు, స్తః=అవును. ననుఁ బ్రోవవే గౌరి, చేపట్టవో యంబ.

[సంప్రార్థనార్థకముడుబ్వర్ణాద్యన్తాత్క్రియాపదాదీత్స్యాత్
వ్యతిరేకేతునుబన్తా దేదాతౌ ప్రశ్నలక్షణౌ భవతః.

ఇది నాలుగుసూత్రములు. సంప్రార్థనార్థక=సంప్రార్థనార్థకము లయినటు వంటి, ముడుబ్వర్ణాద్యన్తాత్=ముకారము డుకారము మొదలైనవి యంతమందుఁ గలట్టి, క్రియాపదాత్=క్రియాపదముమీఁదను, ఈత్స్యాత్=ఈకారము వచ్చును రక్షింపుము, అనుచోట రక్షింపుమీ, యనవచ్చును. రక్షింపుఁడు అనుచోట రక్షింపుఁడీ-కావుమీ, పొమ్మీ, కావుఁడీ, పొండీ, రండీ యను శబ్ద

ములు చూచుకొనునది. అదిశబ్దముచేతఁ బ్రశ్నాదివాచకములకును ఈకారము గలదు. నీసాటి యేదీ, నీసాటి యేరీ, వ్యతిరేకే=వ్యతిరేకము కలుగుచుండఁగా, సుబన్తాత్=సుబంతమైన శబ్దమునుండి, ఏదాతౌ=ఏకారాకారములు, ప్రశ్న లక్షణౌ=ప్రశ్నవాచకములు, భవతః=అవుచున్నవి. మమ్మేఁ గాచితివే, మమ్ము రక్షించితివా, నన్నుఁ బ్రోవవే, ఇత్యాది- "వ్యతిరేకే సుబన్తాదపి" యన్నాఁడు గనుక సుబంతమందును ఏకారముగలదు. పల్లవిదేటికే, ఏమేయబలా, శకీమ గాత్రి, నీయార్జవమునకా యీయాదరణ, ఇత్యాది].

భావే టవర్ణకోన్తే సర్వేషాం చ క్రియాపదానాం స్యాత్
కర్తర్యనుబన్ధస్స్యాత్పతిధాతుః కర్తృవచ్చ తద్విధయః. ౧౯

ఇది రెండు సూత్రములు. భావే=భావార్థమందు, సర్వేషాం=సమస్తమయిన, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకు, అన్తే=తుదను, టవర్ణకః=టవర్ణకము, స్యాత్=అవును, ఘటించుట, హరించుట- "సమస్తానాం" అన్నందు చేత, దేశీయక్రియలమీఁదను వచ్చును- చేయుట, వ్రాయుట-ఇత్యాది- కర్తరి=కర్త్రర్థమందు, పతిధాతుః=పడ్గతౌ అనుధాత్వర్థము, అనుబన్ధః=అనుబంధము-స్యాత్=అవును. తద్విధయః=ఏత్వేత్వాదివిధులు, కర్తృవత్=కర్త్రర్థరూపములకు వలెనే యగును. పడు నన్నది పతిధాత్వర్థము, హరింపఁబడుచున్నాఁడు, హరింపఁబడును, భజింపఁబడెను, సేవింపఁబడఁగలవాఁడు, ఇత్యాది.

[ఏదోతౌ వ్యతిరేకాదపి సంప్రార్థనపరౌ క్రియాణాం స్తః
భావే టవర్ణకోన్తే సర్వేషాంచ క్రియాపదానాం స్యాత్.

ఇది రెండుసూత్రములు. వ్యతిరేకాదపి=వ్యతిరేకార్థముమీఁదను, క్రియాణాం=క్రియాపదములకు,ఏదోతౌ=ఏకార, ఓకారములు, సంప్రార్థనపరౌ=ప్రార్థనార్థకములై, స్తః= అగును. నన్ను రక్షింపవే, నన్నుం బ్రోవవో, అపిశబ్దమువలన, మఱియొక యర్థముమీఁదను గూడ వచ్చును. వచ్చునో రాఁడో వాఁడు, వానిఁ దలఁచితో. ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. భావే.....స్యాత్- సర్వేషాం= సమస్తమైన, క్రియాపదానాం= క్రియాపదములకును,అంతే= కడను,భావే= భావార్థకమునందు, టవర్ణకః= టవర్ణకము, స్యాత్=అవును. అతఁడు వచ్చుట, మిమ్ము రంజించుట. ఇది సమాసమందునుగలదు. నావచ్చుట,

నీవచ్చుట- వికృతిపదములయందును గలదు. అనుట, వినుట, కొనుట, తినుట, కనుట, మనుట. "పూర్వస్య న వికారో న్తః" అను సూత్రమువలనను, అంట, కంట, యిత్యాదిశబ్దములు సాధువులు గావు. "మింటఁ గడుఁ దెల్ల నై పొలుచుంట చూచి" యిత్యాదిప్రయోగములు దువర్ణలోపముచేత వచ్చిన వని తెలిసికొనునది.

విభక్తిమాత్రం సర్వత్ర మహితస్యాట్టవర్ణకాత్ -
కేచి న్నాంతాత్పదా ద్గుర్వాద్యత్తరా త్పట్టి మూచిరే.

అను అధర్వణవచనమువలన ఘటించుటకొఱకు, వచ్చుటకొఱకు, అనియు, నీవు రాఁబట్టి, నీవు తేఁబట్టి, కాఁబట్టి- ఇత్యాదిప్రయోగములు గలవు.

భవేత్క్త్రీసమం నామ్నా మత్వం తస్మిన్ పరే భవేత్
క్త్వార్థేచ వ్యతిరేకార్థే ధాతోస్తత్రైవ మిర్భవేత్.

అను అధర్వణవచనమువలన వ్యతిరేకార్థము లైన క్త్వాప్రత్యయార్థములందు క ప్రత్యయము ధాతువులమీఁద వచ్చును. ఘటింపక, ఘటించక, చేయమి, ఘటించుకొనమి, సేరమి, ఇత్యాది- చూడఁగ, చూడక; చేయఁగ, చేయక; ఇత్యాదులు తుములలోనివి యని గ్రహించునది. "క్వచి ద్గ్రామ్యాపి సాధుత్వం దృశ్యతే కవిభాషితే" అను విశేషవచనము తెలిసికొనునది.]

అత్వాది తత్సమానా మివ దేశ్యానాం క్రియాపదానాం చ
వర్ణాగమో విశేషః పురుషే ష్వర్థేషు చాపి వచనేషు. ౧౨

ఇది యేకసూత్రము- దేశ్యానాం=దేశ్యము లైన, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకు, అత్వాది=అకారము మొదలయినవి, తత్సమానా మివ=ఉపక్రత్యాది తత్సమక్రియలకు వలె నగును. చేయుంబడు, చేయుంగలఁడు, ఇత్యాదు లత్వాదులు. ఆదిశబ్దముచేత సత్వము మొద లైనవి. పిలిచె, కొలిచె నిత్యాది. పురుషేషు=ప్రథమాది పురుషలయందును, అర్థేషు చ = తద్ధర్మాద్యర్థములయందును, వచనేషు=ఏకవచన బహువచనములయందును, వర్ణాగమః=అక్షరభేదములు వచ్చుట, విశేషః=తత్సమములకంటె విశేషము. దీని తాత్పర్యము:- దేశ్య తెలుఁగులకు, ఏత్వాత్వములు సమములే యగును. స్థానాస్థానముల వర్ణవిశేషములు వింత. అ దెట్లంటేని:—వచ్చెనను క్రియకు- తద్ధర్మమధ్యమపురుషకు వత్తు. లృడర్థమందు, రాఁగలఁడు. ప్రోచు నను క్రియకు-బహువచన

మందు, ప్రోతురు. ప్రార్థనమందు, ప్రోవుము. చనిరె, వినిరె నిత్యాది క్రియలకు భూతార్థమందు వచ్చు నత్వము పరమైయుండఁగా, ఇకారము- ఇది మొదలైన వర్ణాగమములు బహువిధములు, ప్రయోగవేద్యము లావశ్యకము.

[అత్వాది=అత్త్వేత్త్వాది కార్యము, తత్సమానామివ=తత్సమంబులకుం బలెను, దేశ్యానాం=దేశ్యము లైనటువంటి, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకు, స్యాత్ =అవును. ప్రోచుచున్నాఁడు, ప్రోవఁగలఁడు, ప్రోచెను, ప్రోచురు, పురుషేషు=ప్రథమ మధ్య మోత్తమ పురుషలయందును, వచనేషు=ఏకవచన బహువచనములయందును, అర్థేషు=భూతభవిష్యద్వర్తమాన తద్ధర్మములయందును, వర్ణాగమః=వర్ణాగమము, విశేషః=విశేషము, ఇందు కుదాహరణములు:—వచ్చు నను క్రియకు, వర్తమానార్థమునందు వచ్చుచున్నాఁడు, భవిష్యదర్థమునందు, రాఁగలఁడు, భూతార్థమునందు వచ్చె, తద్ధర్మమునందు వచ్చురు, వ్యతిరేకమునందు రాఁడు, ఉత్తమపురుషయందు వత్తును, మధ్యమపురుషయందు వత్తువు, వచ్చెదవు, వచ్చితివి. ప్రార్థనమందు రమ్ము, రావే. తెచ్చు, రప్పించె, రావించె. కర్మార్థమునందు రాబడెను. ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. ఈ చెప్పిన సూత్రార్థముకంటె విశేషము లథర్వణవచనములవలనఁ దెలియునది.]

[కర్మణ్యనుబన్ధహాన్యా త్పతిధాతుః కర్తృవచ్చ తద్విధయః
ఆశిషి కావుత* కాతా విడు తేత్యాద్యా భవన్తి కాకశ్చ.†

ఇది మూఁడు సూత్రములు, కర్మణి=కర్మార్థమునందు, పతిధాతుః=పత్ పతనే” అను ధాత్వర్థము, అనుబన్ధహాన్యాత్ =అనుబంధ హాను. ఘటింపఁబడుచున్నాఁడు, ఘటింపఁబడఁగలఁడు, ఘటింపఁబడఁగలరు, ఘటింపఁబడెను, చేయఁబడుచున్నాఁడు. కర్తృవచ్చ తద్విధయః తద్విధయః=అవిధులు, కర్తృవచ్చ=కర్త్రర్థములవంటివియు నవును. "రమణి నీకతన మాకు రాఁబడె నిట కుఱ"-ఆశిషి=ఆశీరర్థకమునందు, కావుత, కాత, ఎడు, త, కాక అనుశబ్దములు వచ్చును. రాముఁడు మమ్ము రక్షించుఁ గావుత, మిమ్ముఁ బోషించుఁగాత, పాలిం

---

*మూలమం-గావుత గాత గాక యని పరశ్రాదిగా నున్నది. గాతాకానుమిత్యాద్యా- వెడకుతాద్యా- అనియు నున్నది.

† రెండవ ప్రతిలో నీశ్లోకముత్తర్యాత, అత్వాదితత్సరు, అనుశ్లోకమున్నది.

చెడు,పాలించుత,పాలించుఁగాక. ఆదిశబ్దము వలనను ప్రోవుతఁ,పోషించుతఁ,
ఇత్యాదులు చూచుకొనునది.]

శా. పర్వేందుప్రతిమానసుందరముఖీ పద్మోదరాంచద్విరా
డర్వాదిత్యవిభుప్రపూజితపదా హర్యక్షరాడ్గామినీ
శర్వాంభోరుహలోచనా ప్రవిలసచ్ఛాయాకరాగారయు
క్సర్వైశ్వర్యకరీ నగాధిపతనూజాతా జగన్మాతృకా!

గద్యము. ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన పన్నయభట్ట విరచితాంధ్రశబ్ద చింతామణియందు సకలకవితా స్వతంత్రభట్టారక ఎలకూచి బాలసరస్వతి కవిమహోపాధ్యాయప్రణీతం బైన శబ్దానుశాసనటీకాగ్రంథమునందుఁ బంచమము క్రియాపరిచ్ఛేదము.

సంపూర్ణము.

[ ]ఇట్టిగుర్తుల నడుమనున్న విషయము 4095 గ్రంథములోనిదానికంటె రెండవప్రతిలోఁ గ్రియా పరిచ్ఛేదమున భేదముగానున్నది.